

”KENGÄT ROSKIIN JA POIS”

Työura, irtisanominen ja uudelleensuuntautuminen Perloksen tehtaan
lakkautuksen kokeneiden elämäkertomuksissa

SATU OJALA
Tampereen yliopisto
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos
Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2007

Tampereen yliopisto
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos

OJALA SATU: ”Kengät roskeen ja pois.” Työura, irtisanominen ja uudelleensuuntautuminen
Perloksen tehtaassa lakkautuksen kokeneiden elämäkertomuksissa

Pro gradu -tutkielma, 98 s., 1 liitesivu.

Sosiaalipolitiikka

Huhtikuu 2007

Muovi- ja mekaniikkateollisuuden globaali suuryritys Perlos on vuosina 2005–2007 ollut yksi Suomen suurimpia irtisanojia. Ensimmäisenä, huhtikuussa 2005, ilmoitettiin noin 700 henkilöä työllistäneen Ylöjärven yksikön lakkauttamisesta. Keväällä 2007 käytiin yhteistoimintaneuvottelut koko Suomen tuotannon alasajamisesta, ja yli 1100 ihmistä päätettiin sanoa irti.

Tutkielmassa tarkastelen Perloksen Ylöjärven-tehtaassa lakkautusta irtisanottujen työntekijöiden näkökulmasta: millainen oli menestyvän tehtaassa lakkautusprosessi ja miten työntekijät kokivat sen? Laajempi tutkimuskysymys käsittelee työtä ja sille annettuja merkityksiä irtisanomisen kokeneiden koko elämän kontekstissa, myös Perlostä edeltävien työkokemusten sekä työlle asetettujen tulevaisuuden toiveiden osalta. Lisäksi käsittelem työntekijän asemaa globaalissa pörssiyrityksessä.

Tutkielmaa varten haastattelin neljää Ylöjärveltä irtisanottua työntekijää kahtena eri ajankohtana, puoli vuotta ennen ja jälkeen tehtaassa lakkauttamisen. Haastattelussa oli omaelämäkerrallinen näkökulma ja ne toteutettiin kerronnallisen haastattelun menetelmin. Haastatteluita on analysoitu narratiiveina ja omaelämäkertoina, jotka rakentuvat kertomisen hetken elämäntilanteesta ja tarpeista lähtöisin. Elämäntarina on aktiivinen kannanotto sekä elämän menneisyyteen että tulevaisuuteen. Irtisanomiskokemuksia en siten tulkitse ainoastaan yksittäisinä, elämän kontekstista irrallisina tarinoina vaan osana kertojan tapaa merkityksellistää työtä ja elämää ylipäätään.

Perlos piti tärkeimpinä sidosryhminään omistajia ja mahdollisia sijoittajia. Tämä näkyi työntekijöiden aseman vähättelynä sekä tiedottamisen puutteina: julkinen tiedotus hoidettiin säännöllisesti, mutta työntekijät joutuivat luottamushenkilöidensä kautta itse vaatimaan tietoa ja parannuksia asemaansa. Työntekijöillä ei ollut tosiasiallista mahdollisuutta neuvotella työpaikkansa kohtalosta ennen kuin merkittävät päätökset oli jo tehty. Lakkautamisprosessia kuvattiin epäinhimilliseksi. Yhteistoimintaneuvotteluissa henkilöstön edustajat onnistuivat tavoitteessaan saada työnantaja myöntymään työntekijöille suunnattuun sosiaalipakettiin, jonka keskeisin sisältö oli kolmen kuukauden palkkaa vastaava eroraha. Tämä raha asetti kuitenkin työntekijät eriarvoiseen asemaan sen mukaan, milloin uusi työpaikka löytyi, sillä työttömäksi jääneillä eroraha esti ansiosidonnaisen työttömyysturvan saamisen. Suomalainen sosiaaliturvajärjestelmä ei huomioi kaikilta osin joukkoirtisanomisten kaltaisten erikoistilanteiden ongelmia.

Haastateltavat olivat työstäneet irtisanomiskokemuksen osaksi elämäntarinaansa, toisin sanoen he olivat hyväksyneet tilanteen ja suuntautuivat haastattelukertojen välillä aktiivisesti kohti tulevaisuutta. Yllättäen lähes kaikki haastateltavat rakensivat varsin perinteistä, työkeskeistä elämäntarinaa. Tämä siitäkin huolimatta, ettei kukaan ollut kokenut eheää työuraa edes ennen 1990-luvun lamaa. Nämä pääasiassa ammattikoulutetut työntekijät olivat työuransa alusta asti saaneet tottua suhdannevaihteluita seuranneisiin irtisanomisiin ja pätkätöihin. Suomalaiskulttuurinen kuva vakinaises-

ta normaalityösuhteesta oli haastateltavien kohdalla ollut pelkkä illuusio. Polveilevaa työuraa kuitenkin toki arvostettiin, sillä se oli tarjonnut moninaisia haasteita ja taitoja. Tästä huolimatta kaivattiin pysyvyyttä, sillä työltä odotettiin ennen kaikkea sisällöllistä mielekkyyttä: mahdollisuutta kehittää itseään pitkäjänteisesti eikä siten, että työkokemus tavallaan mitätöityy irtisanomisen seurauksena aina muutaman vuoden välein. Juuri tämä on työntekijöiden ongelmana Suomesta katoamassa olevalla pienelektroniikan teollisuudenalalla. Oli työnantaja kuinka suuri ja maailmanlaajuinen tahansa, työntekijöiden elämä on sitoutunut paikallisen tason arkisiin asioihin kuten toimeentuloon, perheeseen ja sosiaalisiin suhteisiin sekä harrastuksiin. Näiden elämänalueiden mielekästä rakentamista eivät yllättävät katkot työuralla tue.

Asiasanat: työ, irtisanominen, elämänhallinta, narratiivinen haastattelu, elämäkertomus, tarina, globaali suuryritys

SISÄLLYSLUETTELO

1. IRTISANOMISET ARKIPÄIVÄÄ?	1
2. TUTKIMUSKYSYMYS, AINEISTO JA METODI	3
2.1. Tutkimuskysymys ja aineisto	3
2.2. Narratiivinen elämäkertahaastattelu	6
2.3. Elämäkertomuksen rakentaminen	12
2.4. Aineiston tulkinta	15
3. GLOBAALIN VIRRRAN VIEMÄÄ	21
3.1. Työn muutos	21
3.2. Globaali Perlos – lokaalit työntekijät	24
3.3. Työntekijän asema lainsäädännössä ja yhteistoiminnassa	27
4. IRTISANOMINEN JA ELÄMÄNTARINAN RAKENTAMINEN	34
4.1. Elämänhallinta muutostilanteessa	34
4.2. Askel työmarkkinoiden pyörteisiin	37
4.3. Konventionaaliset tarinatyytit	39
4.4. Haastateltavien tarinat	42
5. MENNYT TYÖURA	48
5.1. Nuorten lyhyehköt työkokemukset	48
5.2. Keski-ikäisten vaiherikas menneisyys	49
6. TEHDAS VAUHTIVUOSISTA LAMAANNUKSEEN	55
6.1. Positiivinen työkokemus	55
6.2. Kuuluisa kevät – dramatiikkaa kertomuksissa	58
6.3. Lamaannus	60
6.4. Tulevaisuus	64
7. PERLOKSEN VIIME HETKET	70
7.1. Työntekijän asema kalkkiviivoilla	70
7.2. Irtautuminen työstä	72
7.3. Perloksen jäämiä elämässä	74
8. IRTI KAHLEISTA – TARINOIDEN UUDET ALUT	78
8.1. Vanhempi sukupolvi: rohkeasti kohti uutta	78
8.2. Nuoret ajautujat – asiat liiankin hyvin?	81
8.3. Tarinoiden muutos vuoden kuluessa	84
9. POHDINTA	87
9.1. Pettävät työmarkkinat	87
9.2. Perinteiset tarinat	89
LÄHDELUETTELO	92
Liite 1. Saatekirje	

1. IRTISANOMISET ARKIPÄIVÄÄ?

Salcomp, Foxconn, Flextronics, Perlos, Elcoteq, Aspocomp. Irtisanomisilmoituksista on tullut muovielektronikka-alan suuryritysten jokapäiväisiä uutisia. Vaikka juuri elektroniikkateollisuus oli merkittävä osa Suomen ”uusteollistumista” ja teollisuuden monipuolistumista laman jälkeen (Väyrynen ym. 1999, 133), sen kukoistusvaihe jäi lyhyeksi. Näinä aikoina tuhannet suomalaiset ovat saaneet tai saamassa potkut, kun yritykset sopeuttavat toimintaansa maailmanmarkkinoiden painopisteiden siirrostensa mukaan. Näyttää siltä, että usein ainoana vaihtoehtona pidetään tuotannon siirtämistä kasvaville markkina-alueille ja kenties edullisempien työvoimakustannusten maihin Aasiaan, Itä-Eurooppaan ja Etelä-Amerikkaan. Ulkomaisen pääoman virrat maailmanmarkkinoilla ovat lisääntyneet, mistä esimerkkinä ulkomaiset yritykset, usein eurooppalaiset, japanilaiset tai yhdysvaltalaiset, rakensivat pelkästään Kiinaan vuosien 2000 ja 2003 välillä yli 60 000 tuotantolaitosta (Palmisano 2006).

Siirtymät eivät sinänsä ole uutuuksia – teollisuuden muutokset seuraavat toisiaan. Ajatellaanpa esimerkiksi suomalaisen tekstiiliteollisuuden tuotannon muutoksia viime vuosikymmeninä (ks. Väyrynen 2006, 13). Entiseltä vahvalta suomalaiselta tuotannonalalta on vähentynyt työntekijöitä niin, että enää kymmenesosa Suomessa kulutettavista vaatteista valmistetaan täällä (Helsingin Sanomat 17.1.2007a). Tutta-potkupukuja ommellaan suomalaisten lähes pyhänä pidettyä äitiyspakkausta varten Kiinassa noin kolmen sentin kappalehintaan ja 90 euron kuukausipalkalla (Helsingin Sanomat 17.1.2007b). Merkittäviä kansallisia kysymyksiä on herännyt myös metsä- ja paperiteollisuuden kustannusvaikeuksien vuoksi: vaikka suomalaiset, kuten tunnettua, elävät metsistä, on jopa tällä alalla lakkautettu tehtaita ja irtisanottu mittavia määriä työntekijöitä,.

Jo yli vuosikymmenen ajan alansa huippua edustanut kännykkäjätti Nokia tahkoaa voittoja – ”Nokia puristi halpamalleilla huipputuloksen” (Helsingin Sanomat 26.1.2007) – mutta globaalin jättiläisen alihankkijat ovat vaikeuksissa. Nokian julkilausumattomasta vaatimuksesta tuotannon on oltava mahdollisimman lähellä nopeimman kasvun markkina-alueita, jotta nopeasyklisiin tilauksiin ja suhdanteisiin pystytään vastaamaan jopa viikon varoitusajalla. Alihankkijat ovat siirtäneet tuotantoaan pois Suomesta, mittavimmassa määrin suomalaisyritys Perlos, joka on ollut ikävien uutisten aiheena 27.4.2005 lähtien. Tuolloin yritys ilmoitti aloittavansa yhteistoimintaneuvottelut Ylöjärven tehtaansa sulkemiseksi. Kun keväällä 2005 yrityksen pörssikurssi jaksoi vielä kääntyä nousuun, ei 15.1.2007 pudotettu pommi koko Suomen-tuotannon lakkauttamisesta enää tuottanut positiivista tulosta. Vuosina 2005–2007 yritys on irtisanonut ja tulee irtisanomaan Suomesta yhteensä yli 2000 työntekijää Ylöjärveltä, Nurmijärveltä, Vantaalta sekä etenkin Pohjois-Karjalasta. Vuonna 2005

yrittäjien Ylöjärvellä toiminut 70–80 työntekijän tuotekehitys- ja automaatioyksikkö selviytyi vielä voittajana, mutta senkin toimintaa ajetaan reilusti alas vuonna 2007. Tämä on huono signaali olettamalle, jonka mukaan Suomessa voitaisiin korkean koulutustason maana panostaa prototyyppi- ja korkeaa automaatioastetta vaativaan teollisuuteen. Aasian maissa myös koulutustaso kohenee.

Tässä tutkielmassa perehdyn Perloksen Ylöjärven-tehtaan lakkauttamiseen irtisanottujen työntekijöiden näkökulmasta. Kesään 2006 mennessä tehtaalta joutui lähtemään lähes 600 työntekijää, minkä lisäksi yli sadan vuokratyöntekijän työsuhde oli päätetty heti lakkauttamisilmoituksen jälkeen. Ylöjärven-tehtaan elinkaari liittyy saumattomasti Suomessa koettuun it-alan laman jälkeiseen nousuun, huippuvuosiin ja kansalliseen alasajoon: tehdas perustettiin 1995, ja sitä laajennettiin jatkuvasti vielä lakkautusvuonnakin, jolloin tehtaalla oli 1,9 hehtaaria uudehkoa ja hyväkuntoista toimitilaa. Tuotantotilojen parannuksia suunniteltiin vielä hetkeä ennen lakkauttamisilmoitusta.

Osakeyhtiölain (624/2006) tiedonantopykälät estävät muutoksista tiedottamisen ennen virallista pörssitiedotetta, ja Ylöjärvellä tuolloin toiminut tehtaanjohtajakin sai tietää lakkauttamisesta vain muutamaa päivää ennen kuin hänen tuli julkistaa asia. Kaikki työntekijät paikallista johtoa myöten olivat täysin valmistautumattomia yllättävään tietoon. Työntekijöistä suurin osa kuuli asiasta sattumanvaraisten tietolähteiden kautta, sillä vain yksi viidestä vuorosta oli kuulemassa pörssitiedotusta.

Tehtaalla vallitsi aluksi masentunut kaaos, kun tulevaisuudelta oli viety pohja. Yritysjohdo jätti tehtaansa selvittämään sotkua itsekseen eikä ollut valmistanut työntekijöitään varten minkäänlaista tukea saati riittävää tiedotusta. Henkistä tukea tarjosivat kriisikeskus Osviitan vapaaehtoistyöntekijät sekä paikallisseurakuntien papit. Kesän kuluessa tulevaan sopeuduttiin vähitellen ja siihen valmistauduttiin järjestämällä esimerkiksi työnhakukoulutusta, yritysten rekrytointitilaisuuksia sekä työvoimatoimiston palveluja tehtaalle, paljolti tehtaan ulkopuolelta tulleiden aloitteiden seurauksena. Yhteistoimintaneuvottelujen tuloksena saadulla sopimuksella taattiin työntekijöille sosiaalipaketti, jonka keskeisin sisältö oli kolmen kuukauden palkkaa vastaava irtisanomisraha. Suurin osa työntekijöistä irtisanottiin joulun alla 2005; viimeiset työntekijät poistuivat tehtaalta kesän 2006 alussa.

2. TUTKIMUSKYSYMYS, METODI JA TULKINTA

2.1. Tutkimuskysymys ja aineisto

Tutkimus on osa Perloksen Ylöjärven-tehtaan lakkauttamisen seurauksena Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitoksella käynnistynyttä projektia. Projektin tavoitteena on tutkia 2000-luvun yhteiskuntien rakennemuutosta globaaleilla talousmarkkinoilla tapausesimerkkinään Perlos. Projektista on toistaiseksi valmistunut sosiaalipolitiikan opiskelijoiden opinnäytteitä talouden globalisaation, yrityksen yhteiskuntavastuun, paikallisten viranomaisten sekä erilaisten tehtaalla vaikuttaneiden toimijoiden näkökulmista. Tässä tutkimuksessa näkökulma on irtisanottujen työntekijöiden. Päättökysymyksiä on kaksi:

1. Miten työntekijät kokivat Perloksen Ylöjärven-tehtaan lakkauttamisprosessin?
  - o Mitä tehtaalla tapahtui ja miten työntekijät käsittelivät tapahtumia?
  - o Millainen oli työntekijöiden asema globaalin suuryrityksen lakkauttaessa paikalliseen ympäristöön sidotun tehtaansa?
2. Miten irtisanomisprosessin läpikäyneet työntekijät paikantavat irtisanomisensa koko elämänsä ja työuransa kontekstissa?
  - o Millaisia merkityksiä työntekijät antavat työnteolle ylipäänsä sekä miten he kokevat muutostilanteen?
  - o Millaisia omaelämäkerrallisia tarinoita työntekijät rakentavat elämästään ja työnteosta osana sitä?
  - o Mikä on työn merkitys tämän päivän teollisuustyöntekijälle: määrittääkö työ yhä keskeisesti ihmisen identiteettiä vai onko se työmarkkinoiden muutosten ja epävarmuuden seurauksena työntynyt elämänkulussa vähemmän merkitykselliseksi?

Amanda Coffeyn ja Paul Atkinsonin mukaan on sitä parempi, mitä moninaisempia lähestymistapoja aineistoon voi löytää. Se voi tietää kompleksisempia lopputuloksia, mutta kenties myös rikkaampaa tulkintaa ja laajempaa ymmärrystä. (Coffey & Atkinson 1996, 14–16.) Tavoitteenani on yhtäältä tarkastella työntekijän paikkaa yhteiskunnan rakennemuutoksessa ja osana globalisoitumisprosessia, sekä toisaalta syventyä työntekijän henkilökohtaiseen irtisanomiskokemukseen hänen koko työuransa näkökulmasta. Henkilökohtaisen kautta voi aavistaa jotakin myös kulttuurisen työkokemuksen muutoksesta. Tutkimusdiskurssin mukaan aikaamme tuntuu leimaavan modernin jälkeinen, yksilöä kuluttava ja kiihkeämpöinen elämänrytmi, jossa työn merkitys on välineellistynyt (esim.

Hemming 2006), mutta miten asian kokevat globaalin kapitalismin seurauksena irtisanotut työntekijät?

Irtisanomisen ja työttömyyden vaikutuksia on Suomessa tutkittu mittavasti. Joukkoirtisanomisten seurauksia yksilön kannalta ovat tutkineet mm. Pertti Koistinen työryhmineen tutkimusraporteissa *Puh pah pelistä pois* (1987) ja *Edessä pysyvä tilapäisyys* (1991) sekä Vilma Hänninen ja Lea Polso tutkimuksessa *Työpaikan menetys elämänmuutoksena* (1991). Pankkitoimialan rajua rakennemuutosta ovat työntekijöiden näkökulmasta tutkineet Mervi Rouvinen väitöskirjassaan *Elämää pankkityön jälkeen* (2003), Arja Kurvinen (*Tilinteon aika* 1999) sekä Arja Jolkkonen tutkimuksessaan *Paikan vaihto. Tutkimus irtisanomisuhan alaisten naisten työmarkkinastrategioista ja paikallisista työmarkkinoista* (1998). Viime aikoina on erityisesti naisten asemaa työmarkkinoilla pohtinut edellisten lisäksi esimerkiksi Ulla Kosonen teoksessaan *Naisia työn reunoilla. Elämäkokemusta ja ikäsyrintää* (2003). Työttömäksi jääneiden tutkimuksen peruskiviä ovat muuranneet Matti Kortteinen ja Hannu Tuomikoski (1998) teoksellaan *Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä*. Työttömän elämänhallinnan näkökulmasta on kirjoittanut esimerkiksi Anja Laurila (1995) tutkimuksessaan *Työ meni – mitä jäi. Vaihtoehtoja elämänhallintaan*.

Yhteiskuntatutkimus on etenkin 1990-luvulla suuntautunut aiempaa enemmän yksilöön (Kurvinen 1999, 19). Tämän seurauksena tutkimuksen metodinen valikoima on laajentunut, mistä esimerkkinä on moninainen elämäkertojen tutkimus. Vilma Hänninen on uurtanut uraa työttömien elämäkertomusten kerääjänä ja tutkijana väitöskirjassaan *Sisäinen tarina, elämä ja muutos* (2000), ja kirjoituskilpailun seurauksena syntyneitä työttömien omaelämäkertoja on analysoinut Teemu Taira väitöksessään *Työkulttuurin arvomuutos työttömien kerronnassa* (2006). Yhteiskunnallisten rakennemuutosten näkökulmasta motivoitu elämäkertatutkimus on muutoinkin ollut suosittua, esimerkiksi Tiina Silvastin tutkimuksessa *Talonpojan elämää* 2001 sekä Harri Jokirannan väitöksessä *Se on miehen elämää. Maaseudulla asuvia miehiä elämänsä kertomassa* (2003).

Tätä tutkimusta varten olen haastatellut neljää Perloksen Ylöjärven-tehtaan työntekijää kahtena eri ajankohtana. Marraskuussa 2005 tehtaan lakkauttamisilmoituksesta oli kulunut puolisen vuotta ja haastateltavat odottivat irtisanomisiaan. Toisella haastattelukerralla lokakuussa 2006 irtisanomisista oli kulunut työntekijästä riippuen neljästä kymmeneen kuukautta. Haastateltavat vastasivat haastattelupyyntöön itse saatuaan saatekirjeen (ks. liite 1) tehtaalla toimineelta työvoimaviranomaiselta. Kolme haastateltavista oli miehiä, yksi nainen. Kaksi miehistä, Teemu ja Jarkko, ovat nuoria, 1970-luvun loppupuolella syntyneitä ja muutaman vuoden tehtaalla työskennelleitä; vanhempi noin 50-vuotias Marja työskenteli Ylöjärvellä tehtaan perustamisesta lähtien, ja nelikymppinen Risto ehti

olla tehtaalla seitsemisen vuotta.¹ Nuorempien työurat olivat lyhyet ja selkeät verrattuna vanhempien moninaisiin työ- ja elämäkokemuksiin. Vaikka sekä haastattelut että tutkimus on motivoitu nimenomaan irtisanomisen näkökulmasta, haastattelut käsitelivät omaelämäkerrallisina työkokemuksia laajemmin, osana haastateltavien mennyttä, nykyistä ja tulevaa elämää.

Arja Kurvisen (1999, 19) mukaan suuressa osassa suomalaista irtisanomistutkimusta yksilö on nähty lähinnä tilastollisten ominaisuuksien kuten tietyn iän, koulutuksen, ammatin ja sukupuolen kantajana, mutta ei kokonaisvaltaisena merkityksiä tuottavana toimijana. Tässä tutkimuksessa ensisijainen tutkimuskohde on yksilön merkityksellistämä elämäntarina, samaan tapaan kuin Vilma Hännisen (2000) väitöstutkimuksessa. Olisi liioittelua tehdä johtopäätöksiä yksilön subjektiivisesta todellisuudesta yhden narratiivisen elämäkerran perusteella, mutta tarinansa kautta yksilö on tässä tutkimuksessa kuitenkin tärkeämpi kuin hänen ominaisuutensa. Toisaalta yksilöiden välille eroja tuottavien tekijöiden pohtimatta jättäminen olisi aineiston haaskausta. Ominaisuuksista ikä merkityksellistyy aineistossa J. P. Roosin (1987) sukupolvinäkökulmasta, sillä elämäntarinoissa näkyy pieni, mutta todennettava sukupolviero vanhempien ja nuorempien haastateltavien kertomien tarinoiden välillä. Samoin koulutus tuottaa yksilöiden välille erityisen merkittäviä eroja näinkin pienessä aineistossa, tosin pääasiassa siksi, että haastateltavien joukossa on yksi korkeasti koulutettu toisten työläistehtäviin johtaneisiin koulutuksiin verrattuna.

Tutkimus saa lisävoimaa yhteiskunnan muutoksesta. Tässä haastateltavien irtisanottujen työura ei ole ollut yhtenäinen, kuten paljon tutkittujen, pitkään pankissa työskennelleiden ja ”kapean ammatitaidon omaavien” (Kurvinen 1999, 31) naisten, vaan katkonainen jo ennen Perlostaa. Nämä elämäkerrat näyttävät, kuinka käsitys eheästä työurasta on illuusiota, ja kuinka työntekijäasemissa olleiden on ollut oltava valmiita muutokseen ja uudelleen kouluttautumiseen koko elämänsä ajan.

Elämäkerrallisesta tutkimusperinteestä kenties poikkeava seikka on se, että haastateltavina oli myös nuoria, vasta työuransa alussa olevia miehiä. Nuorten puheesta voi päätellä paljon yhteiskunnan työkultuurin muutoksesta ja siihen vaikuttavista taustatekijöistä yksilön kannalta, etenkin kun niitä rinnastaa jo pitempään työelämässä olleiden kertomuksiin. Vaikka aineisto on suppea, on sen jakauma mielenkiintoinen ensinnäkin haastateltavien iän ja työkokemuksen ja toiseksi heidän koulutustaustansa näkökulmista. Tuloksiin on kuitenkin suhtauduttava pitäen mielessä, että toisten yksilöiden kertoma aineisto olisi voinut tuottaa vallan toisenlaiset tulokset.

---

¹ Haastateltavien nimet on muutettu.

Koska tutkimus on sidottu myös juuri Perloksen tapaukseen ja sen yhteiskunnallisiin vaikutuksiin, en keskity pelkästään yksilöiden narratiivisen elämäntarinan rakentumisen analyysiin, vaan myös kertomusten sisältöihin. Kertomukset ovat samalla kannanottoja globaalin suuryrityksen toimintalogiikkaan paikallisesti sitoutuneen työntekijän näkökulmasta. Tarkastelen, miten työntekijät kertovat kokemuksistaan lakkauttamispäätöksen jälkeen sekä miten tehtaan alasajo on konkreettisesti edennyt. Eri ajankohtien haastattelut antavat lähtökohdan tutkia irtisanomisen prosessia. Kahden lähestymistavan vuoksi analyysillakin on rinnakkaisia tavoitteita. Yhtäältä keskityn yksilöiden henkilökohtaisiin kertomuksiin, toisaalta Perloksen Ylöjärven-tehtaan tapahtumien erittelyyn sekä tulkintoihin niistä. Osa analyysistä etenee temaattisemmin, osa kertojalähtöisemmin. Kertomusnäkökulma tosin säilyy temaattisissakin osuuksissa, sillä tärkeää on tällöinkin se, mitä eri tapahtumat ovat merkinneet yksittäisille haastatelluille sekä millaisia merkityksiä kokemuksille annetaan.

2.2. Narratiivinen elämäkertahaastattelu

Kertomus on paitsi ihmisen tietoa itsestään ja paikastaan maailmassa, myös vuorovaikutuksen väline. Kertomalla ihminen jakaa kokemuksiaan ja oletuksiaan itsestään ja kulttuuristamme. (Esim. Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 189.) Tarinoilla on kyky läpäistä yhteiskunta sen kaikilla tasoilla ja kietoutua myös valtakysymyksiin (Coffey & Atkinson 1996, 78). On ollut aika, jolloin julkisia tarinoita olivat vain vallassapitäjien tarinat. Tämä päivä taas pursuaa tunnustuksia, joskus vastenmielisiäkin (ks. Rojola 2002). Ihmisen tavalla pyrkiä rakentamaan eheitä tarinakokonaisuuksia voi olla kykyä paikata nykyisin paljon puhuttua kulttuurin pirstaloitumista (esim. Coffey & Atkinson 1996, 80).

Lähestyn kertomuksellisuutta kerronnallisen eli narratiivisen haastattelun näkökulmasta. Pyysin perloslaisia kertomaan koko elämäntarinansa, jotta heidän kertomuksensa omasta irtisanomisestaan asettuisivat laajempaan kontekstiin. Tutkimuksen metodisena viitekehysenä on narratiivinen tutkimusperinne, mutta koska aineistona on elämäkertomuksia, hyödynnän merkittävästi myös elämäkertatutkimusta. Alun perin tavoitteena olivat mahdollisimman omaehtoiset, omaelämäkerralliset kertomukset. Mitään ”yhden kysymyksen haastatteluja” en kuitenkaan saanut – mikäli tavoitteena ajatellaan olevan kokonaisen elämäkerran saaminen siten, että haastattelijä vain pienellä johdannolla ja myöhemmin osallistumatta pyytää ihmistä kertomaan kokonaisen elämäntarinan. Saatekirjeessä (ks. liite 1) pyysin alun perin myös kirjallisia kertomuksia, mutta niitä ei tullut, joten aineiston hankintatapana on kerronnallinen haastattelu.

Matti Hyvärinen (1998, 323) kehottaa pitämään käsitteellisesti erillään haastattelutilanteen ja aineiston analyysin: ”haastateltavalle esitetään narratiivisia kysymyksiä, ja vasta aineistolle teoreettisia kysymyksiä”. Tämän havainnon perusteella erittelen tässä luvussa aineiston koostamista ja haastattelutilannetta; luvussa 2.4. pohdin aineiston analyysia. Tässä luvussa kysyn, miten kerronnallinen haastattelu rakentuu ja pohdin aineiston syntyyn vaikuttavia tekijöitä. Koska kyse on samalla elämäkertoista, erittelen luvussa 2.3. myös elämäkertatutkimuksen näkökulmia kertomuksellisuuteen. Tarinan ja kertomuksen käsitteet auttavat hahmottamaan, miten ihminen rakentaa kertomusta omasta elämästään: kertoja muokkaa ja tuottaa elämäänsä aktiivisesti nykyhetken ja tulevaisuuden tarpeita varten. Luvussa 2.5. käyn läpi metodiani ja näkökulmaani aineiston tulkintaan. Erittelen myös tulkinnan mahdollisuuksia ja rajoja. Ensin kuitenkin esittelen hieman aineistoani.

Haastattelukäytännöt. Vuoden 2005 haastatteluissa keskustelimme aluksi yleisesti Perloksen tapahtumista ja siitä yhteiskunnallisesta tilanteesta, joka on viime vuosina johtanut massiivisiin irtisanomisiin. Vähitellen johdattelin haastateltavia elämäkerta-aiheeseen ja pyysin heitä kertomaan lapsuudesta lähtien omasta elämästään elämänviivaa samalla hahmotellen: piirsin paperille aikajanan, jonka yläpuolella oli tarkoitus kulkea parempien ja alapuolella huonompien aikojen. Tämän esimerkiksi Pertti Alasuutarin (1986, 12) ja esimerkiksi Harri Jokirannan (2003) hyödyntämän tehtävän avulla pyysin haastateltavia piirtämään elämäänsä ensimmäisistä muistikuvista lähtien suhteuttaen sitä ylä- ja alamäkien avulla kuvitteelliseen keskivertotilanteeseen. Saamani elämäntarinat ovat vaikuttaneita tutkimuskysymyksestäni, sillä jo saatekirjeessä kerroin tutkimuksen tavoitteesta, samoin haastattelun alussa. Tutkimusnäkökulman tuominen esiin rajoittaa aineistoni tulkittamista perinteisiksi elämäntarinoiksi, mutta toisaalta tavoitteen kertominen on edellytyksenä luottamuksen ja vuorovaikutuksen syntymiselle (Ruusuvuori & Tiittula 2005, 41). Vaikka kertomukset painottuivatkin työuran kokemuksiin, kaikki merkityksellistivät tapahtumia kertomuksiinsa myös muilta elämänalueilta. Elämänviiva helpotti purkamaan haastattelun turhaa hierarkiaa ja rohkaisi haastateltavia puhumaan vapaasti: haastateltavat ottivat yleensä itse vastuuta kertomisestaan piirtämistehtävän avulla.

Vuoden 2005 ensimmäinen haastattelu kesti noin 75 minuuttia, muut vähintään kaksi tuntia. Kaksi haastatteluista tehtiin haastateltavien kotona, kaksi yliopistolta varatussa tilassa. Vuoden 2006 haastattelut olivat kestoltaan lyhyempiä, tunnista puolelta, ja niistä kolme sovittiin yliopistolle ja yksi kaupunginkirjaston kahvilaan. Litteraatiot on tehty mahdollisimman sanatarkasti, mutta ei keskustelun- tai vuorovaikutusanalyysin vaatimalla tarkkuudella. Esimerkiksi omia henkäyksiäni tai muminoitani kesken haastateltavan puheen en ole litteroinut. Katson tarkkuuden riittävän tämän tutkimuksen tarpeisiin, mutta laajemmassa tutkimuksessa olisi moninaisten merkitysten ymmärtä-

miseksi tarpeen tutkia myös, esimerkiksi puheen taukoja, hiljaisuutta tai puuttuvia sanoja (ks. Kurvinen 1999, 87).

Ensimmäisessä, nuoren diplomi-insinöörin Teemun haastattelussa, elämänviivan piirtämisen tavoite jäi täyttymättä, kenties kokemattoman haastattelijan puutteellisen motivoinnin vuoksi. Haastateltava tokaisi ”eipä mulla mitään masennuskausia”, ja vetäisi paperille suoran viivan: ”No niin, se on siinä!”. Tästä haastattelusta tuli perinteisempi teemahaastattelu, jossa haastateltava ei itsenäisesti ryhtynyt kertomaan vaan odotti kysymyksiäni. Pohjustuksen puute heikensi luottamuksellisuuden rakentumista, sillä haastateltava ei ilmeisesti tiennyt riittävästi haastattelun tarkoituksesta (vrt. Ruusu- vuori & Tiittula 2005, 41), minkä hän haastattelun lopuksi ilmaisikin. Kokemuksesta viisastuneena pohjustin seuraavissa haastatteluissa elämäntarinapyyntöäni tarkemmin, mutta arvioin toisten haastateltavien olleen myös motivoituneempia kertomaan elämäntarinaansa, sillä he eivät kyseenalaistaneet kertomista ensimmäisen haastateltavan tavoin. Ensimmäistä haastattelua on pidettävä muihin elämäkerrallisiin tai narratiivisiin haastatteluihin verrattuna teemahaastattelun kaltaisena: haastattelussa jouduin tarjoamaan omia teemojani haastateltavalle, kun muissa elämän teemoittelu oli pääsääntöisesti kertojalähtöistä (vrt. Hyvärinen 1994, 47).

Kerronnallisin kysymyksiin omaelämäkertaan. Kerronnallisiksi haastatteluiksi voidaan määritellä hyvin erilaiset haastattelut riippuen tutkimuksen aihepiiristä, haastattelutekniikasta sekä vuorovaikutuksen laadusta ja määrästä. Matti Hyvärisen ja Varpu Löyttyniemen mukaan kerronnallisen haastattelun metodia ei kannata yrittää määritellä tiukemmin kuin vain tavoitteeksi koota kertomuksia. Perinteikkään, lineaarisen elämäntarinan hakemisen ei tarvitse olla itse tarkoitus. Hyvärisen mukaan narratiivisella haastattelutavalla pyritään eroon sekä teemahaastattelun tutkijalähtöisyydestä että ”vapaan keskustelun” liiasta vapaudesta: tavoitteena on antaa kertojan teemoitella ja esittää kertomuksensa vapaasti, mitä tutkijan on tuettava tutkimustehtävänsä perustuvilla interventioilla eli kertomuksellisilla kysymyksillä. Haastattelututkimuksessakin koetun vuorovaikutuksellisen kääntein jälkeen on todettu paremmaksi olla luonteva kuin ”metodistaan jäykkä ja hermostunut”. Kerronnallisten kysymysten tarkoituksena onkin ohjailta kertojaa luontevasti kertomaan lisää tutkijaa kiinnostavista aiheista, ja onnistunut kysymys rohkaisee kertojaa laajaan asian erittelemiseen ja pohdintaan. Kuitenkin on muistettava, että haastattelut usein lähtevät eri suuntiin kuin tutkijat ovat alun perin kaavailleet. Tärkeää on kuunteleminen, tilan antaminen kertojalle, sekä kertomaan ohjaaminen lavein kysymyksin. (Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 191–204; Hyvärinen 1994, 51.)

Laura Aron (1996, 48, 63) mukaan haastattelijä tuskin voi pidättäytyä valitsemasta osaa aiheista itse. Gubrium ja Holsteinin (1997, 154) mukaan on kyse ”narratiivisista ylykkeitä”: haastattelijä

tekee tietynlaisia kysymyksiä, jotka sisältävät jo motivaatioita ja tarjoavat kertojalle valmiita tapoja vastata. Kerronnallisilla kysymyksillä toki pyritään ensisijaisesti pyytämään lisätietoa siitä, mitä haastateltava itse on valinnut kertoa, mutta Aron tavoin uskon, että haastattelussa kertoja ohjautuu kuitenkin enemmän tutkijan intresseistä kuin omistaan. Tämä johtuu ensinnäkin siitä, että haastateltava on saanut tutkimuksesta jonkinlaista esitietoa joko vastatessaan tutkimuspyyntöön tai viimeistään haastattelun aluksi, sillä tutkimuksen tavoitteen kertominenhan on edellytyksenä luottamuksen ja vuorovaikutuksen syntymiselle (Ruusuvuori & Tiittula 2005, 41). Ennen kaikkea arvelen kertomuksen ohjautuvan tutkijalähtöisesti kuitenkin sen vuoksi, että haastattelussa tutkija ja hänen oletetut tiedonintressinsä ovat kertojan ainoa yleisö. On kuitenkin tärkeää antaa haastateltavalle tilaa merkityksellistä elämäänsä mahdollisimman paljon omista lähtökohdistaan. Vaikeutena voi olla se, että ”kokematon haastattelija ei pysy hiljaa” (Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 194–195).

Itse en haastattelijana halunnut olla hiljaa, sillä ulkopuolisen viileänä tutkijana en edes aikonut esiintyä. Vaikutin vuorovaikutustilanteeseen kannustamalla, kysymällä tarkennuksia, kommentoimalla, ohjaamalla jopa sitä, mistä seuraavaksi puhutaan. Minusta tämä mahdollisti samalla vuorovaikutuksen yhteisen rakentamisen. Haastateltavani tarttuivat eri tavoin tarjoamiini ”yllykkeisiin”: Marja ja Jarkko suhtautuivat yleensä samansuuntaisesti kuin mihin kysymykseni tai kommenttini johdatteli, mutta etenkin Risto halusi luoda merkityksensä itse eikä hyväksynyt minun tarjoamiani vaihtoehtoja.

Jokirannan (2003, 49–50) mukaan narratiivisessa haastattelussa, teemahaastattelusta poiketen, itse kertominen ja juonen tuottaminen ovat haastattelun tärkeimmät teemat. Haastattelussa syntyvä elämäkerta on sidottu hetkeen, sillä toisin kuin kirjoitus, narratiivista elämäkertaa ei voi muokata jälkikäteen. Tätä voi pitää etunakin: säröjä ei voi hioa pois. Kokonaisuuden moniäänisyys on rikkaus. (Ks. Hyvärinen, Peltonen & Vilkkö 1998, 18.)

Yksi näkökulma on lähestyä haastatteluja keskusteluina, joissa molemmilla osapuolilla on vaikutusta keskustelun kulkuun (vrt. Tiittula & Ruusuvuori 2005, 9). Haastattelut usein muistuttavat arkista keskustelutilannetta, mutta tutkijan vaikutuksesta niillä on kuitenkin tietty, institutionaalinen päämääränsä, johon vaikuttavat ensisijaisesti haastattelijan tiedonintressi sekä tutkimuksen tavoite. Institutionaalisuutta korostavat keskustelijoiden roolit tiedon kerääjänä ja tiedon antajana sekä haastattelun tallennus nauhoittamalla. (Ruusuvuori & Tiittula 2005, 23.)

Kertomuksen syntyyn vaikuttavat tietysti monet haastattelutilanteeseen vaikuttavat reunaehdot. Kertomuksella on aina kertojan lisäksi kuulijansa ja yleisönsä sekä kontekstinsa ja fyysinen ympä-

ristönsä. Haastattelu on ennen kaikkea vuorovaikutusta, osallistujien yhteistä toimintaa, johon haastattelijan ja haastateltavan suhde vaikuttaa (Tiittula & Ruusuvaori 2005, 13). Hyvät kysymykset helpottavat mielestäni luottamuksellisuuden ja vuorovaikutuksen syntymistä. Tosin aina on parannettavaa: kysymysten muoto voi olla toisinaan epäselvä tai epäkonkreettinen (vrt. Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 215–216). Toisinaan vasta haastattelua jälkikäteen analysoidessa huomaa rakentavan kysymyksen paikan menneen ohi. Heikkouksista huolimatta haastateltavat yleensä sitoutuvat keskustelun periaatteisiin: onhan moraalinen mukaista yrittää vastata asetettuun kysymykseen. Vuorovaikutus etenee usein kysymys–vastaus–kuittaus-periaatteen mukaisesti. (Ruusuvaori & Tiittula 2005, 27–29.)

Hänninen (2000) kirjoittaa kertomuksen tuottamisen yhteistoiminnallisuudesta. Haastattelussa haastateltavan ja haastattelijan merkityksenannot saattavat sekoittua, kuten tämän tutkimuksen haastattelussa:

Jarkko: Pomotkin siel naureskelee et tehkää vaan hommia.
Haastattelija: Ei paljon naurata.
Jarkko: Ei siinä paljon naurata. No kyllä sitä jossain vaiheessa itteensäkin rupee naurattaa kun tarpeeks tekee tätä hommaa. (Jarkko 05.)²

Yhdessä tuotettu merkitys toimii tässä kuitenkin haastatteluvuorovaikutusta myönteisesti rakentaen. Toisinaan tutkija voi osallistua haastateltavien merkityksenantoon kuitenkin liiallisesti (vrt. Ruusuvaori & Tiittula 2005, 30–31):

Haastattelija: Oliko sä sitten useempina kesänä samassa paikassa?
Teemu: Kolme eri kesää.
Haastattelija: Joo, viihdyit sitten siellä?
Teemu: Joo, kyllähän siellä. (Teemu 05.)

Sen sijaan, että oletin kysymyksessäni haastateltavan viihtyneen, minun olisi pitänyt kysyä, millaisiksi haastateltava koki kesätyöpaikkansa. Nyt sain vastaukseksi ainoastaan epäselvän suostumisen omaan merkityksenantooni. Tämä johtaa tulkinnan vaikeuksiin, kun on huomioitava, kenen ääni kulloinkin on lopulta kyseessä. Toisinaan minun oli myös vaikea olla ”auttamatta” haastateltavia liiaksi, jos heidän ei ollut helppo ilmaista tarkoitustaan:

Risto: Mutta tota, sitte ku se vakinaistettiin, tuli vakinainen ni sittehän se tota,
Haastattelija: menee parempaan suuntaan,
Risto: ni, se oli vähän niinku, mikään ei muuttunu, muuta ku se määräaikaisuus poistu tois-taseks. (Risto 05.)

---

² Lainaukset haastatteluista ovat pääsääntöisesti alkuperäisen kieliasun mukaisia. Vain tota- ja niinku-tyyppisiä täytesanoja on karsittu, ja joistakin puhekielisistä ilmauksista on luettavuuden parantamiseksi tehty yleiskielisiä. Haastateltavan nimen perässä oleva 05 tai 06 tarkoittaa haastattelun ajankohtaa eli joko syksyä 2005 tai 2006.

Koska haastateltavalla oli selvästi aikomuksena itse kertoen jatkaa asian selvittämistä, ei puuttumiseni merkityksenantoon ollut perusteltua. Helpottava on kuitenkin Hyvärisen ja Löyttyniemen (2005, 192) toteamus: ”haastattelut voi tehdä monella tavoin ’väärin’ ja saada silti kiinnostavia ja tärkeitä tuloksia”. Ehkäpä väärin tekeminen on ennemminkin sääntö kuin poikkeus, sillä haastatteli- ja ei voi yksin kontrolloida koko haastattelutilannetta ja sen etenemistä. Myös Hännisen (2000, 31) mukaan tietyn muotoista aineistoa merkittävämpää on se, eritteleekö haastateltava elämäntilanteeseensa liittyviä merkityksiä vai ei.

Kertojina haastateltavat voivat olla varsin erilaisia. Hyvärisen ja Löyttyniemen mukaan kertojien äärityyppinä kuvaavat rutinoitunut tarinankertoja, kertomuksesta kieltäytyvä sekä haastatteluhetkellä kokemuksensa kertomukseksi muokkaava puhuja. Kovin rutinoituneen kertojan tarina voi olla jomeneen kertaan kerrottu ja siten Norman Denzinin sanoin kiteytynyt toistuvasti samanlaiseen muotoon siten, että kertoja on tarinasta tunnistettavissa. Tämän vuoksi viimeinen tyyppi on tavoiteltavin: haastatteluhetkellä kertomustaan rakentavaa kertojaa voi myös houkutella esiin sopivilla kertomaan viekoittelevilla kysymyksillä. (Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 218; Denzin 1989a, 43.) Omista haastateltavistani Marja oli miehiä selvästi rutinoituneempi elämäkertaja, vaikka hänkin tuntui rakentavan tarinaa ensisijaisesti haastatteluhetkellä. Arvelisin kuitenkin, että hän oli työstänyt elämäkokemuksiaan toisia enemmän ja antanut niille jo paljolti valmiita merkityksiä. Ehkä monipuolinen elämäkokemus oli tehnyt elämän reflektoinnista, oman identiteetikertomuksen luomisesta, arkipäiväistä. Ehkä naisen oli myös helpompi kertoa toiselle naiselle. Sukupuoleni saattoi vaikuttaa myös Ristoon kannustaen häntä usein puhumaan lastensa hoivasta. Nuorempien kanssa keskustellessamme ei sukupuolella liene ollut juuri merkitystä. Pidän tärkeämpänä vuorovaikutukseemme vaikuttaneena tekijänä yhtäläisiä ikiamme.

Haastattelutilanteessa on huomioitava vielä Matti Kortteisen (1992, 43) ja J. P. Roosin (1987, 33–34) esiin nostama, haastatteluiden rakentumiseen vaikuttava niin sanottu onnellisuusmuuri. Tunte mattomalle haastattelijalle näytetään julkisivua, eräänlaista roolikuvaa, minkä vuoksi tarinat saattavat jäädä pinnallisen positiivisiksi. Itse olen kokenut haastattelemisen vaikeaksi juuri siksi, että tavoitteena on päästä tunte mattoman ihmisen julkisivun taakse. Mielestäni oleellista ei kuitenkaan ole se, onko joku muuri ylitetty vai ei. Kyse on haastateltavan omasta valinnasta, jota täytyy arvostelematta kunnioittaa. Kertomus syntyy aina tilannekohtaisten valintojen tuloksena, ja haastateltavan yksityisyyden raja on yksi tilanteeseen ja kertomuksen muotoutumiseen vaikuttavista monista tekijöistä. Haastattelut sujuivat pääosin luontevasti sekä hyvässä yhteisymmärryksessä, mutta eikö tämä ole seurausta siitä, että haastateltavat ovat itse saaneet valita, miten paljon ovat muuriaan avanneet? Yksi haastateltavista sanoi, ettei hänellä ole mitään salattavaa (Marja 05), mutta tästäkin huolimatta

kertomus syntyy aina tilannekohtaisten valintojen tuloksena. Juuri valinnat ovatkin merkittäviä. Myös elämänviivan hahmottelemisella ja vanhojen muistelemisella oli haastatteluissa vapauttava ja tunnelmaa virittävä merkitys. Lisäksi, jos aavistus onnellisuusmuurista olikin minun ja haastateltavien välissä, muuri ei ollut aukoton. Aukot ja epäjatkuvuudet kertovat usein elämäkertatutkimuksessa kaikkein eniten kertojien kokemasta todellisuudesta, ja niiden läsnäolon voi näistäkin kertomuksista paikoin aavistaa etenkin miesten kohdalla. Paljastavinta on tulevaisuudenkuvaus: tulevaisuutta on mahdoton rakentaa mieleisekseen samalla tavalla kuin menneisyyttä.

2.3. Elämäkertomuksen rakentaminen

Kertomus valintojen kudelmanä. Kertomisella ja tarinoilla on yhteys ihmisen itseymmärrykseen. Elämästä kertominen on refleksiivistä toimintaa, olipa se sitten suullista tai kirjallista (Hyvärinen 1994). Hänninen käyttää sisäisen tarinan käsitettä kuvaamaan sitä prosessia, jossa ihminen ”tulkitsee omaa elämäänsä tarinoiden kautta”. Tämä ihmisen mielen sisäinen tarina ankkuroituu luovasti sekä yksilön omiin kokemuksiin että sosiaaliseen vuorovaikutukseen ja kulttuuriin, ja se on muuntuu tilanteittain tarpeiden ja tunteiden mukaan. (Hänninen 2000, 20, 49.) Coffey ja Atkinson huomauttavat, että vaikka tarinat ovat strukturoitu tapa välittää informaatiota, niillä toisaalta on omat taiteellisen luovuuden genrestä kumpuavat ominaispiirteensä. Tarinat syntyvät narratiiveina kerto-mahetkellään ja yleisöstä riippuen, eivätkä ne ole todellisuuden kuvia vaan muuntuvia konstruktioita. (Coffey & Atkinson 1996, 55–60.) Myös kulttuurinen ulottuvuus on muistettava: narratiivi ei ole pelkästään koko elämän mittainen kertomus, eikä välttämättä edes kertomus ihmisestä itsestään, vaan se on kulttuurinen tapa esittää mitä tahansa tapahtumaa, se voi ilmentyä monissa eri muodoissa sijoittumalla esimerkiksi haastattelun tai minkä tahansa arkipäivän keskustelun osaksi tai jopa julkisiin asiakirjoihin (Gubrium & Holstein 1997, 147, 154).

Laura Aro on hahmotellut elämäkerrallisen haastattelun kolme eri tasoa, jotka ovat itse haastattelu, kerronta sekä identiteettikertomus. Haastattelu on päällimmäisin ja muodollisin kerros: se sisältää esimerkiksi kysymyksiä ja vastauksia, reaktioita, tunnusteluja ja vuoronvaihtoja. Kerronta puolestaan rakentuu haastattelun kuluessa. Se on haastateltavan tapa luoda johonkin suuntaan etenevää kertomusta. Haastateltavat ohjaavat valinnoillaan kerrontaa tiettyihin aiheisiin sekä valitsevat myös kerrontansa laajuuden. Ihmiset ”kerrontavat” elämäänsä eri tavoin; toiselle juoni on tärkeää, toiselle värikkäät kokemukset. Sisimpänä on identiteettikertomus, jota ei voi täysin todentaa: se on yhtäältä kertojan ja toisaalta tulkitsijan tulkinta kerrotusta elämästä. (Aro 1996, 47–51, 59.) Kurvisen mukaan elämäntarina onkin lähellä identiteetin käsitettä. Kertomalla ihminen tavallaan hahmottelee

identiteettiään. Identiteetin ajatellaan rakentuvan sosiaalisesti ja vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa. (Kurvinen 1999, 44).

Itselleni ajatus haastateltavan identiteetin tutkimisesta on vieras. Pidän tärkeimpänä tutkimuskohteenä sen sijaan Aron (1996, 59) määrittämää keskimmäistä, haastateltavan rakentaman kerronnan kerrosta. Identiteettikertomuksen tutkiminen vaatisi hyvin syvällistä haastateltavan kertomusten tuntemista useamman eri kontekstissa tuotetun, kenties sekä suullisen että kirjallisen, kertomuksen perusteella. Itse asiassa on kyseenalaista, onko mahdollista edes tavoittaa mitään ”syviä merkityksiä” (Hyvärinen & Löyttyniemi 2005). Koenkin yksittäiset elämäkerrat vain yksiksi mahdollisuuksiksi kerronnallistaa elämää. Kertomukset voisivat olla hyvin erilaisiakin. Kerronnan kerros on tärkein juuri siksi, että kertojan valinnat ovat tärkeitä. Ihminen valitsee, mistä ja miten hän kertoo: elämäntarinat muuntuvat ajasta ja paikasta sekä valinnoista riippuen. Kirjallisuustieteessä tehtävä ero tarinan ja kertomuksen välille havainnollistaa valitsemista. Tarinan ajatellaan sisältävän pelkät elämäntapahtumat faktisina, tapahtuneina asioina, jotka kertomalla ikään kuin kudotaan kertomukseksi. Anni Vilkkonen (1997) on käyttänyt tilkkutäkin metaforaa: yksittäiset tilkut edustavat tarinaa; kokonainen täkki on kertojan tapa liittää eri palaset toisiinsa mielekkääksi kokonaisuudeksi.

Myös Edward Brunerin jako elettyyn, koettuun ja kerrottuun elämään kuvaa kertomisen valintoja: eletty tarkoittaa elämän tosiasiallisia tapahtumia, koettu mielikuvia, tunteita, haluja, ajatuksia ja merkityksiä sekä kerrottu kertomusta, johon kulttuurisilla konventioilla, yleisöllä ja kertomisen sosiaalisella kontekstilla on vaikutusta. Näiden väliin jää väistämättä aukkoja, joita sekä kertoja että kuulijat täyttävät omalla ja kulttuurisella mielikuvituksellaan. (Denzin 1989a, 30.) Kertomuksesta on käytännössä mahdotonta erottaa, mikä on elettyä ja koettua elämää ja mikä kerrottua.

Kertomusta jäsennetään juonen avulla. Juoni ei suinkaan tuota kertomukseen kronologiaa vaan ”muovailee mielekkäiksi kokonaisuuksiksi” muistin sisältöjä. (Hyvärinen 1994, 49.) Juonta voi esittää elämänviivan avulla, joka tuo esiin ”haastateltavan elämässään paikantamat kulminaatiot”. Tällaisten käännekohtien yhteydessä päästään kiinni myös haastateltavan selviytymisstrategioihin. (Jokiranta 2003, 47, 49–50.) Hännisen (2000, 95) mukaan etenkin elämänmuutoksia, kuten irtisanomistilanteita, on hyvä lähestyä juonellisesta tarinanäkökulmasta, koska muutokset hahmotetaan usein juonellisina kertomuksina: kertominen antaa tapahtuneelle juonen ja merkityksen.

Elämäkertojen monimuotoisuuden tiedostaminen on tärkeää, ja se tekee myös kertomusten tutkimisesta merkityksellistä. Erkki Vainikkala (1998, 437–438) puhuu suorastaan kertomuksellisesta harhasta: kun kertoja luo elämästään väistämättömästi etenevän tapahtumien ketjun, hän jättää paljas-

tamatta tekemänsä valinnat ja loputtomat mahdollisuudet elämän mennä toisinkin. Samasta tarinasta tai tapahtumista voi periaatteessa rakentaa hyvin monenlaisia kertomuksia (esim. Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 189). Haastattelut rakentuvat yhtäältä kertojan omia tarpeita ja kenties ”ihannekuvia” noudatteleviksi sekä toisaalta sosio-konstruktiiivisesti haastattelutilanteen ja tietyn näkökulman, kuten tässä tutkimuksessa irtisanomisen, kautta. Jokirannan (2003, 45) mukaan voi olla kyse pikemminkin elämän fragmenteista, elämästä tietyistä perspektiivistä kertovista tarinoista. Tätä tukevat jo kertomusten fyysiset rajat: kahden–kolmen tunnin elämästä kertominen ei voi sisältää koko elämää vaan ainoastaan valikoituja palasia siitä. Joka tapauksessa on merkittävää, että kertoja kertoessaan tuottaa jotakin uutta itsestään: ”kertominen ei ole vain jonkin valmiin tunnustamista, vaan yhtä lailla etsimistä ja uuden luomista” (Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 220).

Totta vai tarua? J. P. Roos (1987) suomalaisen omaelämäkertatutkimuksen pioneerina uskoo, että elämäkerroissa todellisuus on kerronnalle alisteinen. Roos siis ei anna painoarvoa kertojan valinnoille, vaan arvioi todellisten elämäntapahtumien olevan faktisina läsnä kertomuksessa. Mielestäni Roos sivuuttaa merkittävän osan elämäkertomusten merkitysvälitteisyydestä. Kertomus muodostuu vasta kerrottaessa, eikä ole sellaisenaan ennen kertomisen hetkeä olemassa. Kertomalla ei voi tavoittaa mennyttä elämää kokonaisuudessaan, ja vielä vähemmän menneestä voi täysin luotettavasti kertoa: kertomisen hetkellä ihminen ei ole täysin sama henkilö kuin tarinan tapahtumien aikaan. Ihminen ja hänen kertomuksensa muuntuvat ajasta ja paikasta, jopa hetkestä toiseen. Minän kertomukset rakentuvat sitä mukaa kuin niitä kerrotaan, vaikka toisinaan ne yhä uudelleen kerrottuna voivat toistua samankaltaisina (Denzin 1989a, 43). Tällainen samankaltaisuus syntyy, koska ihmisen voi ajatella kertovan tarinoita elämästään jatkuvasti. Jo kuulumisten jakamista ystävien kesken voi pitää elämäntarinan rakentamisena: annetaanhan siinä merkityksiä lähimenneisyyden tapahtumille ja arvotetaan niitä suhteessa kokonaiseen elämäntarinaan.

Roosinkin (1987, 34–35) mukaan kertomusten todellisuusvastaavuutta tärkeämpää on, että kertojat kertovat subjektiivisen totuuden eli ovat rehellisiä. Rehellisyyttäkään ei kuitenkaan voi mitata. On muistettava, että kertomisen tavoitteiden ja kuvitellun yleisön vaikutus on niin suuri, että ihminen huomaamattaan rakentaa elämäänsä kertomishetken intressien suuntaisesti. Toisaalta ei ole syytä olettaa, että kertojat tarkoituksellisesti valehtelisivat tai pyrkisivät ohjaamaan kertomusta tiedostetusti väärään suuntaan. Kyse on paljolti haastattelun vuorovaikutustilanteen ja kertomiseen vaikuttavien tekijöiden ymmärtämisestä. Todellisuuden tavoittamisella tai tavoittamattomuudella ei ole lopulta merkitystä. Oleellisempaa on tutkia, miksi kertoja nostaa tiettyjä tapahtumia kertomukseensa, mitä hän kenties jättää sanomatta sekä millaisia merkityksiä hän kertomalleen antaa.

Roosin yhteisölliset lähtökohdat eivät sinällään sovi tähän tutkimukseen, sillä kuten Kurvinen (1999, 19), en halua pitää kertojia vain ikänsä tai luokkansa edustajina. Tästä huolimatta sukupolvi merkityksellistyy tässä tutkimuksessa, koska haastateltavien jakaantuminen 1950- ja 60-luvuilla syntyneisiin sekä 1970-luvun nuoriin miehiin tuotti jokseenkin selkeän eron haastateltavien välille. Mihinkään tiettyyn sukupolveen kertojia ei ole syytä asettaa; erot eri ikäisten kertomuksissa kertovat kuitenkin muutoksesta työn arvottamisessa ja sopeuttamisessa osaksi elämänkulkua.

Gubrium ja Holstein ehdottavat ”uudeksi” laadulliseksi metodiksi sellaista keskilinjaa, joka huomioi sekä todellisuuden että hyöty refleksiivisyyden uusista ulottuvuuksista. Refleksiivinenkin tulokinta ei saisi peittää alleen todellisuutta, ”joka piileskelee refleksiivisyyden varjoissa”. Tällainen kontekstualisointi sallii aineistojen käsittelyn monesta eri näkökulmasta ilman, että kirjoittajan vaikutusta tekstiin pidettäisiin olemattomana (dekonstruktio) sekä ilman, että kirjoittajan elämän ajateltaisiin olevan koko selityspohja (biografismi). (Gubrium & Holstein 1997, 113.) Teemu Taira (2006, 36) on samoilla linjoilla huomioidessaan kontekstien merkityksen: kertomuksilla on materiaaliset rajansa, eivätkä ne synny ja elä pelkästään kielen vaan myös jonkinlaisen fyysisen todellisuuden tasolla. Kertomukset vaikuttavat. Taira ymmärtää viime aikoina jalansijaa saaneen käsityksen mukaan ”elämäkerrat diskursiivisiin ja materiaalsiin konteksteihin kytkeytyviksi performatiivisiksi käytännöiksi, jotka tekevät elämää todeksi kertomalla”. Tällöin kertojan ymmärretään elämäkerrassaan ottavan kantaa itseään edeltäviin normeihin ja toistavan niitä itselleen sopivalla tavalla, performatiivisesti. Näin todellisuuteen pyritään vaikuttamaan aktiivisesti. (Taira 2006, 36, 44.)

2.4. Aineiston tulkinta

Sosio-konstruktiiivisesti syntynyt kertomus. Ei ole olemassa elämäkertametodia, kuten Hyvärinen, Peltonen ja Vilkkonen (1998, 18–19) huomauttavat; on vain ”ongelman, aineiston ja lukutavan kolmiyhteys” – joka sekin on pysähtymättömässä liikkeessä. Kertomuksia voi lähestyä monesta eri näkökulmasta, joiden ääripäät ovat realistinen fakthanäkökulma sekä konstruktionistinen tai sosio-konstruktionistinen näytenäkökulma. Realistisessa lukutavassa kertomusten arvioidaan kuvaavan elämää lähes sellaisenaan; konstruktionistinen näkökulma tarkoittaa käsitystä kertomuksista kylläkin yhtenä palasena todellisuutta, mutta ei todellisuuden heijastajana vaan sen rakentajana. Näkökulmaeroja havainnollistavat kysymykset, joita tutkijat aineistolleen esittävät: kun realistit kysyvät *mitä*, haluavat konstruktionistit vastauksia kysymyksiin *miten* ja *miksi*. (Taira 2006, 39; Alasuutari 1994; Gubrium & Holstein 1997.)

Matti Hyvärinen (1998; 1994, 53–54) hylkää tutkimuksenteon käytännöissä osoittelevan jaon realistiseen ja konstruktionistiseen lukutapaan: tärkeämpää on osata tehdä aineistolle sopivia, monipuolisia tutkimuskysymyksiä. Metodi on jopa tuloksia tärkeämpi. Tällöin kysytään, millaisen metodisen keskustelun seurauksena tulokset ovat syntyneet. (Hyvärinen 1994, 54.) Myös Coffey ja Atkinson (1996, 3, 5) pitävät tärkeänä kvalitatiivisen aineiston lähestymistä sen ongelmia erittelevästä ja uusia kysymyksiä luovasta näkökulmasta sekä sosiaalisten maailmojen ja toimijoiden itsestänselvyyksien kyseenalaistamisesta.

Yksi tutkimuksen kenttää perinteisesti repivistä kysymyksistä on ollut se, kumpi ihmisessä elää ja vaikuttaa enemmän, hän itse vai hänen ympärillään vellova ympäristö ja kulttuuri. Roosin sosiologisen kannan mukaan kertomukset rakentuvat kulttuurisesti ja vaihtelua elämäntarinoiden välillä on lopulta melko vähän. Roos pitää ihmisen elämäntarinaa perusrakenteiltaan melko muuttumattomana ja arvioi tärkeimmiksi erojen tuottajiksi luokan, sukupuolen ja iän. Ikä tuottaa sukupolvieroja. Tässä yhteydessä sukupolvi tarkoittaa ”elämäkerrallista yhteisöä” eikä mitään tiettyä ikäluokkaa: samaan sukupolveen kuuluvat ovat jakaneet tiettyjä yhteisiä avainkokemuksia eri elämänvaiheissaan. Laajasta omaelämäkerta-aineistosta on mahdollista poimia usein toistuvia teemoja, joiden taustalta nämä yhteiset piirteet hahmottuvat. Uusi sukupolvi syntyy yhteiskunnan muutoksen seurauksena. Roosin mukaan hyvinvointivaltioaikakauden sukupolvien elämä on tavallaan tyhjentynyt monista sukupolvia yhdistävistä suurista kokemuksista: esimerkiksi sotaa vastaavaa yhteistä kansallista kokemusta ei nuoremmilla sukupolvilla ole. Aineellisten olojen paraneminen on tarjonnut yksilöille mahdollisuuden keskittyä entistä enemmän itseen ja omaan elämään. (Roos 1987, 48–57; 1994, 15.)

Ero ”roosilaisen” realistisen ja myöhemmän konstruktivistisen lähestymistavan välillä on myös niiden erilaisessa lähestymistavassa aineistoon. Realistit saattavat lukea kymmeniä, satoja elämäkertoja tavoitteenaan koostaa sosiologinen käsitys ”samasta sosiaalisesta kategoriasta tai miljööstä”. Tavoitteena on kertomusten sisältöjen tiivistäminen jonkinlaisiksi ydinkertomuksiksi. Aineistolähtöisessä tutkimuksessa taas pienestä aineistosta yritetään sanoa mahdollisimman paljon. Realistit myös tutkivat tavallaan menneisyyttä; konstruktivistit muistuttavat menneisyyttä rakennettavan nykyisyyden ehdoilla. Matti Hyvärinen muistuttaa, että elämäkertatutkimuksen rikkaus on nimenomaan sen moninäkökulmaisuus sekä monitieteisyys: yhden ”oikean” lukutavan määrittäminen on paitsi mahdotonta myös peräti haitallista. ”Monet tutkijat kulkevat selkeiden ismien välimaastossa.” (Hyvärinen 1998, 312–334.)

Oman näkemykseni mukaan kertomukset eivät ole pelkästään sosiaalisia vaan yksilö rakentaa niitä aktiivisesti omista lähtökohdistaan. On kuitenkin vaikea määrittää täsmällisesti omaa paikkaansa

metodisella kentällä. Nojaan sosio-konstruktionistiseen käsitykseen todellisuudesta ja kielestä. Kieli on kyvytön heijastamaan maailmaa sellaisenaan. Se luo uutta todellisuutta. Kielellistetyt tarinat rakentuvat kuitenkin myös yhteisöllisesti, osana kulttuuriamme, toistaen ja uusintaen sitä kertojan tarpeiden mukaisesti. Elämäkerturi yleensä pyrkii ”elämänsuunnan suuntaiseen jäsenyyteen ja kattavuuteen” (Vilkko 1998, 29). Kertojaan vaikuttavat väistämättä yhteisölliset ja kulttuuriset tavat kertoa: elämästä nostetaan esiin tiettyjä, yleisesti tärkeinä pidettyjä asioita, ja niiden merkitystä arvioidaan yhteisön jakamin kriteerein. Tämän vuoksi kertomukset usein tuntuvat tutuilta (esim. Roos & Peltonen 1994).

Tutkijana sijoitan itseni ensinnäkin narratiiviselle alueelle, sillä tarinoiden sosiaalinen rakentuminen näyttää minusta selvältä. Analyysi auttaa ymmärtämään, miten ihminen sosiaalisena toimijana tuottaa järkevältä vaikuttavaa ja sosiaalisesti hyväksyttävää kertomusta kokemuksistaan. Samalla paljastuu paljon kulttuurisista normeista. (Coffey & Atkinson 1996, 67–68.) Lisäksi retorisen näkökulman mukaisesti ajattelen kertomusten olevan myös vuorovaikutusta ja tietyille yleisölle suunnattua. Tärkeintä on metodista riippumatta huomata, että ”jokainen uusi ja tiheä luenta kasvattaa ymmärrystämme kertomuksesta ja lisää uusia kerroksia tulkintaamme kerrotusta elämästä.” (Vrt. Hyvärinen 1998, 316–335.) Hyväriseen luottaen ajattelen siis, että metodinen puolentalinta ei ole yhtä tärkeää kuin antautuva ja paneutuva lukeminen.

Tulkinnan moniulotteisuuden ja hajanaisuuden vaikutelmasta huolimatta kerrottua tarinaa voi lähestyä hyvin konkreettisin työkaluin. Narratiivisessa tutkimuksessa voi sisällön lisäksi eritellä tarinan rakennetta, sen kehittymistä, aloitusta ja loppua sekä käännteitä niihin linkittyvine ongelmakohtineen (Coffey & Atkinson 1996, 67–68). Kurvinen tarjoaa käytännöllisiä apukysymyksiä: Onko kerronta johdonmukaista tai onko siinä murtumia kuten ristiriitoja tai katkoksia? Millaisia kerronnallisia tihentymiä eli esimerkiksi hyvin yksityiskohtaista tai arvioivaa kerrontaa kertomuksessa on? Onko kertomuksessa kielirekisterin tai sanaston vaihdoksia? Miten kertoja suhtautuu kertomuksessa esittämiinsä toisiin henkilöihin? Millaisia ominaisuuksia, oikeuksia ja velvollisuuksia kertoja omaksuu? Miten kertomus etenee teemasta toiseen tai vaihtaa puheenaihetta? Kenen näkökulmasta kertoja tarkastelee tapahtumia? Miten kertoja arvioi mennyttä eli tekee eroja menneen ja nykyisen välillä? (Kurvinen 1999, 96–97.) Hyvärinen (1994, 59–60) kehottaa Deborah Tanneniin (1979, 166–179) nojaten kiinnittämään huomiota toistoon, korjauksiin, palaamisiin, varauksia sisältäviin ilmauksiin, vastakohtien luomiseen kielen pienin sidossanoihin kuten ’mutta’ tai ’vaan’, verbien ehdottomuuden asteeseen (vrt. vaadin – toivoisin), arvioiviin sanavalintoihin sekä puheen vahvistajiin kuten nauruun. Moninaisten merkitysten ymmärtämiseksi olisi tarpeen tutkia myös vuorovaikutuksen hetkittäistä rakentumista. Tämän tutkimuksen mittakaavassa ja näkökulmasta näiden kysymysten

erittelemisen ei ole keskiössä, mutta on hyvä tiedostaa tällaisten pientenkin, mahdollisia merkityseroja tuottavien tekijöiden olemassaolo.

Tulkinnan rajat. Analyysi ei ole vain mekaanisia työvaiheita. Sillä esitetään ja rakennetaan sosiaalisia ilmiöitä ja luodaan sosiaalisia maailmoja. Analyysiin liittyy läheisesti kirjoittaminen. Kirjoittamiseen taas sisältyy melkoisesti valintoja ja tutkijan vaikutusta, ja lisäksi se pakottaa tutkijan katsomaan aineistoaan uudella tavalla. Kirjoittaminen syventää analyysia. Myös tutkimuskirjallisuuden lukeminen on osa analyysia, sillä se antaa uusia näkökulmia aineistoon, helpottaa vertailua ja paljastaa metaforia ja analogioita. (Coffey & Atkinson 1996, 108–112.) Tämä tutkimus alkoi hahmottelemalla tutkimuskysymystä, jonka pohjalta laadin alustavan disposition. Aineistoni on kuitenkin vaikuttanut tuohon dispoositioon yhä uudelleen: olen lukenut aineistoa eri vaiheissa tutkimusta, jolloin tutkimuskysymykset ovat vähitellen muokkautuneet ja samoin se, mitkä asiat aineistosta ovat painottuneet toisia enemmän. Voisinkin sanoa, että tärkeimpiä työvaiheita ovat olleet tutkimuksen jäsentäminen toisaalta kysymyksistä ja kirjallisuuden tarjoamista uusista näkökulmista lähtien; toisaalta olen antanut tilaa aineistolle ja löytänyt sieltä tutkimuksen kuluessa aina jotakin uutta. Tämä tutkimusraportti on muokkautunut uudelleen monta kertaa. Kirjoittaminen on ollut minulle itsessään tärkeä analyysityökalu.

Kielellinen käänne on johtanut tutkimuksen representoimisen mahdollisuuksien arviointiin. Representaation ehtojen ja suhteen sosiaaliseen maailmaan ajatellaan olevan luonteeltaan retorisempaa kuin aiemmin ymmärrettiin. Kulttuuriset, tekstuaaliset ja moniääniset muodot sekä kertovat todellisuudesta että vaikuttavat siihen eli rakentavat sitä uudelleen. Puhutaan jopa representaation kriisistä, sekä siitä, mitä valintoja laadulliselle tutkimukselle ylipäänsä jää sen jälkeen, kun aineisto on jo monien suuntaavien valintojen ohjaamana kerätty. Kuitenkin postmodernin ajan sanotaan avanneen aineistoihin aivan uusia näkökulmia, joiden merkitys on siinä, että ne nousevat nimenomaan tutkitavasta ilmiöstä. (Gubrium & Holstein 1997, 16, 90–99.) Käsittääkseni juuri valintojen näkyväksi tekeminen on tutkimusraportissa olennaista. Jos valinnat ovat avoimia ja perusteltuja, on lukijalla mahdollisuus arvioida tutkimusprosessia ja -tuloksia. On kuitenkin vaikea jälkeinpäin sanoa, mitä on jättänyt valitsematta, sillä valinnat tuntuvat ikään kuin luonnollistuvan matkalla. Aluksi keskityin pelkästään tarinanäkökulmaan, ja yritin yksilöiden kertomien tarinoiden kautta hahmottaa työn yksilöllisen merkityksen muutosta, mutta tutkimukseni on laajentunut kohti yhteiskunnallisempaa kontekstia. Yksilönäkökulma on samalla laajentunut myös temaattiseksi tulkinnaksi yhteiskunnassa käynnissä olevien muutosprosessien vaikutuksesta työntekijöihin – vaikka tämä laaja kysymys vaatisi tietenkin jatkotutkimusta.

Vaikka tutkija tekisikin kaikkensa tutkimuksen läpinäkyvyyden ja tulkintojen oikeellisuuden takaamiseksi, muistuttavat Coffey ja Atkinson (1996, 123–124), että kirjoittamisessa menevät aina päällekkäin fakta ja fiktio: tutkija kuvittelee väistämättä ainakin osan tuloksistaan. Tai, jos kuvittelu on liian vahvasti artikuloitu, on kyse siitä, että metodi, jolla tulkintoihin pyritään, ei laadullisessa tutkimuksessa ole aukoton ja objektiivinen. Vaikea voi olla myös kyseenalaistaa monia kulttuurisesti tuttuja arkikäsitteitä: ne ovat osa tutkijankin kulttuurista ympäristöä, jolloin niiden vaikutusta voi olla vaikea havainnoida riittävästi. Itse tein tutkimuksen alkuvaiheissa toisinaan kovin yksioikoisia päätelmiä: oletin esimerkiksi, että nuoret eivät enää tänä päivänä tahdo muuttaa työn perässä, koska yksi haastattelemani nuori mies ei aikonut tehdä näin. Myös työttömyyden olen huomannut olevan aiheena sinänsä vaarallinen, koska työttömistä ihmisistä on yhteiskunnassa vallalla kovin negatiivisia käsityksiä. Laadullisen tutkimuksen ongelmana on pidetty myös sitä, etteivät tulkinnat ole yleistettävissä – toisaalta Pertti Alasuutarin (1994, 206–209) mukaan yleistettävyyden tavoittelemisen kertoo tutkijan eksyneen harhateille: tärkeämpää on, että ilmiölle annettu selitys vaikuttaa pätevältä ja ymmärrettävältä.

Gubrium ja Holstein korostavat tutkimuksen vakuuttavuutta: aineistosta on löydettävä olennainen ja se on esitettävä havainnollisesti, usein yleistettyjä kategorioita ja tyyppittelyjä hyödyntäen. On pidettävä mielessä, että näkökulmia ja tulkintoja on monia, eikä yhteen ja helppoon kannata hirttäytyä. Esimerkiksi sukupuoli ja ikä ovat vaarallisia, koska niiden perusteella on helppo tehdä yksinkertaisia yleistyksiä. Kulttuuristen rakenteiden perusteella ihmisten myös odotetaan toimivan tietyllä tavalla, jolloin esimerkiksi miehen itku on epäilyttävää. On huomioitava muiden muassa konteksti, subjektin tavoitteet, tilanne sekä olosuhteet. Paikallisilla kulttuureilla on oma merkityksensä esimerkiksi erilaisina sanastoina, hierarkkisina suhteina tai organisatorisina ryhminä; henkilökohtaisesti ihmiset eroavat vaikkapa sukupuolensa, ikänsä, rotunsa, sairauksiensa, elämäkokemustensa sekä asuinympäristönsä lisäksi yksityisten ja ammatillisten suuntaumustensa sekä eri viiteryhmiensä suhteen. Lähekkäisissäkin suhteissa toimivien ihmisten ominaisuudet ja näkökulmat voivat olla varsin erilaiset. (Gubrium & Holstein 1997, 138–145, 172–194.)

Suostumalla haastatteluun ihminen altistaa itsensä tutkijan tulkinnalle. Tulkintavallan käyttäminen edellyttää tutkijalta varovaisuutta. Ihmiset suhtautuvat tutkimustuloksiin hyvin eri tavoin: osa saattaa pelätä tulevansa tulkituiksi, mutta toisaalta jotkut omaksuvat tulkinnat kuin ne olisivat psykiatrin lausuntoja (Josselson 2004, 292–304). Tutkijan on otettava vastuu tulkinnoistaan ja kunnioitettava myös haastateltavien omia käsityksiä siitä, mitä saa tulkita ja miten. Tutkijan on siis mahdollisuuksien mukaan suuntauduttava haastateltavan tarjoamien merkityksenantomahdollisuuksien mukaan. Kysymys on kuitenkin myös kriittisen lukemisen rajoista. Kulttuuristen, itsestään selvien tulkinto-

jen kyseenalaistaminen voi olla mahdotonta, jos tutkijan on itsekkin noudatettava niitä haastateltavan kasvojen säilyttämisen vuoksi. Mielestäni tärkeintä on muistaa, että aineistoja ei kannata lukea henkilökohtaisina tunnustuksina vaan tilannekohtaisina konstruktioina ja kertojansa minästä erotettavissa olevina yksittäisinä kertomuksina.

Syksyn 2006 haastatteluissa elämäkerrallisuus oli vain osa haastatteluja. Muistuttelin aluksi kertojia siitä, milloin tapasimme edellisen kerran ja mitä silloin oli tehtaalla tapahtumassa (irtisanomisia odoteltiin). Pyysin heitä kertomaan vapaasti, mitä tuon hetken jälkeen tapahtui. Tällä tavalla tarinat saivat jatkoa. Haastattelun toinen osa oli enemmän Perlos-kokemuksiin perustuva ja siten teema-haastattelun kaltainen. Keskustelimme työntekijän vaikutusmahdollisuuksista asemaansa tehtaalla, yhteistoimintaneuvottelujen merkityksestä, yrityksen toiminnasta toisaalta julkisuuteen ja toisaalta työntekijöihinsä nähden, mahdollisista ongelmista sekä yleisellä että henkilökohtaisella tasolla. Nämä kysymykset palvelivat ensi sijaisesti toista, samaan aineistoon kohdistuvaa tutkimusta yrityksen yhteiskuntavastuusta (ks. Häikiö, Ojala & Siponen 2007), mutta niillä on merkitystä myös tämän tutkimuksen kokonaisuuden kannalta.

Jälkimmäisten, vuoden 2006 haastattelujen aineisto laajensi ymmärrystä tehtaan lakkauttamisen globaalista mittakaavasta paikallisen työntekijän näkökulmasta. Tämä vaikutti jälkepäin tutkimuskysymyksiini ulottamalla tarkastelun koko lakkautusprosessiin ja työntekijän asemaan siinä. Näin yhtä tutkimuksen osa-alueita, työn merkityksen muutosta, pääsee lähestymään sekä työntekijöiden henkilökohtaisena kokemuksena että ulkopuolelta tulleiden ehtojen rajoituksista käsin. Aineiston analyysissä toisten haastattelujen teemakysymykset vaikuttivat paljolti tutkimuksen viitekehysten tasolla eli yhteiskunnallisen kontekstin hahmottamisessa, ja niiden merkitys näkyy etenkin työntekijän asemaa käsittelevässä luvussa 3.3. Elämäntarinaa painottavat aineiston osat taas ovat analyysissä mukana suurimmaksi osaksi aikajärjestyksessä: etenen elämäntarinoita myötäillen kronologisesti siten, että ensimmäisiä haastatteluja analysoin pääasiassa luvuissa 5 ja 6, jälkimmäisiä taas luvussa 7. Lineaarinen elämäntarinan hahmottamisen tapa on samalla modernin elämäkerran perinteinen jaksotustapa, jota haastateltavat pääosin käyttivät ja jota vahvasti myös elämänviivan hyödyntäminen kerronnassa. Lisäksi, haastateltavien rakentamat kertomukset eivät haastatteluajankohdasta toiseen juuri muuttuneet merkityksenantojensa osalta, jolloin haastattelut asettuvat toisiinsa nähden lineaarisiksi jatkumoksi. Edellisen haastattelun tarina oli edelleen hyväksyttävissä, vaikka vuoteen oli mahtunut suuria elämänmuutoksia.

3. GLOBAALIN VIRRRAN VIEMÄÄ

Tässä luvussa erittelen joitakin työelämään viime vuosikymmeninä vaikuttaneita muutoksia kulttuuris-yhteiskunnallisessa ympäristössämme. Tavoittelen alustavaa ymmärrystä yhteiskunnan tapahtumien ja erityisesti sen muutosten vaikutuksista yksilöiden työkokemuksiin, vaikka tavoite ja tutkimuskirjallisuus kysymyksen osalta ovat laajoja ja moniulotteisia. Tutkimuksen kannalta keskeisin muutosprosessi on viime aikoina paljon puhuttu globalisaatio, joka on vaikuttanut voimakkaasti kaikkiin suomalaisiin, toisiin konkreettisemmin kuin toisiin. Entisten perloslaisten näkökulmasta globaaleilla talousmarkkinoilla on yksilöihin äärimmäinen vaikutus, mutta itse asiassa maailmanlaajuiset muutokset vaikuttavat yhteiskunnassa laaja-alaisesti esimerkiksi uusliberaalista New Public Management -aatteesta seuranneina hallinnon liiketalousstrategisina uudistuksina (Julkunen 2001b). Toisessa alaluvussa tarkastelen globalisaatiota erityisesti sen paikallisten ilmenemismuotojen ja sidosten näkökulmasta. Yritän päästä käsiksi siihen, millaisesta vuorovaikutusprosessista globaalin ja lokaalin välillä voi olla kyse. Kolmannessa alaluvussa etenen edelleen lähemmäs perloslaisten kokemuksia ja erittelen osin aineistooni tukeutuen työntekijän asemaa Perloksen kaltaisessa globaalissa suuryrityksessä. Pohdin myös joukkoyrityksien vaikutuksia paikallisyhteisöihin sekä työntekijöihin. Luvun tarkoitus on toimia taustatietona analyysilukuja varten erittelemällä työntekijän paikkaa talouden voittopyrkimysten ja hyvinvointiyhteiskunnan välissä.

3.1. Työn muutos

Työ on suomalaisessa kulttuurissa perinteisesti määrittänyt varsinkin miehen identiteettiä. Toimeentulon lisäksi työ on taannut arvostuksen, jopa ihmisarvon, kuten Juha Siltala (1994) kirjoittaa teoksessaan *Miehen kunnia*. Pitkään työn arvostus oli sidoksissa sen fyysisyyden asteeseen. Miehuus mitattiin metsätoissa. Tällaisessa ilmapiirissä henkisen työn tekijöillä, esimerkiksi taiteilijoilla, oli erityinen ihmisarvon todistamisen taakka. Mielikuva työttömästä taas oli laiska pinnari (Hänninen & Polso 1991, 10). Työ on saanut kuitenkin uusia merkityksiä yhteiskunnan muuttuessa. Nykyisin selviytymisen ja kovan työn eetos on yhä tiukemmin sidoksissa markkinoiden valtaan, mikä ylläpitää työelämässä pärjäämisen ja kunnian pakkoja. Vaikka yksilöityminen syvenee, se ei merkitse sosiaalisen elämän merkityksen vähenemistä: itse asiassa yksilölle asetetut vaatimukset – keskiössä 'minä', 'pärjääminen' ja 'itsellisyys' – ovat juuri sosiaalisessa työelämässä menestymisen edellytyksiä. (Kortteinen 1992, 301–302.) Tosin, työkeskeisyyden ovat viime vuosikymmeninä haastaneet kilpailevat tavoitteet, joilla pyritään sosiaalisten ja persoonallisten elämäalueiden kehittämiseen (esim. Julkunen, Nätti & Anttila 2004, 233–237).

Kenties talouden nopeiden liikkeiden seurauksena kulttuurinen ilmapiirimme on viime aikoina muuttunut. Taluspainotteinen aatemaailma syyllistää epäkelvää yksilöä: epäkelvouden vaikutelma syntyy helposti, jos ei kykene järjestämään ja säilyttämään itsellään normaalisyysuhdetta eli pysyvää, kokoaikaista työpaikkaa, johon myös sosiaaliturvalainsäädäntömme osalta edelleen perustuu, huolimatta epätyypillisten työsuhteiden normalisoitumisesta. Väliaikaisesta sosiaaliturvaan tukeutumisesta tuli hyvinvointivaltion rakentamisen aikakaudella kulttuurisesti vähemmän leimaavaa kuin aiemmin, vaikka tässä suhteessa arvioidaan jo otetun uusliberalismin seurauksena askeleita takaisinpäin (Julkunen 2001b). Eläkkeen status sosiaalisena oikeutena on säilynyt toisia sosiaaliturvan muotoja paremmin. Hyvinvointivaltion rakentamisen ajat ovat kuitenkin takana. Nyt markkinat globaaleine suuryrityksineen ja kansainväliset organisaatiot kuten WTO, OECD ja EU ohjaavat kansallisvaltioita omaksumaan yhä liiketalousperustaisemmat lähtökohdat työmarkkinoiden kehittämiseen.

Menestys työssä ei ole enää nuorille sukupolville ainoa tavoiteltava elämänpolku. Itsensä elättämisen vaatimus ei välttämättä ole heikentynyt, mutta tavat sen saavuttamiseksi ovat moninaistuneet. Roos (1987, 58) tulkitsee aineellisten olojen paranemisen tarjonnan yksilöille mahdollisuuden keskittyä entistä enemmän itsen ja omaan elämään. Arvomaailman lisäksi kulttuuriset ja sosiaaliset työnteon normit ovat muuttuneet aiempiin vuosikymmeniin verrattuna. Roos ja Tommi Hoikkala selittävät yhteiskunnan muutosta elämänpolitiikan käsitteen kautta. Elämänpolitiikka tarkoittaa niitä vaihtoehtoja ja valintoja, joita ihminen tekee omaa elämäänsä koskien. Itsenäisten valintojen lisäksi merkittävää on, millaisia valintamahdollisuuksia yhteiskunta ihmiselle tarjoaa. Myös poliittiset ratkaisut vaikuttavat elämänkulkuun: ”elämä on (yhteisöllisen) elämänpolitiikan kohde.” Yhteiskunnan arvomaailman muutos on syntynyt sitä mukaa, kun ihmisten vaihtoehdot ovat moninaistuneet. Samalla valintojen seurauksia ei ole tarvinnut enää vain hyväksyä, vaan niihin on voinut vaikuttaa esimerkiksi avioeron tultua sosiaalisesti hyväksyttäväksi. Paradoksaalista on, että jatkuvista valinnoista on tullut pakko. Alituinen valitseminen voi ahdistaa. (Roos & Hoikkala 1998, 8–12.) Valinnat ovat lisäksi harvoin yksilölle esteettömiä: työelämä on kilpailua, itsensä markkinoimista ja myös pakkovalintoja, jos esimerkiksi haluttuun työpaikkaan ei pääsekään. Tulevaisuuden ennakkointi on vaikeaa. Irtisanomistilanteisiin liittyvät valinnat ovat välttämättömiä pakkoja.

Valinnat ovat osa kulutustyötä (esim. Kevätsalo 2006), joka tarkoittaa työn välineellistymistä palkan asemaan: työllä tavoitellaan mahdollisuutta parantaa aineellista hyvinvointia. Markkinatalouden logiikan sisäistyminen yksilöihin näkyy lisäksi siinä, että kuluttaminen ei koskaan pääty, vaan ihminen tarvitsee yhä lisää kulutettavaa (Hemming 2006; Kiianmaa 1996, 338). Toinen trendi on työn persoonallistuminen: enää ei tavoitella työtä työn vuoksi, vaan sen sisällön toivotaan yhdistyvän ja

peräti valjastuvan yksilöllisiin kykyihin ja ominaisuuksiin (Taira 2006, 116–118). Voisi olettaa, että työn persoonallistumisen edellytyksenä olisi vakaa asema työmarkkinoilla, mutta todellisuudessa työelämä ei tarjoa läheskään kaikille mahdollisuutta kehittää itseään pitkäjänteisesti ja johdonmukaisesti (Vähämäki 2003, 13; Sennett 2002.)

Yhteiskunnan yksilökeskeisyys ja työmarkkinoiden ongelmat voivat johtaa yksilön kannalta ikäviin seurauksiin, vaikeuksiin rakentaa omaa identiteettiä ja löytää omaa paikkaa yhteiskunnassa. Roosin (1987, 56–57) mukaan 1980-luvulla alkanut turvattomuuden ja epävarmuuden tunne syntyi pitkälti siitä, että elämää pyrittiin hallitsemaan ja ohjaamaan aiempaa enemmän. Samalla tämä on tullut yhä mahdottomammaksi. Hoikkalan mukaan elämän ennustettavuuden epävarmuus johtaa kärjistetyksi nuorten turhautumiseen ja näennäisen ”rentoon meininkiin”. Ponnistelun tuottamasta palkkiosta ei ole varmuutta. Koulutukseen suhtaudutaan ”kyynis-realistisesti ja äärimmäisen instrumentaalisesti”. Nämä ovat vain seurauksia sopeutumisesta ”pätkätyön sosiaaliseen faktaan”. Kuitenkin samaan aikaan suurin osa nuoristakin haluaa ”ammattin, säännöllisen työn, naimisiin, lapsia, auton ja omakotitalon”. (Hoikkala 1998, 164, 166.) Ristiriita näkyy myös mediamaailmassa: informaatioyhteiskunta on valjastettu tuottamaan myymistavoitteista kommunikaatiota, jonka suhde todelliseen informaatioon on kyseenalaistunut. Tämä johtuu tavoitteesta myydä kuluttajille koko ajan enemmän, vaikka kuluttajien mielenkiinto on rajallinen. Lisääntyneet mahdollisuudet toimia ja ilmaista itseään tuottavat paradoksaalisesti levottomuutta ja ikävystyneisyyttä. (Vähämäki 2003, 12–13.)

Konkreettisesti työ on muuttunut tilaltaan ja ajaltaan rajattomaksi ja epämääräiseksi: varsinaisen työajan ja vapaa-ajan ero on hämärtynyt (Vähämäki 2003, 16). Perloksen työntekijöiden työ oli kuitenkin perinteistä, tehtaaseen tietyin aikatauluin sidottua työtä. Tehtaan arjessa korostui nykytyön trendeistä ryhmätyö: työntekijät jaettiin osastoittain tiimeiksi, joille osoitettiin tulostavoitteita. Jos tuloksiin ei pystytty, tiimit hajotettiin ja järjestettiin uudelleen:

Yleensä on vuoden välein vaihdettu ne vuorot, kaikki muut paitsi meidän vuoro. Ne on varmaan huomannu, varsinkin ku kattoo niitä tuloksia ja muuta, koneiden käyntiasteita, yleensä ollaan oltu melkein paras. Siin on ajateltu et pidetään tää porukka samas. (Jarkko 05.)

Työryhmien koostumuksen säateleminen työn tuloksen perusteella ilmentää samalla alempien toimihenkilöiden ja suorittavan portaan työntekijöiden työn uudelleenorganisoinnista: kokonaisuudessaan yritykset suurenevat, mutta sisäisesti ne jaetaan yhä pienempiin keskenään kilpailutettaviin tulosityksiköihin ja työryhmiin (Kiianmaa 1996, 24–25). Irtisanomiset myös pakottivat ”turvatussa” tehdastyössä olleet työntekijät kohtaamaan menestyjien työmarkkinat, joilla oli osattava markkinoilla itseään ja ennakoita tulevaisuuden menestymisen mahdollisuudet, oli pysyttävä ”kuulolla” ja kyettävä mihin vain. Tämän seurauksena itse työtehtävän tekeminen voi lopulta olla työntekijälle

tavallaan lepoa, kun muuna aikana on esiinnyttävä ”itsenäisenä yrittäjänä”. (Vähämäki 2003, 23–25.)

Historiallisesti tarkasteltuna normaalityösuhteelle perustuva, pysyvä työpaikka on pelkkä illuusio (Nenonen 2006). Lähimenneisyyteen, 1970- ja 1980-luvuihin, verrattaessa nykytyöelämä on toki kovasti muuttunut, minkä Juha Siltala yksityiskohtaisesti todistaa teoksessaan *Työelämän huonontumisen lyhyt historia* (2004). Kyse on todella vain lähimenneisyydestä, ja senkin osalta kärjistetysti vain tiettyjen virkamies- ja paperitehdastyöntekijäryhmien³ työn pysyvistä luonteesta. Pätkätyöt ovat normaalityösuhdekuvitelman rinnalla olleet varsin yleisiä aina – ja pahimpia pätkätyön teettäjiä ovat olleet nykyiseen tapaan valtio ja kunnat (Nenonen 2006). Yhteiskuntamme arvomaailma sekä esimerkiksi sosiaaliturva on rakentunut ja rakentuu edelleen normaalityösuhdekuvitelman vaaraan. Siltalan draamaa työelämän heikkenemisestä ei kannata kuitenkaan vähätellä: Siltala näyttää, miten nopeassa tahdissa on menetetty sekin vähä, mikä joskus onnistuttiin joidenkin osalta saavuttamaan. (Siltala 2004; Anttila 2006.)

Työn suhteellisen arvon elämäkokonaisuudessa sanotaan vähentyneen suhteessa muihin elämänalueisiin (esim. Hänninen & Polso 1991, 76). Edellä esitettyä vasten ei ole ihme, että elämän keskipiste on siirtynyt vähitellen pois työstä. Ensinnäkin, miksi panostaa työhön, jonka olemassaolo ja jatkuminen on epävarmaa. Toiseksi, taloudellinen hyvinvointi ja riittävä vapaa-aika mahdollistavat investoinnit muille elämänalueille. Merkittävää on myös kulttuurisen ilmapiirimme muutos yksilökeskeisemmäksi ja sallivammaksi. (Ks. Siltala 2004; Roos & Hoikkala 1998; Julkunen ym. 2004.)

3.2. Globaali Perlos – lokaalit työntekijät

Globalisaatio on merkittävä yhteiskunnallinen ja maailmanlaajuinen muutosprosessi. Pienelektronikkateollisuus on vaikuttava esimerkki nopeiden muutosten teollisuudenalasta. 1990-luvun alkupuolella yritykset havaitsivat, että rikkaat länsimaat suorastaan imevät pienelektronikkaa – mutta suhteellisen varakkuuden vuoksi nämä, vieläpä nykynäkökulmasta vähäväkiset maat, saatiin täytettyä kännyköillä varsin nopeasti, minkä jälkeen kasvu on hidastunut. Sen sijaan markkinapotentiaalia ja erityisetuna edullista työvoimaa on tarjolla Etelä-Amerikassa, Itä-Euroopassa ja Aasiassa. Perlos perustelee muutoksia rakennemuutoksella ja korkeilla kustannuksilla.⁴ Lisäksi suuret Perloksenkin

---

³ Sukupolvien paperityöläisketjutkin näyttävät jo päättyvän 2000-luvulla, kun metsäteollisuusyritykset lakkauttavat tuotantoaan tai siirtävät sitä toisiin maihin.

⁴ Perloksen tilinpäätöstiedote 2005: ”Keväällä 2005 alkanut voimakas rakennemuutos telekommunikaatioteollisuuden valmistuspalveluissa jatkuu. Matkapuhelinmekaniikan valmistuspalveluiden kysyntä keskittyy edullisemman kustannustason maihin ja lähelle nopeimmin kasvavia markkinoita Aasiaan ja Väli-Amerikkaan. (...) Perlos jatkaa toiminto-

tapaiset globaalit toimijat voivat olla vain osin itsenäisiä alihankkijayrityksiä, jolloin niiden sijainnin sanelee tilaajayritys. Pienelektroniikkateollisuus on lopulta käytännönkin kannalta nopea siirtää, kuten Risto (06) kertoi Perloksen osalta: muoviosia valmistavat muottikoneet eivät ole liian suuria mantereiden välisiä kuljetuksia ajatellen, toisin kuin esimerkiksi hallinkokoiset, autonomisia painavat muotit.

Globalisaatio on ennen kaikkea taloudellinen prosessi, jossa markkinoistuminen etenee sekä kansallisesti että kansainvälisesti. Globalisaatio on pitkälti myös poliittisia päätöksiä: valtiot ovat päättäneet alentaa kansainvälisen kaupankäynnin kustannuksia ja vapauttaa pääoman liikkeet. (Väyrynen 2006, 7.) Globalisaatio ei ole pelkästään globaalien ylätasojen ilmiö, vaan globaaleihin tavoitteisiin pyrkimisellä on ensisijaisesti paikallisia ja maansisäisiä vaikutuksia (Spaans 2004, 347). Ei ole olemassa esimerkiksi globaalia työvoimaa, vaikka kansainvälinen liikkuvuus työn perässä onkin lievästi lisääntynyt. Jo pelkästään kulttuurien väliset erot ja kansallisvaltioiden rajojen ylittämisen vaikeus tekevät työvoimakysymyksestä taloudesta poikkeavan. (Castells 1996/2000, 247.) Väyrysen mukaan paikallisen vaikutus on lopulta niin suuri, että voitaisiin pikemminkin puhua esimerkiksi translokalismista. 'Trans' viittaa tällöin poikkikansallisten tilojen laajenemiseen, mutta 'lokalismi' osoittaa, että kansainvälistyminen on tiukasti sidoksissa yhteiskuntien rakenteisiin ja toimintoihin. (Väyrynen 2006, 15.)

Yksi esimerkki globalisaation trans-vaikutuksesta on paikallisen tason välttämättömyys osallistua kamppailuun toimeentulosta uudenaikaisessa ympäristössä. Kun globaalit yritykset pohtivat sijoittumistaan, niistä käydään tiukkaa kilpailua maiden ja alueiden välillä. Uudet investoinnit ja työpaikat ovat aina tervetulleita, ja näitä saadakseen kaupungit ja alueet markkinoivat itseään ja uudistavat arkkitehtuuriaan, infrastruktuuriaan, asuntotarjontaansa, jopa kulttuurielämäänsä (Spaans 2004, 340–342). Paikallisten yhdyskuntien intressinä on yrittää pitää yrityksestä kiinni, mutta yritykset eivät halua sitoutua.

Ylöjärvellä Perloksen sidokset lähiympäristönsä kanssa jäivät löyhiksi. Tämä konkretisoitui paikallisviranomaisten kokemina vaikeuksina saada kontaktia porttiansa taakse sulkeutuneeseen tehtaan (Lumio 2006). Kuitenkin suuryritysten toiminnalla on merkittävät paikalliset vaikutukset: tehtaalle lähistölle rakennetaan yleensä yrityksen toimintaa tukeva yhdyskuntarakenne asuntoineen ja infrastruktuureineen sekä sosiaali-, terveys- ja koulutuspalveluineen. Yritys vaikuttaa myös alueen työmarkkinoihin ja yritysten välisiin suhteisiin. (Koistinen ym. 1987, 5–7.) Yritysten lähtiessä pelä-

---

jensa sopeuttamista kysyntää vastaavaksi ja aloittaa toimenpiteet tappiollisten liiketoimintojen tervehdyttämiseksi korkean kustannustason maissa.”

tään verotulojen romahtamista ja työttömäksi jäävien työllistämisen vaikeutta – tosin Ylöjärven-
tehtaan raunioilla korostetaan yllättäen, että työttömäksi on jäänyt vain harva. Kysymys siitä,
vastaako uusi työ tai koulutus eduiltaan hyvin palkattua vakituista työtä Perloksella, on jäänyt esit-
tämättä (ks. Häikiö ym. 2007).

Richard Sennettin mukaan, jos yrityksen kanssa onnistutaan muodostamaan paikallisesti sidottuja
verkostoja, on näitä myöhemmin vaikeampi siirtää paikasta toiseen (Sennett 2002, 148). Alihankin-
taketjut eivät kuitenkaan välttämättä sido yritystä paikallisesti, vaan helpottavat sen tuotannonsiir-
roksia, kun alihankkijoiden tilaukset voidaan yksinkertaisesti lakkauttaa. Maat voivat tietysti lain-
säädannöllään vaatia yrityksiltä tiettyjen normien noudattamista, mutta liika yritysten liikkumava-
puden rajoitus uhkaa maan kilpailukykyä. Yritykset hakeutuvat sinne, missä lainsäädäntö ja kus-
tannustaso ovat niille edullisimmat. Näin myös työntekijän asema voi olla eri maissa hyvin erilai-
nen. Paikalliseen kontekstiin sitoutuminen ei ole osa periaatteita, joiden mukaan suuryritykset ny-
kypäivänä paljolti ohjautuvat:

I instituutioiden jatkuva uudelleenkeksiminen

II tuotannon joustava erikoistuminen

III vallan keskittyminen ilman keskittämistä. (Sennett 2002, 45–57.)

Ongelmallisena Sennett pitää ensinnäkin kehitystä, jonka seurauksena yritysten jatkuvasta uudistu-
misesta on tullut itseisarvo. Omistajat odottavat sijoituskohteiltaan kykyä muutokseen: ”kaikenlai-
nen puuttuminen organisaatioiden toimintaan on kannattavaa bisneksen tekemistä”, mitä ilmentää
yritysten pörssikurssien nousu muutosten yhteydessä. Muutokset tuottavat omistajille pikavoittoja,
vaikka uudistaminen ei pitemmällä aikavälillä olisikaan tuottoisaa. Toiseksi muutoshalukkuutta
syventää pyrkimys reagoida nopeasti markkinoiden liikkeisiin tavoitteena saada markkinoille ”en-
tistä suurempi määrä erilaisia tuotteita entistä nopeammin”. Kolmanneksi Sennett huomauttaa, että
valta keskittyy uudenaikaisessa johtamistavassa kuin itsestään, eikä hierarkkisesta vallanjaosta ole
liikuttu ainakaan pois päin. Tämä perustuu suuryritysten tapaan kytkeä ohjailuunsa alihankkijoita,
joille lankeaa myös vastuu taloudellisten suhdanteiden muutoksista. Näennäisesti itsenäisyyttä li-
säävä johtamistapa, jossa annetaan yksiköille vain tietyt tuotanto- ja tulostavoitteet, itse asiassa
yhtä lailla lisää alempien tasojen painetta, sillä tavoitteet asetetaan säännönmukaisesti korkeammik-
si kuin mitä resurssit mahdollistavat. Ylimmän vallan käyttäjät ovat myös kaukana yksiköistä ja
työntekijöistä: Sennett pitää johtamista hahmottomana käskyvaltana, jossa hierarkiassa alempien
mahdollisuudet vaikuttaa työnsä sisältöön ovat olemattomat. (Sennett 2002, 45–57.)

Yritysten alihankintaketjut ovat nykyisin monipolvisia. Nokian tilaajanvaikutus ulottuu esimerkiksi Pohjois-Karjalassa Perloksen kautta moniin Perlokselle tuotteita toimittaneisiin pienyrityksiin. Vähämäki pitää tällaista verkkotaloutta yhtenä uudenlaisen työn merkinä: työ ei ole sidottu tiettyyn tehtaaseen tai kaupunkiin vaan alueeseen tai seutuihin. Tällainen seutu ”toimii erilaisten tuotannollisten aktiviteettien näyttämönä, mutta ei ole niiden perusta, koska tämä uuden yrittäjyyden perusta on näkymättömiin jäävässä kyvyssä yhdistellä erilaisia tilan ja ajan segmenttejä”. (Vähämäki 2003, 23.)

Suuryritykset ovat selvästi saaneet entistä enemmän valtaa yhteiskunnassamme, ja niiden vaikutus ja intressit tunkeutuvat syvemmälle myös poliittisiin prosesseihin. Tämä näyttää olevan myös kansainvälisten organisaatioiden kuten EU:n, WTO:n ja OECD:n pyrkimyksenä. Näillä, alkujaan taloustoimijoilla, on entistä vaikutusvaltaisempi asema myös hyvinvointipoliittisten kysymysten määrittelijöinä. Lisäksi Koistinen ym. (1987, 10) huomauttavat jo 1980-luvulla yritysten hyödyntävän vahvistunutta asemaansa pyrkimällä eroon työvoima- ja sosiaalipoliittisista velvoitteistaan.

3.3. Työntekijän asema lainsäädännössä ja yhteistoiminnassa

Perloksen Ylöjärven-tehtaan työntekijöiden keski-ikä oli 33 vuotta ja he olivat ammattikoulutettuja. Useimmilla työvuosia tällä tehtaalla ei ollut kovin montaa, mutta myös tehtaan perustamisen vuonna 1995 nähneitä oli loppuun saakka mukana. Asentajamiehet olivat työtehtäviensä vuoksi koulutustaustaltaan samankaltaisempia kuin laadunvalvojanaiset. Uudet työntekijät oli pääsääntöisesti palkattu tehtaalle työvoimaviranomaisten järjestämän muuntokoulutuksen kautta, mikä etenkin laadunvalvojina toimineiden naisten osalta kertoo heidän heterogeenisistä koulutustaustoistaan. Perlokselaisten palkka oli ollut hyvä ja yritys ilmeisen houkutteleva, mitä kuvaavat esimerkiksi monien työntekijöiden pitkät työmatkat. Tehtaalla oli lähes 600 vakituisen ja määräaikaisen työntekijän lisäksi yli sata vuokratyöntekijää, jotka saivat lähteä heti lakkauttamispäätöksen jälkeen.

Voisi ajatella, että työntekijän asema on Suomessa turvattu. Taloussuhdanteiden rajuissa muutoksissa lainsäädännön merkityksen voi kuitenkin kyseenalaistaa: jähmeät lait voivat heikentää yritystoiminnan luontevaa sopeuttamista muuttuviin markkinatilanteisiin ja johtaa pahimmillaan joukkoirtisanomisiin. Lisäksi globalisaation prosessit tekevät kokonaisista suuryrityksistä epävakaita. Tässä luvussa erittelen irtisanottavan työntekijän asemaa sekä lainsäädännön että Perloksen Ylöjärven-tehtaan viime hetkien tapahtumien ja erityisesti yhteistoimintaneuvotteluiden näkökulmasta. Yli sadan vuokratyöntekijän asemaan en tässä tutkimuksessa puutu – vaikka tärkeä jatkotutkimusaihe olisikin tämä ryhmä, jonka asema työmarkkinoilla on äärimmäisen huojuva.

Työntekijän asemaa Suomessa säätelevät maassamme voimassa olevat lait riippumatta siitä, minkä valtion edustaja työnantaja on. Työsopimuslaki (55/2001) määrää mm. työntekijän oikeuksista, työsopimuksesta, tasa-arvoisesta kohtelusta, sairausajan palkasta, työturvallisuudesta, perhe-etuuksista, yhdistymisvapaudesta sekä lomauttamisesta, työsopimuksen purkamisesta ja irtisanomisesta. Irtisanomisajat Suomessa ovat alle vuoden kestäneen työsuhteen 14 vuorokaudesta yli 12 vuotta työskennelleiden puoleen vuoteen (3 §). Muita perustavia lakeja ovat työntekijän eläke- ja sairausturvalait (395/2006 ja 1224/2004). Työntekijän asemaa ovat näiden lakien näkökulmasta, työoikeudellisena kysymyksenä tutkineet esimerkiksi Seppo Koskinen (1998) sekä Niklas Bruun ja Anders von Koskull (2004).

Yritystyöntekijöiden asemaan merkittävästi vaikuttaa laki yhteistoiminnasta yrityksissä (725/1978). Laki syntyi 1970-luvun lopulla paikkaamaan yritysten ja työntekijöiden välisiä kommunikaation ongelmia työtä ja työpaikkaa koskeissa asioissa sekä yrityksen arjen käytänteissä että irtisanomis-tilanteessa. Työnantajan ja yrityksen henkilöstön välisellä yhteistoimintamenettelyllä pyritään varmistamaan, että kaikista henkilöstön asemaan, työoloihin, etuihin ja koulutukseen liittyvistä asioista ja muutoksista neuvotellaan henkilöstön edustajien eli työehtosopimuksen perusteella valittujen luottamusmiesten kanssa. (1–6 §.) Jos työnantaja haluaa supistaa tuotantoa, neuvotteluissa on käytävä läpi mahdollisuudet korvata tai supistaa vähentämistoimia esimerkiksi järjestämällä koulutuksia, mahdollistamalla uudelleensijoittuminen, muuttamalla työjärjestelyjä sekä ottamalla huomioon luonnollinen poistuma, erilaiset eläkeratkaisut sekä henkilöstön halukkuus jäädä opinto- tai hoitovapaalle tai siirtyä osa-aikatyöhön. (8 §; Työministeriö 2001.) Velvoitteita toimenpiteisiin näiden asioiden edistämiseksi ei ole kuitenkaan ollut, sillä pelkkä neuvottelemine on riittänyt.

Kansainvälisten pörssiyritysten tuotantokysymyksissä työntekijöiden neuvottelumahdollisuudet ovat vähäiset. Työntekijöille kerrotaan tulosvaroituksista tai tehtaan lakkauttamisista pörssin ehdoilla. Tärkeintä on, että sijoittajat saavat yritystä koskevat tiedot ainoastaan yhtiöiden pörssi-tiedotuksen välityksellä, jottei tieto tuota kenellekään etulyöntiasemaa (Osakeyhtiölaki 624/2006). Työntekijöille menettely merkitsee salassa valmisteltuja, täydellisiä yllätyksiä. Yrityksen pinnasta sileän julkikuvan perusteella moni tekee luottavaisena merkittäviä taloudellisia ratkaisuja ja ottaa esimerkiksi asuntolainan tietämättä, että työpaikkaa ei hetken kuluttua enää ole. Suurten irtisanomispäätösten jälkeen yhteiskunnassa kuulutetaan yhteiskuntavastuuta, mutta samaan hengenvetoon yritysjohtajat linjaavat muutokset välttämättömiksi – välttämättömyysretoriikkaa Raija Julkunen (2001a) pitää myös suomalaisen poliittisen päätöksenteon olennaisena osana, joka riittää vakuuttamaan kansalaiset heidän asemaansa heikentävienkin muutosten vaihtoehdottomuudesta.

Yhteistoimintalain tavoitteita on latistanut sen suosituksenomaisuus: se ei ole velvoittanut työnantaja irtisanomistilanteissa mihinkään työsopimuslain irtisanomisturvan ylittäviin toimenpiteisiin. Työnantajan on tullut ainoastaan neuvotella henkilöstönsä edustajien kanssa tietty ajanjakso, joka suurissa irtisanomistapauksissa on kuusi viikkoa. Neuvottelut ovat voineet, mutta niiden ei ole ollut välttämätöntä, päätyä sopimukseen henkilöstön kanssa. Näin ollen työnantaja on voinut kieltäytyä kaikista edellä mainituista sosiaalisen huolenpidon ulottuvuuksista, kunhan niitä vain on sivuttu neuvotteluissa. Lain ongelmana on ollut myös sen käytön painottuminen vakaviin muutostilanteisiin kuten juuri irtisanomisiin, ja vieläpä siten, että tällöin työntekijät ovat kokeneet kaikkein vähiten voineensa vaikuttaa työnantajan pahimmassa tapauksessa jo ennen yhteistoimintaa tekemiin päätöksiin (ks. Kairinen, Uhmavaara & Finne 2005).

Joukkoi irtisanomistapauksissa on kuitenkin jonkinlaiseksi vakiintuneeksi käytännöksi muodostunut erisuuruisten ero- tai irtisanomisrahojen maksaminen. Käytäntö perustuu velvoittaviin ns. hiljaisiin sopimuksiin tai normeihin. Tällaiset työnantajien toimintaa ohjaavat julkilausumattomat säännöt ovat syntyneet teollistumisen myötä ja etenkin patruunavallan aikana, jolloin työnantajien oli otettava vastuuta työntekijöidensä elämän osa-alueista kuten lastenhoidosta, jotta nämä ylipäättään saattoivat tulla töihin. Suosittavan normiston mukaisesti tuotannon lopettaminen on tullut hoitaa yritysjohdon, henkilöstön ja paikallisten viranomaisten yhteistyönä. Työnantajan vastuuta työntekijöistään on vuosikymmenien saatossa siirretty yhteiskuntien kannettavaksi, ja samalla yritysten toiminta on markkinatalouden avautumisen seurauksena tullut itsekkäämmäksi. Yritykset pyrkivät tekemään eron omansa ja yhteiskunnan vastuiden välille. (Koistinen ym. 1987, 8–10.) Hiljainen normisto on kuitenkin edelleen olemassa, ja sitä tukee etenkin ”yhteistoimintalain henki”. Lain toivotaan siis ”hengellään” velvoittavan työnantajia kantamaan vastuuta työntekijöistään, kun ei katsota voitavan määrätä mistään konkreettisista toimista. Paljolti riippuu kuitenkin siitä, millaiseksi kunkin työpaikan ”yhteistoiminnan kulttuuri” muotoutuu (Kairinen ym. 2005, 6).

Jonkinlaisen hengen olemassaolosta kielii myös irtisanomistilanteissa heräävä voimakas, julkinen keskustelu yritysten yhteiskuntavastuusta. Yritysten ajatellaan hyödyntävän yhteiskuntia työntekijöineen ja tukiaisineen keräämällä voittoja – kunnes ne lähtevät vastuunsa unohtaen etsimään parempia voittoja.⁵ Yhteiskuntavastuu on kuitenkin moniulotteinen kysymys, jossa näkökulma riippuu toimijasta. Työnantajan näkökulmasta ensisijaista on kantaa vastuu yrityksen taloudellisesta tuotta-

---

⁵ Esim. Seppänen Esko (Helsingin Sanomat 9.6.2005): ”Omistajat ovat nykyään saalistajia, jotka pääomineen ottavat näkymättömät jalat alleen heti, jos jossakin maassa julkinen valta asettaa yhteisen edun nimissä rajoituksia omanvoitonpyynnille.”

vuudesta; työntekijän näkökulman eli sosiaalisen vastuun kantaminen ei onnistu, jos yrityksellä ei ole varaa maksaa palkkoja. (Ks. Häikiö ym. 2007.)

Yhteiskuntavastuu kolme perinteistä näkökulmaa tai ”pilaria” ovat taloudellinen, sosiaalinen sekä ympäristövastuu (Juholin 2004, 14–16). Tuomo Takalan (2004) mukaan yhteiskuntavastuu kattaa yrityksen vastuun ympäristöstään ja lähiyhteisöstään. Riippuu toimijasta, millaista vastuuta milloinkin painotetaan: omistajaideologian mukaan taloudellinen vastuu on ensisijainen ja taloudellinen menestys vetää perässään myös muita osa-alueita; yrityksen sidosryhmien kuten yhteiskuntien, lähiyhteisöjen, työntekijöiden ja alihankkijoiden näkökulmasta yritys toimii osana yhteiskuntaa ja vaatii sen rakenteiden muokkaamista omiin tarpeisiinsa. Tämän vuoksi yrityksen on väistämättä huomioitava myös toimintansa seuraukset yhteiskunnassa. 2000-luvulla on paljon keskusteltu yritysten eettisesti kestävästä toiminnasta lähiyhteisöissään. Yritys voi olla globaali, mutta sen sidosryhmät ovat paikallisia ja siten globaalin yrityksen toiminta vaikuttaa ennen kaikkea paikallisesti. Etenkin ympäristövastuun alueella yritykset ovat parantaneet toimintatapojaan, mutta viime aikoina yhteiskuntavastuu on muuttunut paljolti myös imagokysymykseksi. (Takala 2004.) Hyvät teot kannattaa markkinoida, eikä sanojen ja tekojen vastaavuus ole aina itsestään selvää. Tosin kuluttajat vaativat yhä enemmän todisteita vastuullisuudesta, mikä toisinaan paljastaa tyhjät puheet.

Irtisanomistapauksissa taloudellinen ja sosiaalinen yhteiskuntavastuu asettuvat ristiriitaan, mikä konkretisoituu yhteistoimintaneuvotteluissa omistajien ja henkilöstön edustajien vastakkaisina intresseinä (Häikiö ym. 2007). Perloksella käytiin lakisääteiset yt-neuvottelut kuuden viikon mittaisina. Henkilöstön edustajina neuvotteluihin osallistuivat luottamusmiehet, jotka olivat järjestäytyneet omaksi ammattiyhdistykseksi vain hetkeä ennen tehtaan lakkauttamispäätöstä. Näin neuvotteluporukka oli pääosin valmiina, vaikka se olikin valmistautunut yhteisten työolojen kehittämiseen massairtisanomisista koituvien yt-neuvotteluiden sijaan.

Me oltiin porukka, yt-porukka, me oltiin pöydän ympärillä, (...) ne ihmiset asettu paikoilleen, työnantajan edustajat, oli siel hetkee aikasempaa osittain ku me. Sitten me tultiin sinne, me asetuttiin sinne paikoille, missä me istuttiin 6 viikkoo. Aina se sama paikka. Se oli automaattista. Jokainen istu siihen, sitä ei ajatellut, sit vasta tajus et me istuttiin aina samalla paikalla. Osittain se oli suunniteltua, et pääjohtaja, sit se muu porukka. Siin oli jotkut määritellyt, ajatellut paikat, et siin ne pääneuvottelijat neuvottelee keskenään ja pääjohtajat keskenään. Mut se muu porukka, ni ne laskeutu siihen päivä toisensa jälkeen, kaks kertaa viikossa, kuuden viikon ajan, 8 tuntia. (Risto 05.)

Neuvotteluasetelma oli viikosta toiseen muuttumaton ja kaavamainen. Yt-prosessissa korostuvat monet irtisanomisiin liittyvät kysymykset työntekijän asemasta ja vaikutusmahdollisuuksista omaan tilanteeseensa.

Yksi konkretisoiva esimerkki yt-prosessin asemanmäärittelyistä on tiedotus. Yt-neuvotteluiden aikana Ylöjärvellä yritysjohto pyrki estämään tiedotuksen neuvotteluiden etenemisestä: ”Että näistä

asioista ei keskustella muuta kuin täällä ja niistä ei tuolla puhuta mitään. No mä että kai meiän nyt tarvii kertoa niille että missä mennään, että se porukka hermostuu siellä aikalailla.” (Risto 06.) Henkilöstön edustajat saivat sovituksi, että työnantaja valmistelee neuvotteluista työntekijöille kirjallisen tiedotteen, jonka tietoja luottamushenkilöillä oli mahdollista täydentää. Työnantaja ei siis halunnut antautua neuvotteluihin työntekijöiden kanssa, vaan he yrittivät säännöstellä luottamushenkilöidenkin halua toimia tiedonvälittäjinä. Riittävä tiedotus olisi kuitenkin merkittävä työntekijöiden työhyvinvointia lisäävä tekijä, jonka merkitys vain korostuu poikkeustilanteissa. Tämän sijaan yritys pyrki tiedotuksessaan julkisuuskuvansa positiiviseen pönkittämiseen, myös väärin tiedoin:

Ainakin väärin tietojen antaminen telkkariin, se onnistu vallon mainiosti. (...) Edellisenä päivänä kun oli nää suuret irtisanomiset, oli televisiossa uutinen et kuinka hyvin Perloksen väestöstä jotka on irtisanottu on työllistyny ihmisiä, vaikka ihan hyvin tiedettiin että seuraavana päivänä vasta irtisanomiset astuu voimaan, ni sellaset oli vähän läpinäkyviä. Että periaatteessa ei ollu irtisanottu vielä ja kehuttiin että kuinka vähän on työttömiä Perlokselta tullut. (Teemu 06.)

Tiedotus ilmentää yrityksen sidosryhmien arvojärjestystä: julkinen mielikuva, omistajat ja mahdolliset osakkeenostajat sekä valtiovalta ovat tärkeämpiä kuin omien työntekijöiden hyvinvointi.

Yhteiskuntavastuun kontekstuaalisesti muuttuva luonne asettaa yrityksistä irtisanottavat työntekijät eräänlaiselle yhteiskuntavastuun pelikentälle. Neuvottelijat ikään kuin sijoittuvat ennalta sovittuihin pelipaikkoihin ja rooleihin, jotka tuovat mukanaan myös tietyt resurssit, vastuut ja velvollisuudet. Yhteiskunnan lait määrittävät kentälle väljät pelisäännöt, mutta yhteistoimintalain hengen eli vapaaehtoisen sosiaalisen vastuun toteutumisesta joudutaan kamppailemaan. Työnantajat eivät anna erorahoja yleensä ilmaiseksi, vaan henkilöstön edustajille jää vastuu onnistua pelaamaan itselleen etuisuuksia yli tavanomaisen irtisanomisajan korvausten. Neuvotteluita varten laaditaan työnantaja- ja -tekijäpuolilla strategioita: lain suoman oikeuden nojalla työnantajat saattavat aluksi ilmoittaa, ettei tavallista irtisanomisturvaa ylitetä lainkaan. Henkilöstön edustajat taistelevat saavuttaakseen ensin edes todellisen neuvotteluosapuolen aseman, ja jos se onnistuu, he voivat vedota ammattiliittojensa tuella hiljaisen normiston alueella aiemmin tehtyihin erorahasopimuksiin sekä yrityksen sosiaaliseen yhteiskuntavastuuseen. Peliasetelma tuhoaa kuitenkin prosessin mahdollisen inhimillisyyden: työnantajan intressinä on olla mahdollisimman tiukka ja myöntymätön, jotteivät työntekijät pääsisi vaatimaan yhtään ylimääräistä. Tämä oli prosessikuvaus Ylöjärven Perloksen-tehtaan luottamushenkilöiden kokemuksista yt-neuvotteluista. Ylöjärvellä onnistuttiin tavoitteessa saada kolmen kuukauden eroraha kaikille työntekijöille. (Häikiö ym. 2007.)

Ehkä juuri hiljaisen normiston vakiintumattomuus sekä henkilöstön edustajien kokemat vaikeudet yhteistoimintaneuvotteluissa ovat johtamassa yhteistoimintalain uudistukseen. Muutosten ja ongel-

mien seurauksena viime vuosina on toiminut työryhmiä yhteistoimintalain uudistamiseksi, ja hallitus antoikin joulukuussa 2006 esityksen (254/2006) uudeksi yhteistoimintalaksi. Esitys on hyväksytty eduskunnassa keväällä 2007. Vanhan lain tulkinnanvaraisuutta on tarkoitus vähentää yksityiskohtia tarkentamalla. Tavoitteena on erityisesti lisätä säännöllisen yhteistyön kulttuuria työpaikoilla tuomalla yhteistoiminnan piiriin henkilöstöä koskevat asiat työnantajilta vaadittavina vuosittaisina henkilöstö- ja koulutussuunnitelmina mm. henkilöstön käyttö- sekä kouluttautumistarpeita koskien. Irtisanomistilanteissa työnantajilta vaadittaisiin esitys työllistymistä edistäväksi toimintasuunnitelmaksi, mikä on selkeä muutos entiseen lakiin nähden. Uusi laki on työnantajia kohtaan entistä suositavampi, joskaan ei erityisen paljon velvoittavampi. Suunnitelmiin ei edelleenkään ole pakko kirjata konkreettisia toimia, mutta henkilöstön neuvottelumahdollisuudet niiden saamiseksi mukaan parantuvat. Sijoittajien etu säilynee uusista velvoitteista huolimatta pörssiyritysten ensimmäisenä intressinä.

Uusi 1.7.2005 voimaan astunut laki muutosturvasta⁶ on myös parantanut työntekijöiden asemaa. Se velvoittaa työnantajan tekemään entistä enemmän yhteistyötä työvoimaviranomaisten kanssa, tiedottamaan työntekijöitä ja työvoimaviranomaisia tehokkaasti tulevista irtisanomisista, laatimaan työntekijöille työllistymisohjelman ja myöntämään heille työnhakuvapaita. Ohjelmaan osallistuesaan työntekijä saa myös korotettua työttömyysturvaa, ns. työllistymislisää. Laki lisää kuitenkin pääsääntöisesti yhteiskunnan, eikä yritysten, vastuuta irtisanottavista työntekijöistä: työttömyys- ja uudelleen kouluttautumiskustannukset jäävät edelleen yhteiskunnan vastuulle, samoin työllistymisohjelmien kustannusten maksaminen. Kyse on valtiollisen sosiaaliturvan ja yksilön välisestä asiasta, johon irtisanovan yrityksen ei tarvitse osallistua (Häikiö ym. 2007).

Työntekijän asemaan voidaan ajatella vaikuttavan myös kulttuurisen myöntyväisyytemme. Suomessa ”katu ei puhu”, kirjoittaa Julkunen (2001a) verratessaan suomalaisten ja ranskalaisten suhtautumista rajuihin yhteiskunnallisiin pyrkimyksiin tai muutosvoimiin. Olemmeko kännykkäteollisuuden muutosten kohdalla vain realisteja? Perloksen tammikuussa 2007 julkaisemien koko Suomen tuotannon alasajosuunnitelmien jälkeen lehtien palstoilla näkyi vain surkuttelevaa, jopa hyväksyvää hyminää yrityksen päätöksestä (esim. Helsingin Sanomat 16.1.2007; Aamulehti 16.1.2007). Näin ei ollut vielä Ylöjärven-tehtaan lakkauttamisen ajankohtana, sillä tällöin yrityksen pörssikurssi oli vielä korkealla ja tehtaan tuottavuus korkea. Pörssikurssi myös vain nousi tehtaanlakkauttamis-

---

⁶ ”Muutosturvalla tarkoitetaan tässä laissa toimintamallia, jonka avulla irtisanottu tai työttömyysuhanalainen työntekijä pyritään työllistämään uudelleen mahdollisimman nopeasti. Muutosturva muodostuu yksilöllisestä suunnitelmasta (työllistymisohjelma), suunnitelmassa sovituihin tämän lain mukaisista palveluista ja toimenpiteistä sekä mahdollisista muista ammatillisia valmiuksia kehittävistä palveluista ja toimenpiteistä.” Laki julkisesta työvoimapalvelusta 30.12.2002/1295, luku 5a Muutosturva ja siihen liittyvä työllistymisohjelma, 1 §, 23.6.2005/458.

ilmoituksen jälkeen. Tämä jaksoi herättää paheksuntaa yrityksen toiminnasta.⁷ Joko Perloksella menee nyt todella paljon huonommin kuin ensimmäisen tehtaan lakkauttamisen aikaan – tai sitten yritysjohto on onnistunut markkinoimaan pakkotoimet paremmin. Joka tapauksessa välttämättömyysretoriikka puree suomalaisiin: kun yritysjohto ilmoittaa, ettei tuotannonmuutoksille ole vaihtoehtoja, suomalaiset uskovat (vrt. Takala 2004; Julkunen 2001). Samalla he kuitenkin menettävät yhden mahdollisuuden vaikuttaa yhteiskunnassa jyllääviin muutosvoimiin. Muutosta hallitakseen EU on perustanut rakennerahaston tukemaan suurten rakennemuutosten kohtaamia alueita – tämäkin korjaavaa, ei ennaltaehkäisevää toimintaa, vaikka siihenkin varmasti pyritään.

Perloksen työntekijät eivät juuri kyseenalaistaneet työnantajan päätöstä lakkauttaa tehdas. Pientä kapinaa, kuten puheita Kiinaan lähetettävien koneiden sähköjohtojen katkomisesta esiintyi – ”et jos joku kone joudutaan purkamaan niin turha niitä johtoja on ottaa siististi et saahan ne sivuleikkurilla poikki, et siin on sitten kiinalaisille ihmettelemistä” (Teemu 06) – mutta lopulta tehtaalta vain hävisi joitakin yksinkertaisia työkaluja irtisanoutuneiden työntekijöiden matkaan. Uskollisina suomalaisina työntekijät suostuivat työnantajan välttämättömyysretoriikkaan, kuten kaikissa muissakin viime aikaisissa pienelektronikkatehtaiden alasajotilanteissa. ”Se porukka vaan on kerta kaikkiaan niin fiksua ja semmosta perustunnollista suomalaista että viimeeseen asti tehdään että kunhan palkka juoksee ni töissäkin käydään” (Marja 05).

Työntekijät suuntasivat toiveensa ainoastaan mahdollisiin omaa tilannettaan helpottaviin lievennyksiin. Irtisanomisrahaan oltiin yleisesti ottaen tyytyväisiä, mutta todellisuudessa tuolla rahalla oli merkitystä lähinnä niille, jotka työllistyivät heti Perlokselta päästyään. Muilla eroraha katsottiin palkkatuloksi, jonka kanssa ei yhtäaikaisesti voinut saada työttömyysturvaa eikä täysipainoisesti hakea töitä. Eroraha jaksotettiin lomarahoineen 4–5 kuukauden ajalle, jonka jälkeen työttömäksi jääneet vasta saattoivat saada ansiosidonnaista työttömyysturvaa. Ainoa erorahan hyöty työttömiksi jääneille oli ansiosidonnaisen kauden siirtyminen eteenpäin eli pitkittyminen loppupäästä. Näin käytännössä ainoastaan heti työllistyneet sekä pitkäaikaistyöttömät hyötyivät rahasta.

---

⁷ Esko Seppänen (Helsingin Sanomat 9.6.2005): ”Globalisaatio on kapitalismin pakkovientä maihin, joissa on pääoman tuoton kannalta hyödyntämätöntä halpatyövoimaa ja luonnonvaroja. Kun siis Perlos irtisanoi 600 työläistä ja investoi Suomen sijasta Brasiliaan ja Kiinaan, syvenee Suomen investointilama. Siitäkö hyvästä Kari O. Sohlberg sai valtiotamme Mannerheimin päivänä 1. luokan Vapaudenristin?”

4. IRTISANOMINEN JA ELÄMÄNTARINAN RAKENTAMINEN

Tässä luvussa erittelen aiemman tutkimuksen tietoa yksilön selviytymisestä elämän suurissa muutostilanteissa sekä tapoja kerronnallistaa kokemuksia. Ensin tarkastelen yksilön elämänhallintaa irtisanomisen ja työttömyyden kontekstissa: miten irtisanotut ja työttömät ovat selviytyneet muutoksista ja millaisia selviytymisstrategioita he ovat hyödyntäneet. Toiseksi tuon mukaan tarinallisuuden ja olemassa olevan tiedon siitä, millaisia tarinatyyppisiä länsimainen kerronnan traditiossa on perinteisesti tuotettu sekä yleisesti että erityisesti vaikeissa elämäntilanteissa. Ihminen työstää muutoksia elämäntarinassaan. Alaluvussa 4.4. etenen kohti analyysia pohtimalla perloslaisten rakentamia elämäntarinoita.

Teemu Tairan (2006, 40) mukaan omaelämäkertojen tutkimus voidaan jakaa kahteen karkeaan lähestymistapaan: voidaan valita joko yksilöiden luomat, kokonaiset kertomukset, tai eritellä kertomuksia temaattisesti henkilöimättä niitä. Teemojen tutkiminen ei tuo yksilön ääntä esiin samalla tavalla kuin tarina- tai kerrontalähtöinen tutkimus. Tämän luvun tarkoituksena on ymmärtää haastateltujen elämäkertureiden yksilöllisiä tarinoita ja pyrkiä myös karkeasti nimeämään niitä. Tarinatyyppien hahmottaminen ei kuitenkaan ole tutkimuksessa itsetarkoituksellista vaan toimii eräänlaisena taustoittavana ”aputuloksena” (vrt. Taira 2006, 57; Hyvärinen 1994, 319).

4.1. Elämänhallinta muutostilanteessa

Vilma Hännisen ja Lea Polson mukaan aiemmin on oletettu, että palkkatyöllä on ihmiselle niin korvaamaton merkitys, että sen menettäminen johtaa lähes väistämättä psyykkisiin vaikeuksiin. Tutkimuksessa on myöhemmin kyseenalaistettu tämä ns. deprivatiohypoteesi, sillä työn pitäminen lähes ainoana henkisen hyvinvoinnin lähteenä on virheellinen käsitys. Tämä ei tarkoita, etteikö työttömyys olisi vaikea kokemus monille; se tarkoittaa, että asiaan ei tule suhtautua yksilöotteisesti. (Hänninen & Polso 1991, 6–9.) Mielenkiintoisesti tämä hypoteesi nousi esiin tässä tutkimuksessa heti ensimmäisen haastattelun aluksi, kun Teemu totesi elämänviivan piirtämisestä kuultuaan, että ”eipä mulla mitään masennuskausia”. Todennäköisesti olin sisäistänyt jonkinlaisen oletuksen ikävyyksistä, kun haastateltava oli elämänviivan esittelystäni saanut käsityksen, että haen kokemuksia vaikeuksista.

Risto Raitasalon mukaan ennakoimattomat muutokset aiheuttavat ihmisissä erilaisia reaktioita. Uhkan kokemukset saattavat purkautua osin tiedostamattomilla tavoilla. Toiset kokevat aggressioita tai epätoivoa, kun taas toiset pitävät arvioivat tulevaisuuden haasteeksi ja suhtautuvat siihen uteliaasti.

Positiivinen reaktiokin on siis täysin mahdollinen, etenkin, jos läheisiltä saadaan riittävää tukea, eikä oma perusturvallisuus ole uhattuna. Paljolti on kyse siitä, mitä muutos merkitsee toisaalta henkilön itsetunnon ja sisäisen hallinnan sekä toisaalta hänen elintasonsa ja taloudellisen tilanteensa kannalta. Sopeutuminen vaatii myös aina aktiivista mukautumista uuteen tilanteeseen eli käytännössä aktivoitumista uudelleen työnhakijaksi, tai jos tämä tuottaa pettymyksen, elämänalueiden muuttamista siten, että päivät täyttyvät. (Raitasalo 1995, 29.)

Nousukauden jälkeisessä lamassa 1990-luvulla suomalainen työeetos oli vielä vahvasti pärjäämiseen pakottava, minkä vuoksi irtisanominen koettiin kenties nykyistä helpommin nöyryytykseksi. Työttömyyttä on pidetty seurauksena henkilökohtaisesta epäonnistumisesta. Joukkoirtisanomistilanteet ovat tietenkin luonteeltaan vähemmän yksilöiviä, mutta tällöinkin irtisanotut vertaavat itseään muuhun työlliseen väestöön työtovereiden sijaan. Yhteiskunnallisen ilmapiirin lisäksi työntekijän asema vaikuttaa hänen tuntemuksiinsa: mitä heikommassa ja tilapäisemmässä asemassa ihminen on työmarkkinoilla, sitä enemmän työhön asetetaan toiveita ja tunteita ja sitä suurempi on loukkaus työn keskeytyessä. Tämän vakuudeksi Matti Kortteinen ja Hannu Tuomikoski ovat tutkineet eri asemissa olleiden sosiaalista luottamusta ja epäluottamusta toisiin ihmisiin mittaamalla lähiympäristön ihmisissä koettua oman edun ajamista ja epärehellisyyttä. Juuri alimmissa työmarkkina-asemissa työskennelleet luottivat kanssaihmiisiin heikosti: ”Alin tuloviidennes kokee selvästi muita enemmän epäluottamusta.” Samoin ikä kyynistää. Lisäksi työttömät päätyvät helposti pohtimaan, onko vika itsessä vai järjestelmässä. Työväestöön kuuluvat arvioivat muita useammin syylliseksi järjestelmän ja ulkopuolisten tekijät. (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 23–26, 54–60, 131–135.)

Kortteisen ja Tuomikosken keräämistä työttömäksi jääneiden kertomuksista paljastuu ankarana koettua vihaa ja katkeruutta sekä samaan aikaan masennusta. Vaikeimmin työttömyys koskettaa työorientoitunutta yksineläjää. Tilastollisesti mitattuna työttömät käyttävät lääkkeitä ja sairastavat huomattavasti muuta väestöä enemmän sekä fyysisiä että psyykkisiä sairauksia. Työttömyyden pitkäaikaistuminen ei kuitenkaan lisää psyykkistä pahoinvointia, vaan se vakiintuu tietylle, muuta väestöä korkeammalle tasolle. Kyse on tietysti osin myös valikoitumisesta: työttömiksi valikoituu keskimäärin muita sairaampia henkilöitä. Silti pitkittynyt työttömyys on osatekijänä suomalaisten työikäisten, syrjäytyneiden miesten ennenaikaisissa kuolemantapauksissa. (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 28–49, 114.)

Työttömyystilanteissa tukea haetaan yhteiskunnallisen elämän ulkopuolelta sosiaalisista verkostoista, joiden avulla kokemuksesta ja ”markkinalogiikasta voi ottaa refleksiivistä etäisyyttä”. Kortteinen ja Tuomikoski pitävät edellytyksenä toipumiselle sellaista yhteisöllistä kontaktia, jossa ihminen

hyväksytään sellaisenaan. Ihmissuhteista etenkin lapset ja heidän hoitonsa auttavat työttömiä kokemaan itsensä tärkeiksi sukupuolirajoista riippumatta. Perheen puuttuminen tuottaa ongelmia; toisaalta perhe voi olla loukku itsenäisiin valintoihin tottuneille. Perheen toisen ansaitsijan työttömyys voi psyykkisen ja taloudellisen riippuvuuden seurauksena tuottaa ongelmia perheen valta- ja tulorakenteessa. Työttömyys näyttää johtavan perheissä kahdensuuntaiseen liikkeeseen: yhtäältä eroaminen lisääntyy etenkin, jos mies jää työttömäksi, toisaalta toiset perheet pikemminkin voimistuvat ja liittoutuvat sisäisesti entistä voimakkaammin. Lapsiperheissä erot ovat muita parisuhteita harvinaisempia. Sosiaalisten suhteiden osalta on havaittu vähiten kouluttautuneiden aseman olevan muita heikompia: ”mitä alempana olet, sitä kovempia, kylmempiä ja etäisempiä suhteet ovat”. (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 68–101, 143, 177.)

Sopeutumisessa työttömyyteen on kyse elämänhallinnasta, joka on yhdeltä määrittelyltään stressitilanteiden sekä vahingollisten kokemusten arviointia ja käsittelyä huonon olon lievittämiseksi (Aromaa 1996, 14). On kyettävä sitoutumaan toisenlaisiin arvoihin kuin niihin, jotka johtivat hylkäämiseen työelämästä (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 97). Laajemmassa määrittelyssä elämänhallinta ei ole pelkkää negatiivisten kokemusten käsittelyä, vaan osa arkea, josta selviytymiseen tarvitaan autonomiaa. Sisäiseen elämänhallintaan kuuluu kyky tehdä järkeenkäyviä valintoja eli arvioida ja hyödyntää omia kykyjä, taitoja, tunteita ja itsetuntoa. Ulkoinen hallinta merkitsee riittäviä ulkoisia edellytyksiä eli aineellisia oloja, pysyviä ihmissuhdeverkostoja, virikkeitä sekä oikeutta itsehallintaan. (Riihinen 1996, 18; Raitasalo 1995, 13.)

Kortteisen ja Tuomikosken mukaan yhteisöllinen ja taloudellinen turva tukevat toisiaan. Yhteisöllisyys antaa arjelle merkityksen; sosiaaliturvan tehtävänä on pitää taloudellinen hätä poissa. Työttömyksen selviytyminen on merkittävästi kiinni hänen asemastaan työmarkkinoilla ja muilla elämänalueilla. Heikossa työmarkkina-asemassa olevan on vaikea joustaa työssään alaspäin, ja samoin kulutustasosta on vaikea tinkiä. Ongelmallisina on tilanne, jossa työtön joutuu luopumaan kulttuurisesti merkittävästä itsellisyydestään oman talouden hoidossa. Sosiaaliturvajärjestelmä ei ole aina pystynyt takaamaan riittävää toimeentuloturva heikoimmille jäsenilleen. Yhteiskunnan rakenteellinen ongelma on myös se, ettei kaikkein heikoimmassa asemassa oleville pystytä takaamaan asemaa työmarkkinoilla, vaan he törmäävät yhä uudelleen työvoiman ylitarjontaan ja irtisanomisiin. (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 150, 164–181.) Normaalityösuhteelle perustuvan elämän arvostuksen vuoksi työttömät eivät mielellään identifioi itseään työttömiksi: on helpompaa kertoa olevansa vaikkapa sairas tai opiskelija (vrt. Hänninen & Polso 1991, 61).

Palatakseni alkuun, deprivaatiohypoteesiin ei saa jäädä kiinni. Hänninen korostaa, ettei työpaikan menetystä koeta aina tragediana. Moni osaa ottaa kokemukseen etäisyyttä ironian keinoin ja kokee saavansa aikaa itselleen. Hänninen ja Polso näkevät työttömyysajan venymisen olevan monille jonkinlaista ”etsikkoaikaa”, jonka seurauksena ihminen saattaa lähteä jopa kokonaan toiselle alalle. Jos työpaikka löytyy heti, se on todennäköisesti aiempaa vastaava, ja työttömyyden mahdollistama identiteettiyö jää tekemättä. Lisäksi muutos työssä pakottaa miettimään työn merkitystä: odottaako työltä ennen muuta välineellistä toimeentuloa vai onko työorientaatio pikemminkin sisällöllinen eli tiettyjen työnkuvaan liittyvien tavoitteiden kokonaisuus? Kielteisellä muutoksellakin voi siis olla itseä kehittävä vaikutus. On kuitenkin niitä, joille työttömyys on kokemuksena ”kuin loisena eläisi”; tällöin on tyytyväinen vasta, kun uusi työpaikka on löytynyt ja se mieluusti on entistä parempi. Muutos voi myös vähentää työntekijän sitoutumista tuleviinkin työnantajiin, kun omien toiveiden merkitys lisääntyy: ”enää en jää pitkäksi aikaa työpaikkaan, jossa en viihdy”. (Hänninen 2000, 103–104; Hänninen & Polso 1991, 6–7, 49–50, 73–78.)

Hämmästyttävän moni työttömäksi jäävä osaa sopeuttaa elämäntapansa, rutiininsa ja tavoitteensa uuteen tilanteeseen hylkäämällä ”pysyvän työsuhteen ihanteen”: työttömät kokeilevat yrittämistä, hyväksyvät pätkätöitä tai lähtevät koulutukseen. Työttömyysaika kulutetaan ”hyödyllisesti ja toimeliaasti”. Positiivisia merkityksiä antavat useimmiten he, joita taloudelliset ongelmat eivät erityisesti paina. Heti alussa työttömyys koetaan yleisesti raskaana, mutta ei niinkään työn menettämisen vuoksi vaan siksi, että työttömyyden aiheuttajaa pidetään epäoikeudenmukaisena. Hänninen ja Polso painottavat työpaikan menettämisen tavan olevan merkityksellistä tulevan kokemuksen kannalta. (Hänninen & Polso 1991, 12–13, 73–78.) Myös Perloksen Ylöjärven-tehtaan lakkauttamista pidettiin virheellisenä ratkaisuna, eikä oman työpanoksen nollautuminen herättänyt mukavia tunteita. Silti perloslaisilla oli etunaan yhteisyyden kokemus: työttömyys koetaan katkerampana, mikäli työttömällä on tunne, että hänet on irtisanottu henkilökohtaisin perustein. Vain henkilöstön osan irtisanominen tai lomauttaminen voi aiheuttaa työntekijöiden välille vastakkainasettelujen ja kyttäämisen ilmapiiriä ja lopulta irtisanotuille kitkerän katkeruuden tunteita. (Hänninen & Polso 1991, 37–38; Kurvinen 1999, 334–335.) Perloslaisilla aika oli jo auttanut asiaa: haastattelut tehtiin puoli vuotta lakkautuspäätöksen jälkeen, ja tunteet olivat tasaantuneet.

4.2. Askel työmarkkinoiden pyörteisiin

Irtisanominen on tilanne, joka pakottaa turvattuun työhön tottuneen yhtäkkiä kilpailluille työmarkkinoille. Työnhakijan henkilökohtaiset ominaisuudet arvioidaan ja niitä verrataan toisten hakijoiden meriitteihin. Riskinotosta tulee arkipäivää ihmisille, jotka ovat tällaisia tilanteita kaihtaneet. Lisäksi

riski voi olla pakko: ainakaan paikalleen ei voi jäädä, sillä se olisi dynaamisuutta vaativassa ajasamme merkki passiivisuudesta. Aiemmin työpaikan vaihtaminen merkitsi pääsääntöisesti urakehitystä ja entistä parempaa palkkaa; nykyään työnvaihdos tarkoittaa entistä useammin selkeää tason pudotusta sekä palkassa että asemassa, ja lisäksi usein myös työn mielekkyydessä. (Sennett 2002, 84, 90–93).

Koistisen ym. mukaan irtisanottujen työntekijöiden mahdollisuudet työmarkkinoilla eriytyvät melkoisesti iän, ammattitaidon ja sukupuolen mukaan. Nämä tekijät eivät kuitenkaan selitä eroja syvällisesti. Sopeutumisprosessin henkilökohtaisuus eriyttää irtisanottuja sekä sosiaalisesti että ammatillisesti. Irtisanottujen ominaisuuksien ja taitojen lisäksi suuri merkitys on myös paikallisella työmarkkinarakenteella ja -tilanteella sekä työllistymistä tukevilla työvoimahallinnon toiminnoilla. Lisäksi ”on myytti kuvitella, että yritykset tekisivät työllistämispäätöksensä rationaalisesti”. Uudelleentyöllistyminen on paljolti kiinni työnantajien asenteista sekä perusteettomista päätelmistä ja vaatimuksista, eikä tämä koske pelkästään työnantajia. Myös työvoimaviranomaiset saattavat valikoida ihmisiä koulutuksiin tai työhaastatteluihin osin harkitsemattomin periaattein. Esimerkiksi koulutuksia tarjotaan herkemmin, jos työnhakijalla on jokin ammattikoulutus; ammattitaidottomat saavat sellaisina pysyäkkin. Ikä- ja sukupuolisyryjäntä ovat lisäksi suuria ongelmia: etenkin yli 50-vuotiaiden voi olla vaikea löytää töitä. Sennett muistuttaa, että työkokemuksella ei ole nykyään juurikaan merkitystä. Vain nuoruudella on, nykyään myös yhä vaativammassa tehtävissä. (Koistinen ym. 1987, 18–46; Sennett 2002, 83.)

Perinteisten iän ja sukupuolten kaltaisten erojen lisäksi tai osittain niiden tilalle työntekijäryhmien välille on, osittain globalisaation seurauksena, muodostunut uudenlaisia pakottavia railoja. Globaalin suuryrityksen työntekijöitä kannattanee tarkastella nykyisin pikemminkin Manuel Castellsin (1996/2000, 260) jaon mukaisesti verkostoitujina (networkers), joustajina (suomennos Heiskalan 2001, 116, alkup. networked) sekä ulkopuolelle suljettuina (switched-off). Verkostoitujilla on aloitteentekijän asema ja käytössään väyliä tavoitteidensa edistämiseen; joustajat ovat prosessissa mukana, mutta ilman mahdollisuutta päättää milloin, miten, miksi tai kenen kanssa; ulossuljetut on sidottu tiettyihin tehtäviin ja hierarkian alimpiin asemiin, tai työttömyyteen. Näiden ryhmien välisiä rajalinjoja voi olla vaikea ylittää, ja pelotteena on aina putoaminen alempaan ryhmään. Verkostoitujat taistelevat pysymisestään ylimmässä joukossa; joustajien ja ulossuljettujen asemaan taas globaalit muutokset iskevät rajuimmin, sillä työ voi päättyä ilman omaa mahdollisuutta vaikuttaa siihen. Sennett muistuttaa lisäksi, että rationalisointien uhka vie nopeasti työmotivaation ja tuloksen tekemisen halun ja vaikeuttaa sitoutumista työnantajayritykseen. Työttömäksi jääneiden asema on pitkätyydessään hyvin hankala: nykyinen arvomaailma ei suosi epäonnistumista, vaikka se ei olisi henki-

lökohtaisista ominaisuuksista kiinni. (Castells 1996/2000, 260; Sennett 2002, 49–50.) Lisäksi sosiaalipoliittisia järjestelmiä on heikennetty, mikä voi johtaa riittämättömään tukeen ja lannistumiseen. Myös syrjäytyminen on todellinen uhka.

4.3. Konventionaaliset tarinatyytit

Omaelämäkerrallisessa tutkimuksessa on hahmoteltu erilaisia tarinatyyttejä, joita ihmiset rakentavat elämistään. Hännisen mukaan tarinat syntyvät osana sosiaalista tarinavarantoa. Northrop Fryen (1957) ja Kevin Murrayn (1989) perinteikkäiden jaottelujen mukaan länsimaisen tarinavarannon perustarinatyyttejä ovat romanssi, tragedia, komedia, satiiri ja ironia. Kahdessa tyyppisimmässä, romanssissa, jota Hänninen nimittää sankaritarinaksi, sekä tragediassa, taistellaan jotakin pahaa vastaan ja joko voitetaan tai hävitään. Todellisessa elämässä tarinoiden dramaattisuus katoaa, mutta niiden metaforat kuten taistelu, voitto ja tappio, tarinan rakentamisen logiikka sekä moraaliset asetelmat säilyvät. Tarinatyyppittelyt ovat mahdollisia sen vuoksi, että ne ovat osin kulttuurisia. Vaikka tarinat ovat yksilöllisesti luovia, ne ovat samalla myös kulttuurisesti sidottuja. (Hänninen 2000, 15, 21, 51, 96.)

Elämäkertatutkimuksessa ja etenkin kirjallisuudentutkimuksessa on havaittu, että yleisimmin ihmiset mieltävät elämänsä kehitystarinana, johon kuuluvat tien kulkemisen ja matkan metaforat: matkalla kohdataan vaikeuksia, joista selviydytään ja joiden jälkeen ihminen kertoo olevansa vahvempi ja viisaampi (esim. Kosonen 2002; Niemi 2005). Roosin (1987, 161) mukaan elämäntarinat sisältävät usein myös ”televiisiosta ja naistenlehdistä opittua elämäntilosofiaa”. Tällainen filosofia usein nojaa juuri kehitystarinoiniin. Joitakin jäänteitä kehitystarinassa on nähtävissä myös sankarillisten suurmiesten elämäkertatraditiosta, joka on ollut koko länsimaisen elämästä kertomisen perustavin motivaatio Augustinuksesta ja Rousseausta lähtien. Näin Suomessakin: omaa suurmiestradiotiota me edustavat Agricola, Runeberg, Lönnrot, Kivi, Mannerheim, Kekkonen – he ovat lähes myyttisiä sankarihahmoja ja kansallisen identiteettimme kulmakiviä. Yhdessä elämän esittämisen suuret kertomukset saavat aikaan sen, että monet elämäntarinat tuntuvat tutuilta, vaikka kertoja olisikin vieras: kertoja liittyy kertomuksellaan sosiaaliseen tarinavarantoon (Hänninen 2000, 21), kertoo itsensä osaksi kulttuurista elämänteromisen konventiota.

Elämäkerrat ovat avautuneet tavallisillekin ihmisille 1960-luvulta alkaen, jolloin yhteiskunnallinen vapautumistaistelu oli voimakasta. 1990-luvulta lähtien elämänteromisesta on päästy pakonomaiseen tunnustamiseen ja tunnustuksellisuuden voimakkaaseen kaupallistumiseen: ”läheisyyden löyhkä käy kaupaksi” (Rojola 2002). Kertojien rakentamat tarinat eivät siis ole pelkästään yksityisiä

vaan ne syntyvät aikansa tuotteina, ja lisäksi niissä hyödynnetään kulttuurista elämäkertomisen tietovarantoa. Kertajat ottavat mittaa kulttuurisista merkityksellistämisen järjestelmistä tehdessään eroja tietynlaisiin tarinoihin ja yhdistellessään piirteitä toisista omiin kokemuksiinsa.

Matti Kortteisen mukaan suomalainen peruselämäntarina rakentuu selviytymisen eetokselle. Perustana on työ, agraarisen yhteiskunnan raskas fyysinen työ, joista etenkin miehen on tullut osoittaa selviytyvänsä menestyksellisesti koettelemuksista huolimatta. Kortteisen mukaan suomalainen menestystarina koostuu seuraavista elementeistä riippumatta kertojan iästä, sukupuolesta tai työstä:

- 1 On kovaa
- 2 yrittää selvitä
- 3 on selvinnyt ja on siitä ylpeä.

Tämän tarinan Kortteinen sanoo olevan niin tavanomainen, että sen olemassaolon ymmärtää vasta, kun joku poikkeaa kaavasta – tällöin kertojaa tulee huomaamattaan epäilleeksi avoimuuden ja aitouden puutteesta. (Kortteinen 1992, 43–44.)

Sennettin mukaan Kortteisenkin kuvaama ”vanha” elämäntarina perustui selkeään ja johdonmukaiseen, byrokraattiseen yhteiskuntaan, joka mahdollisti myös perinteisen, lineaarisen ja kumulatiivisen elämäntarinan kertomisen. Nykyään tällaiset kertomukset ovat harvinaisia, sillä elämät ovat täynnä joustamista, lyhytjänteisyyttä ja jatkuvaa muutosta. ”Tämä maailma ei juurikaan tarjoa sen enempää taloudellisia kuin sosiaalisia edellytyksiä kertomuksen rakentamiselle.” (Sennett 2002, 27.) Sennettin käsitys elämästä kertomisesta on melko staattinen, ikään kuin kertoja välittäisi elämänsä sellaisenaan eteenpäin. Kertomista voisi lähestyä toisestakin näkökulmasta: elämäntarinaa rakennetaan usein minuuden kannattimiksi ja kertomisen tarkoitus on koostaa käsitystä omasta elämästä yhtenäiseksi. Tulevaisuus on yksi ulottuvuus, jota varten elämäntarinoita kerrotaan. Sennett (2002, 146) epäilee mahdollisuuden, että nykyaikana voisi enää kertoa sellaista elämäntarinaa, joka nojaisi tulevaisuuteen. Tämä on toki totta: tulevaisuutta ei voi ennustaa kuten ennen. Kuitenkin elämäkertomus on pitkälti myös identiteettikertomus, ja se toimii tietynlaisena puskurina tulevaisuutta vasten, riippumatta siitä, miten pirstoutunut maailmamme minän ulkopuolella on. Oli aika mikä tahansa, ihminen rakentaa luontaisesti, yhä uudelleen, ehyenoloisia elämäkertomuksia.

Työttömyys katkaisee eheyden mahdollisuuden, ainakin hetkeksi. Kurvisen tutkimuksessa pankista irtisanotut naiset kertoivat työttömyyskokemukseen saakka pääasiassa elämän ja uran etenemistä kuvaavaa menestystarinaa vakaan työpaikan mahdollistamine asunnonhankintoineen, vaikka menestyksessä ei ollutkaan kyse varsinaisesta urakehityksestä vaan lähinnä paikan vakiinnuttamisesta. Irtisanominen tuotti tällöin tuskallisia tarinoita, kun eheyden kuvitelmat rikkoontuivat. Oli kuitenkin

kin myös niitä, jotka kuvasivat pankissa työskentelyään ajautumiseksi ja sitoutumistaan väsymiseksi, jolloin irtisanomisesta tuli helpottava ja vapauttava uusi mahdollisuus. Kaikille työn loppuminen merkitsi yhdenlaisen identiteetin päättymistä: tätä indikoi puhe menneestä minästä, joka oli muuttumaton, sekä nykyisestä muutokseen kykenevästä tai pakotetusta. Tulevaisuuden ei koettu tarjoavan enää samankaltaista vakautta. Kurvinen puhuu unelmien törmäämisestä yhteiskunnan muutokseen. Vaikka valintoja yritettiin tulkita omina valintoina, niitä kehystivät kuitenkin pakot, jotka johduivat työ- ja perhetilanteesta sekä myös sosiaalisen maailman ehdoista. (Kurvinen 1999, 320–333.)

Kurvinen tulkitsee narratiiveissa käytettävän kolmea strategiaa irtisanomiskokemuksen käsittelemiseksi. Ensimmäinen tyypillistä on verrata omaa tilannetta sellaisiin, joilla asiat ovat vielä huonommin. Tämä helpottaa dramaattisista kokemuksista puhumista etäännyttämällä niitä henkilökohtaisesta alueesta. Toiseksi, merkittävää oli mahdollisuus pitää menetystä yhteisenä kokemuksena: asioiden kertominen työyhteisön kautta toimi samanlaisena etäännyttäjänä. Kolmas strategia on puhua muutoksesta yleisellä tasolla, yhteiskunnan muutoksena, työttömyyden lisääntymisenä, jolloin henkilökohtainen kokemus tätä taustaa vastoin tulee hyväksyttävämmäksi. (Kurvinen 1999, 335.) Itse huomaan haastattelijana käyttäneeni itse kolmatta strategiaa haastateltavia lähestyessäni, se siis toimi myös haastattelijan pyrkimyksenä suojata haastateltavien kasvoja. Henkilökohtaisen lausunnon pyytäminen suoraan tuntui tungettelevalta.

Hännisen mukaan työttömyydestä on olemassa kaksi julkista mallitarinaa: tragedinen uhritarina, jossa työlleen omistautuva ihminen irtisanotaan, saa psyykkisiä oireita ja ajautuu ongelmiin. Tragedian konna on yhteiskunta. Lehtien palstoilta välittyvä työttömän tarina taas kertoo työtä pakoilevasta laiskurista, joka pummaa itselleen veronmaksajien rahoja. (Hänninen 2000, 97–98.) Nämä tarinat ovat hämmästyttävän sitkeitä ja uudistumiskykyisiä stereotyyppioita, joita tuskin yhdenkään työttömän todellisuus lopulta vastaa. Tällaisilla kuvitelmissa on pitkä historiallinen menneisyytensä, sillä pitkälle 1900-luvulle asti köyhäinhoidon ideologia perustui uskomuksille köyhien saamattomuudesta ja kyvyttömyydestä elättää itseään (ks. Rintala 2003). Nyky-yhteiskunnassa kuvitelmia ruokkii edelleen uudelleenjako: väitteiden uusintajat ovat niitä, jotka kokevat joutuvansa maksajan rooliin. Raija Julkunen (2001a, esim. 228, 233, 288–299) pohtii, missä määrin julkisia uskomuksia eli ”mentaalaisia malleja” syntyy talouden väistämättöminä pidettyjen ”rationaalisuuden” ohjaamina sekä toisaalta, missä määrin ne ovat kulttuuriin syöpyneitä, uusliberalistisen ideologian ja kiristyspolitiikan vahvistamia käsityksiä sosiaaliturvan väärinkäytöstä – kuin paluuna 1800-luvun tarveharkintaisen köyhäinhoidon henkeen. Kehitystä vahvistavat ainakin tuloerot: yhteiskunnan poliittisen linjan ratkaiseva keskiluokka on voimistanut taloudellista asemaansa, ja se on siirtymässä pari pöytäruokaa oikealle (Nenonen 2006).

4.4. Haastateltavien tarinat

Tässä tutkimuksessa tarinatyypin hahmotteleminen antaa välineen tarkastella haastateltavien elämästä kertomista yleisellä tasolla, ei pelkästään kertomisajankohtaan sidonnaisena irtisanotun kertomuksena. Tarinalähtökohta sopii senkin vuoksi, että haastateltavien taustat eivät ole erityisen lähellä toisiaan. Kerronnan kaavan ja myös tarinan määrittämisen merkitys on kuitenkin ensisijaisesti viitekehyksellinen ja analyysia taustoittava: tarinatyypin määrittäminen on sellaisenaan varsin suppea tutkimustulos, kuten Taira (2006, 57) muistuttaa. Tarinoiden esittelemine toimii kuitenkin samalla kertojien esittelynä.

Jarkko on syntynyt 1970-luvun lopulla ja on koulutukseltaan tekniikko, omien sanojensa mukaan väliinpuotoaja, koska hänen jälkeensä tekniikkoja ei enää koulutettu, vaan seuraavat saivat insinöörin paperit. Nuorena Jarkko oli aktiivinen jääkiekkoilija: ”Reppu jäi siihen lumihankeen, sit illalla kulin kotia, oli maila mukana. Piti tulla hyvä pelimies, mut selän kanssa tuli ongelmia, kaaduin keran pahemmin.” Jäi jääkiekko, ja ”tuli vähän tyhjä hetki, ei ollu urheilua, kavereita vähän, koulu ei välttämättä ollut niin mieluista.” Matematiikassa poika oli kuitenkin erityisen lahjakas, osasi kerto-laskut jo kouluun mennessään, ja vielä lukioaikoina hän suunnitteli tilastotieteen opintoja. Kielipainotteisuus ja ainainen lukeminen kuitenkin tympivät, ja käytännöllisemmät työt koneiden parissa alkoivat vähitellen kiinnostaa. Lukion jälkeen Jarkko kävi armeijan, jolloin elämänviivaa piirtäessä mies sanoi olevansa ”täällä jossain, hyvin alhaalla”. Sosiaaliset taidot oli opittu jo urheilussa, ja armeija tuntui lähinnä vapaudenmenetykseltä: ”Oltiin kuukausi Lapissa, se oli pitkä aika, (...) oli viä loppusyksyä, oli kylmä ku mikä, vihasin sitä aikaa.”

Armeijan jälkeen Jarkko oli pätkätöissä Postilla sekä kaupungin työllistettynä, mutta mietti samalla, mitä tulevaisuudeltaan halusi:

Sit yhtenä iltana mä aattelin et nyt tänään (...) mä etin sen koulutuspaikan ihan varmasti, pyöräytin lehteä ja pistin sormen sinne ja katoin, et automaatiotekniikko, rupesin miettiin, et tähän hyvän kuulonen, se oli sit siinä, et vähän onnenkauppaa osa. (Jarkko 05.)

Sisäänpääsy oli helppoa ja saman koulutuksen aloitti kolme entistä lukiotoveria: ”Se oli sit heti ku olis kotio palannut. (...) Se oli heti ekasta päivästä lähtien, tuntu et tää on ihan mukavaa. (...) Pärjäs heti hyvin, oli hyvä mieli.” Etenkin ammatinvalinnastaan Jarkko rakensi kulttuurisesti tutulta kuulostavan sattumatarinan, jossa nykytilanteeseen johtaneita tapahtumia ei pidetä syy-seuraussuhteisiin perustuvina. Sattumatarinassa elämäkertomus etenee nykyhetken ehdoilla poimien menneisyydestä yllätyksellisiä elämänkulkuun vaikuttaneita tapahtumia. Eheää juonta ei tavoitella. (Houni 2000, 112–113.) Jarkon tarinassa sattumista puhuminen kertoo kuitenkin enemmän kertojan

valinnasta esiintyä tarinaniskijänä: Jarkon elämäkokonaisuus näyttää edenneen varsin rationaalisesti ja päämäärähakuisesti, ja myös tulevaisuuden määrätietoiset tavoitteet asettuvat linjaan pikemminkin vahvaksi perinteiseksi työläistarinaksi, joka on oikeastaan vasta aluillaan. Tärkeää eri elämänvaiheissa oli se, että elämässä ja työssä viihtyi ja tunsivat olevansa oikeassa paikassa ja seurassa.

Teemu on diplomi-insinööri, myös 1970-luvun lopun lapsi. Elämäntarinan kertominen ei miestä miellyttänyt, joten Teemun tarinaa on lähestyttävä muistaen sen teemahaastatteluperustaisuus. Norman Denzinin (1989b, 38) käsittein Teemu kertoi ennemminkin tarinan eräästä menneestä henkilökohtaisesta kokemuksesta (personal experience narrative) kuin tarinan itsestä (self story), jonka edellytyksenä olisi kokemusten tulkitseminen ja järjestäminen tarinamuotoiseksi (vrt. Hyvärinen 1994, 238). Toisaalta Teemu kertoi elämästään tasaisena, peruspositiivisena etenemisenä: ehkä yksinkertaisuuden vaikutelma saa minut tutkijana arvioimaan virheellisesti, että kyse on vain kokemusten esittämisestä. Tulkinnan rajat eivät ole selvät: tekevätkö vasta vaikeat kokemukset tarinan itsestä, sellaiset, jotka vaativat enemmän kerronnallistamista ja merkitysten antamista? Miksi pohtia mutkia, joita ei ole ollut? Kertomuksessa Teemun elämä kulkee ilman selkeitä päämääriä, helpotuksia etsien:

Armeijassa, ni, sieltähän sai vapaata jos meni pääsykokeisiin, ni aina kattelin kaikkee et mihin vois hakea. Muistaakseni joskus jopa laitoin jonnekin kirurgiseksi sairaanhoitajaksi paperit ihan vaan sen takia et pääsis lomalle. Ja sitten sitä kauttahan oikeestaan kävin siel korkeekoulun pääsykokeissakin ja pääsin sisälle. (Teemu 05.)

Mies aktivoitui tekemään uravalintoja vain, koska halusi vapaapäiviä armeijapalvelukseensa. Korkeakoulututkinto ei kuitenkaan syntynyt yhtä helpolla kuin aiempi koulumenestys, vaan vaati ensimmäistä kertaa koko elämässä ponnistelua. Tämä näyttää olleen jonkin verran vastenmielistä, sillä merkittävämpää oli viihtyminen: ”Tai ei sielläkään se luennoilla istuminen mitään herkkua ollut, mutta kaverit oli kivoja ja kumminkin tekniikka kiinnosti.” Perloksen mekaaniset työt myöhemmin lähinnä turhauttivat lahjakasta miestä, jolla ei kuitenkaan ollut kunnianhimoa lähteä valloittamaan haastavampia työtehtäviä: työkaverit olivat mukavia ja töissä viihtyi kyllä hyvän ilmapiirin ja palkan sekä helpon työn vuoksi. Kerrottu elämässä luoviminen ei vastaa täysin todellisuutta, sillä mies valmistui nopeasti ja hakeutui pian töihin; samoin irtisanomisen jälkeen kuvaillut lomailemisen ja vapaan olon toiveet kumoutuivat tulevaisuustoiveita kysyttäessä – miehen aie oli sittenkin olla uusissa töissä jo samaan aikaan kun tehdas lopullisesti tyhjjeni. Teemu ylläpitää kertomuksessaan jonkinlaista nykyajan postmodernin subjektin itseen ja muihin elämäalueisiin kuin työhön keskittyvää tarinaa, vaikka konkreettisia suunnitelmia tiedusteltaessa kertojanäänänen takaa paljastuu kuitenkin motivaatio löytää ja tehdä töitä.

Marja oli ensimmäisiä Perloksen Ylöjärven tehtaan työntekijöitä, kun tehdas perustettiin vuonna 1996, ja hän oli työskennellyt laadunvalvojana ja ollut myös työntekijöiden luottamushenkilönä. Hän oli kulkenut pitkän tien 1950-luvun alusta tähän päivään lukuisine asuin- ja työpaikan vaihdoksineen. Marja oli lapsuudestaan lähtien kaivannut pysyvää paikkaa ja tilaa itselleen etenkin silloin, kun oli joutunut taistelemaan itsensä läpi raskaiden aikojen ja elämänmuutosten. Vahvana elämäkertojana Marja tavoitti omat tuntemuksensa jo lapsuuden ajoiltaan. Perhe oli viettänyt 1960-luvun alussa vuoden Ruotsissa, minkä jälkeen tyttärellä oli vaikeuksia jatkaa koulunkäyntiä Suomessa:

Se ensimmäinen dramaattinen asia tuli kun se opettaja sanoi että se ei päästä mua luokalta. Sen mä muistan kans tosi, sillain, (...) se oli musta niin suuri vääräys kun se opettaja kerto sen mulle. (...) Muistan et mä itkin sitä ihan hirveästi, se oli kauhea asia. (Marja 05.)

Vaikeuksista huolimatta koulu sujui Marjalta niin hyvin, että opettajat kehottivat häntä hakemaan oppikouluun. Perheen äiti kuitenkin piti koulutusta turhana ja Marja muisteli harmissaan sitä, ettei saanut opiskella. Lapsuudessaan Marja olisi myös kaivannut pysyvyyttä ja rauhallisuutta elämänrytmiin, mutta perhe muutti isän liikkuvan rakennusmiehen työn ja äidin mielenoikkujen vuoksi useamman kerran. Viimeisestä pitkän matkan muutosta Marja kertoi, että ”mulla oli sellanen kauhea ikävä ja jotenkin mä muistan sen sellasena ikävänä asiana”. Tämän vuoksi Marja oli pysytellyt mahdollisimman paljon paikoillaan itsenäistytyään, ja koki monet välttämättömät muutot raskaina. Toisaalta Marja oli tyytyväinen rohkeuteensa ryhtyä muutoksiin:

Mä en oo koskaan tyytyny siihen, jos mä oon huomannu et mun ei oo hyvä olla ni mä oon saanu aina löytäny tavallaan sitä mitä oon lähteny hakeen, ainaki näin mä sen nyt koen. Et aikansa kutakin ja sitte on löytyny se semmonen mitä on lähteny hakeen kun on niitä muutoksia rohkeesti tehnyt. (Marja 05.)

Lopulta Marja löysi pysyvän asuinpaikan, josta ei ollut aikeissa luopua: ”Jos musta vaan riippuu, ni viedään täältä jalat edellä. Mä oon mielestäni ansainnut yhden paikan missä mä saan olla loppuelämäni.”

Marjan kertomus on perinteisin kehityskertomus, vaikeuksien täyttämä ”kuinka minusta tuli minä” -tarina. Kehitystarinat voidaan nähdä yksilöpsykologisina välttämättömyyksinä, elämäntilanteiden välleinä, sillä ihminen, joka ei selviydy vaikeuksistaan, ei ole elossa niistä kertomassa. Erot kertomuksissa syntyvät lähinnä siitä, mitä kehityskertomuksen kertojat pitävät raskaana kokemuksena. Eri sukupolvet tuottavat erilaisia kehityskertomuksia: vanhempien sukupolvien haasteet ovat olleet tavallisesti yhteiskunnan yhteisiä raskaita avainkokemuksia kuten sotia ja sosiaalisia vaikeuksia ajoilta ennen hyvinvointivaltiota, nuorempien vaikeudet ovat Roosin (1987, 56–59) mukaan kääntyneet sisäänpäin ja keskittyvät yksilönkehitykseen.

Kertomuksessaan Marja arvostaa elämäkokemustaan ja koettelemuksiaan jälkeenpäin, ja pitää kertojanpositionaan vaikeuksissa vahvistunutta minää: ”Oon mä tosi paljon kyllä saanu siitä, kasva-

nu ihmisenä ja nyt jälkikäteen aatellen et eihän se helppoo oo ollu.” Eheytyneessä nykyasemassaan kertoja ei enää uskonut minkään uhkaavan itseään niin, että hän enää ajautuisi aiemman kaltaisiin ongelmatilanteisiin. Kehityskertomus ei kuitenkaan Marjan tapauksessa synny pelkästään henkilön sisäisen kasvun tarinaksi, vaan se syntyy suurelta osin myös tiettyjen ulkoisten ehtojen, yleensä vaikeuksien, sanelemana. Marjan kehitystä vaatineet kasautuvat vaikeudet olivat muutot, työttömyys ja avioerot, ja näihin kulminaatioihin kertyy toistuvasti traagisen tarinan aineksia. Kuitenkin kehitystarinan yläpuolella Marjankin kertomusta ohjaa eräs kulttuurinen ”suuri kertomus”, vahva työnteon perustalle rakentuva työläistarina ja siihen sisältyvä oman toimeentulon hankkimisen etiikka. Marja ei kyseenalaista työn merkitystä ja kertoo aina pyrkineensä töihin elämäntilanteesta huolimatta.

Risto syntyi 1960-luvun alussa ja oli pysynyt synnyinsijoillaan lapsuudesta tähän päivään. Hän aloitti elämäkertomisen yksittäisistä välähdyksenomaisista muistikuvista lapsuudesta.

Tuli vaan mieleen kun vaari sai laakin, mul oli hauskaa. Papalle tuli itse asiassa kiire. Mä näin hirven vasan kans. Mä olin noin viiden-kuuden, olin polkupyöräilemässä isoisän kanssa, ajelemassa maalla. Ja lähin kattoon, lähin kattoon sitä hirvenvasaa. Ei tullu mieleen, et jos menee liian lähelle, sehän käy päälle ku hyeena, se emä. (...) No pappa sai mut pysähtymään ajoissa. Kuulin kun se huusi takana et Risto pysähtyy, se käy päälle. (...) Mä muistan sen koko elämän. Se olis tuolla, se on huippukohas. Vaikka siit tulikin vähän pyyhkeitä, et ei saa mennä, mut sillain niinku positiivisella mielellä et siit ei tullu paha mieli. (Risto 05.)

Risto kävi kansakoulun jälkeen kauppakoulun, työskenteli lukuisissa työpaikoissa ja laman aiheuttaman monivuotisen työttömyyden jälkeen vaihtoi alaa kahdesti, aluksi palvelualalle. Perlokselle Risto pääsi viimeisimpänä suoritetun metallialan ammattikoulutuksen jälkeen, ja ehti työskennellä tehtaalla seitsemisen vuotta. Risto saavutti työssään itsenäisen aseman ja paikan, jossa todella olisi viihtynyt. Järkytys lakkauttamispäätöksen vuoksi oli valtava, kuten aiempinakin työttömyysaikoina.

Riston kertomus eteni huippu- tai syvännepohdista toisiin. Elämäkertatutkimuksen käsittein Risto valikoi kertomukseensa tihentymiä, yksittäisiä tapahtumia tai asioita, joiden merkitys on jostakin syystä kertojalle erikoisen tärkeä ja joiden ytimeen hän halusi kuulijan johdattaa tarkalla kuvauksella (Denzin 1989b, 31–33, 83). Muut haastateltavat aloittivat suurin piirtein kouluajoista ja etenivät järjestelmällisemmin elämänvaiheesta toiseen tunnelmiaan kuvaten; Risto kertoi sattumanvaraisen oloisista muistikuvista eri ajoilta.

Etenkin Teemun tasaisen onnelliseen tarinaan verrattuna Riston kertomus sisälsi äärimmäisen draamaattisia käännteitä ja elämänviiva heilahteli äärilaidoista toisiin. Siinä missä Teemu halusi esiintyä minkään liikuttamattomana postmodernina elämästä nauttijana, Risto näytti itsensä perinteisenä suomalaisena miehenä, jolle työ merkitsee identiteetin kivijalkaa. Juuri muusta kuin työstä ei edes

puhuttu: vain avioliitto ja lasten syntymät ylsivät kertomukseen työn ulkopuolisesta elämästä – ehdottomina huippukohtina. Risto tavallaan salli elämänsä näyttävän osin ulkopuolisen vaikuttajan johdattamalta, mutta vain sillä ehdolla, että tuo vaikuttava voima oli kulttuurisesti miehelle hyväksytty työ. Kun työ pettää, voivat miehenkin voimat hetkeksi pettää; kaikista muista vaikeuksista on selviydyttävä ehjin nahoin. Risto kertoi siis Jarkon ja Marjan tavoin merkittävän työläisidentiteetin täyttämän tarinan, joka ei kuitenkaan perustunut miehiselle pakkosuorittamiselle (vrt. Kortteinen 1992, 43–44), vaan valmiudelle tehdä kaikkensa nöyränä tilanteessa kuin tilanteessa.

Riston ja Marjan kertomukset on yhteiskunnallisen ulottuvuutensa vuoksi mahdollista paikantaa tiettyyn sukupolveen. Kertojat esittivät muistoja menneisyydestä ja hakivat kontrastia nykyajan tekniseen menestykseen sekä vapautuneeseen ilmapiiriin, kuten Risto kertoessaan lapsuuden ”rasvamatkoista” Ruotsiin:

Ekana kerran Helsinkiin -69 (...), se oli hienoa, Ruotsissa käymään semmosella pienellä sillipurkillä, vähän hienompaa kun nykyään. Sittenhän tuli käytyä, joitakin kertoja. (...) Satamassa myytiin rasvaa, voita. Se oli täällä kallista. Laivasta sai nousta sen verran pois siihen terminaaliin siihen alapuolelle, siel oli ihmiset jotka myi suomalaisille voita. (Risto 05.)

Rasvamatkojen kuvaus muistuttaa kertojan sukupolvesta: erilainen 1960-luvun yhteiskunta näkyy kertomuksissa sukupolvikokemuksina (vrt. Roos 1987, 55–56). Myös Marja muistaa, kuinka eräs isännöitsijä oli tarkka vuokralaisensa vieraista:

Isännöitsijä tuli sanomaan kun (...) hän rupes oleen meillä öitä ja näin, ni se tuli kysyyn et asuuko täällä joku muukin. Joo ja sen takia me vihille mentiin oikeesti. Joo, kyl se semmonen painostus oli, ihan selvästi oli, ei varmaan tänä päivänä. (...) Joku talkkari tai joku oli nähny tai olisko joku naapuri pistäny merkille et nyt se kulkee siellä aina ja naimisiin sitä oli mentävä. (Marja 05.)

Marjan ja Riston valinnat kertoa näistä vanhan yhteiskunnan ominaispiirteistä kontrastoituvat nykypäivään ja ehkä erityisesti kokemuksiin Perlokselta – kännykät, globaalit talousmarkkinat, massairisanomiset piirtyvät kovin vastakkaisiksi menneisyyden kokemusten kanssa.

Riston ja Jarkon kertomuksista löytyvät ainoat viittaukset petetyn työ- ja maailmanmarkkinoiden uhrin paikan omaksumiseen, vaikka etenkin Risto korostaa samalla aktiivisuuttaan ja luottamustaan tulevaisuuteen. Kenties Ristolta jäi jotakin sanomatta menneistä työttömyysvuosistaan, jotakin, joka olisi saattanut antaa kerrotusta henkilöstä aavistuksen passiivisemmän kuvan – harva kertoja valitsee ajalehtijan äänenpainon elämäkertomukselleen, ja etenkin miehillä on ollut perinteenä näyttää itsensä sankarisuoriutujan roolissa.⁸ Jarkkokin kertoo toiminnan täyttämästä menneestä elämästään,

---

⁸ Elämäkertatutkimuksessa on tosin havaittu yksi tyypillinen kertomisen tapa, jossa miehetkin hyväksyvät itsensä esittämisen epäilyttävän tahdottomana ja lähes hengettömänä – alkoholistina. Edellytyksenä tällaisten kertomusten olemassaololle on parantumisen ja henkinen eheytyminen, sillä yksikään kirjoittaja ei enää kertomisen hetkellä ryve alkoholin vaikutuksissa, vaan on kokenut parantumisen ja voi tehdä täydellisen eron menneeseen elämäänsä. (Ks. Siimes 1994.)

mutta yllättäen näyttää tulevaisuutensa edessä huolestuneelta ja neuvottomalta. Myöskään Marja ei kertomuksessaan suinkaan luottanut tulevaisuuteensa, mutta tuntui miehiä tiukemmin uskovan kohdan kaltaiseen ohjaavaan tekijään sekä menneen että tulevan kuvauksissa: kaikki on suunnattomista vaikeuksista huolimatta mennyt juuri niin kuin on pitänytkin mennä, ja kaikesta on jotakin opittu.

Haastateltavani halusivat kertoa minulle pääasiassa positiivisia selviytymistarinoita. Tämä johtunee siitä, että haastateltaviksi lupautuneiden elämäntilanne oli tulevasta irtisanomisesta huolimatta hyvä, eikä heillä ollut syytä kertoa mistään muusta. Haastateltavat olivat myös ehtineet jo selviytyä raskaimmasta vaiheesta – mikäli sellaista ylipäänsä oli tullut. Taloudellisia ongelmiakaan ei näistä haastatelluista yksikään pelännyt tulotason mahdollisesta madaltumisesta huolimatta. Nuori diplomi-insinööri Teemu väitti, ettei tehtaan lakkauttaminen häntä heilauttanut suuntaan jos toiseenkaan – pikemminkin lopetus oli hänelle potku ja pakote irrottautua mekaanisen työn helppoudesta ja ryhtyä hakemaan kykyjä vastaavia vaativampia töitä.

Haastateltavien positiivisuus panee kylläkin epäilemään, ettei tämä otos Perloksen työntekijöistä ole edustava: haastatteluissa tuli moneen kertaan esille, että tehtaalla on niitäkin, joiden elämäntilanteeseen irtisanominen vaikuttaa huomattavan heikentävästi. On mahdollista, että haastateltavilla oli tarve korostaa omaa selviytymistään ja samalla osoittaa yhteishenkeä ja toisista huolehtimisen mentaliteettia. Ikään kuin joukkoirtisanominen olisi luonut tehtaalle yhteisen puhettavan, jossa kaikki ovat enemmän huolissaan toisistaan kuin itsestään. Kyse on myös Kurvisen (1999, 335) kuvaamasta narratiivisesta strategiasta, jossa omaa tilannetta peilataan heikoimmilla oleviin.

5. MENNYT TYÖURA

Tämän luvun tarkoituksena on luoda kuva haastateltujen työkokemuksista ja niille annetuista merkityksistä aikana ennen Perlosta. Tästä eteenpäin analyysissa on kyse edellistä lukua temaattisemmin työelämäkerroista. Kertomukset eriytyvät luvun sisällön kannalta sukupolven mukaan, joten käsittelemme nuorempien ja vanhempien kertomuksia eri alaluvuissa.

5.1. Nuorten lyhyehköt työkokemukset

”Lähtee tää urakehitys, uranousu, armeijan jälkeen lähetään ylöspäin.” Jarkon ironinen viittaus urakehitykseen käsitti muutaman kuukauden pituisia työllistämistöitä työvoimatoimiston kautta, sinänsä miellyttäviä kokeiluja lasten liikunnanohjaajana ja erään kaupungin liikuntapaikan hoitajana. On merkittävää, että nuori suomalainen pitää ensimmäisiä työkokemuksiaan positiivisina: tämä kertoo kulttuurista, jossa siirros työelämään on eräänlainen riitti. Etenkin vanhempien sukupolvien mieskertojilla se näkyy nuorukaisten aikuisiin, työtä tekeviin miehiin kohdistamana ihailuna sekä huumana, joka syntyy, kun itse pääsee todistamaan paikkaansa miehisessä työn maailmassa. (Ks. Siltala 1994.) Opiskellessaan teknikoski Jarkko pääsi kesätöihin Postille, mitä opiskelija osasi arvostaa: varma paikka useammaksi kesäksi. Työkokemus nosti palkankin jälkimmäisinä kesinä kohtuulliseksi, mikä oli tärkein motivaatiotekijä kesätöissä.

Päättötyönsä Jarkko teki yritykselle, jonka toimiala ei aivan vastannut valmistuvan koulutusta. Tämä paikka tuotti kuitenkin ensimmäisen oikeankin, oman alan työpaikan, vaikka

jouduin vetään sähköpiuhaa, sanoin et ei ole minkäänlaista kokemusta sähköstä, oli ihan vieras ala mulle, et koulussa vähän jotain kurssia käynyt, siinä vaiheessa mä et ei jumalauta nyt mä joudun tekeen tällasta hommaa sitten, et ei tää kyllä oikeen mun alalta kuulosta. (Jarkko 05.)

Kertomishetkellä Jarkkoa harmitti, ettei hän hakenut heti valmistuttuaan aktiivisemmin itseään kiinnostavia töitä. Miksi työ harmitti, tuskin työpaikka niin huono oli vastavalmistuneelle? Pelko, ettei koulutuksella pääsekään toiveita vastaavaan työhön? Odotukset työn suhteen olivat vastavalmistuneella ehkä liian kovat. Hetken odottelun jälkeen Jarkko pääsi onnekseen Perlokselle työvoimakoulutukseen. ”Kyllä mä kun siellä kurssilla olin, kunhan vaan hommansa hoiti niin kyllä siinä sitten paikan sai. (...) Ja sitte lähdettiin ylöspäin, pystysuora ylöspäin. Pääsin (...) vuoroon, missä mä edelleen oon.” Kyse oli koko elämän viivasta, joten on merkittävää, että juuri työ mahdollistaa pystysuoran nousun. Suurin syy sille, etteivät aiemmat työpaikat aiheuttaneet samanlaista nousua, oli kiinnostuksen kohteiden eroavuuden lisäksi niiden määräaikaisuus: Jarkko kaipasi pysyvyyttä jo

nuorena. Nykyään nuorten työmarkkinoilla aloittelevien tulisi olla valmiita lähes mihin tahansa – tällaiset vaatimukset ovat toista kuin Jarkon toiveet.

Sama pysyvyyden arvostus näkyy Teemun kertomuksesta Perlokselle pääsyn jälkeisistä ajoista:

Tietenkin tollanen pysyvämpi työpaikka on paljon mukavampi et siinä pääsee heti, tai kun oppii tuntemaan ne ihmiset, niin (...) on paljon mukavampi mennä semmoseen työpaikkaan, kuin että päivittäin vaihtuis työ-kaverit. (Teemu 05.)

Teemulle merkittävin motiivi pysyvyydessä oli kuitenkin työkavereihin tutustuminen toisin kuin Jarkolle, jolle pysyvyys takasi mahdollisuuden kehittyä omassa työssä ja oppia siitä kaikki mahdollinen. Teemulla oli varsin vähän työkokemuksia ajoilta ennen opiskelua ja Perlostä. Lukioaikoina kesätöitä ei ollut ollut riittävästi tarjolla, mutta hyvänä ”rakentelijana” nuorukainen oli rakentanut kesämökin. Teemulla oli työkokemusta myös päiväkodista, jossa lasten suosio oli taattu, mutta tämän uran valitsemista nuori mies piti mahdottomana heikon palkkauksen vuoksi. Teemu oikeastaan odotti edelleen, Perlokselle päästyäänkin, ensimmäistä oikeaa työpaikkaansa, sellaista, joka vastaisi koulutusta ja vaatisi opeteltujen taitojen hyödyntämistä. Toistaiseksi koulutuksen merkitys oli näkynyt arjessa kykynä ymmärtää esimerkiksi fysikaalisia ilmiöitä:

Mä en oo joutunut tai päässyt vielä sellaseen työpaikkaan missä olis päässy, mutta mun mielestä niin ku, normaalielämässä niistä paljon apua on, että ymmärtää asioita paljon paremmin kuin muut. (Teemu 05.)

Töitä, joihin nuoret miehet olivat päässeet, ei oikeastaan ollut tarvinnut hakea. ”Mä kävin kysymässä sieltä, että minkä tyylinen, että mitä tässä nyt pitäis tehdä, siltä toimitusjohtajalta. Ja suunnilleen siinä sitten sovittiin että mä alotan sitten kuukauden päästä.” (Teemu 05.) Samalla tavoin, kuin Teemu tässä sai päättötyöpaikan, hän pääsi myös Perlokselle. Hän kävi kyselemässä, että ”minkähänlainen tää firma on, että kyllähän pikkurahasta olis vähän puutetta”, minkä jälkeen jo allekirjoitettiin työsopimus. Nopeus kuvaa kaikkien haastateltujen kertomuksia työnhausta: työ löytyi lama-aikaa lukuun ottamatta yksiselitteisen nopeasti.

5.2. Keski-ikäisten vaiherikas menneisyys

Marja ja Risto menivät töihin heti kun pääsivät, mahdollisimman nuorina: ”Seuraavana päivänä kun koulu päättyi 31.5., niin 1.6. mä menin töihin” (Risto 05). 1950- ja 1960-luvuilla syntyneiden sukupolvelle työn merkitys nuorena oli todistaa itsenäinen kykynsä huolehtia omista asioistaan. Marjan todistustaakka oli erityisen suuri, koska hän sai lapsen jo ennen täysi-ikäiseksi tulemistaan. Minään todistamisena kertojat eivät tosin nuoruuden työkokemuksiaan pitäneet: työnteko oli itsestään selvää. Jokaisen oli elätettävä itsensä, tähän ajatukseen oli kasvettu koko ikä ja mahdollisuutta päästä täyttämään velvollisuutta suorastaan odotettiin innolla. (Vrt. Siltala 1994.) Sukupolvelle tyypillistä

lienee myös se, että työsuhteet olivat alusta asti pitkäkestoisia ja vakituisia, kuten Ristolla, jonka koulun päättymisestä alkanut työsuhde kesti kahdeksan vuotta. Vuodet kuluivat, koska vakituisesta työpaikasta ei tehnyt mieli luopua, työtovereista tuli hyviä ystäviä, työajoista sai päättää itsenäisesti ja lomaedut olivat hyvät. Raskas puoli oli palveluammattissa kesän ruuhkaisuus ja kiire. Mies kuitenkin päätti ryhtyä yrittäjäksi, huonoin seurauksin:

Sitte mä kokeilin yrittäjänä siipiäni mut ne ei kantanu, se on vähän semmonen, et se on tuol. Se meni tosi syvälle. Se on vähän semmonen, et mä oon jättäny sen elämässäni mustaks aukoks. Siit ei oo puhuttu, se vaan epäonnistu. Mutta sitten mä nostin sieltä itteni ylös sillä että mä tota, se taloudellisesti kirpas pikkasen mut ei se, kaikista päästiin yli. (Risto 05.)

Kokemuksesta oli selvästi vaikea puhua ja se jäi mustaksi aukoksi myös tässä elämäkertomuksessa. Ylösnousu tästä vaikeasta paikasta onnistui vielä nopeasti, kun mies pääsi jälleen palkkatöihin. Kuilu oli kuitenkin syvä – mikä kuvaa Riston tapaa rakentaa kertomustaan äärilaitojen kuvauksina. ”Nostin sieltä itteni ylös” -lausahdus kertoo samalla aktiivisesta elämäntaidosta ja korostaa ihmisen omaa halua ryhtyä muutokseen. Kenties hyvissä ja huonoissa ääriissä kulkeminen vihjaa voimakkaasta kulttuurisesta otteesta, joka työllä vielä on tämän sukupolven mieheen (vrt. Kortteinen 1992).

Marjan työura alkoi 1970-luvun alussa, jolloin hän teki ensin kouluttamattomana pari lyhyehköä työpätkää eri yritysten sisäisenä lähettinä. Töitä oli alusta asti mukava tehdä. Kaupallisen koulutuksen jälkeen Marja löysi pienehköltä kotipaikkakunnaltaan konttoristia ja myyjää tarvitsevia pienyrityksiä, joista neljässä hän ehti työskennellä ennen muuttoaan isommalle paikkakunnalle. Työpaikat löytyivät ”ihmeen helposti”, usein ”kävi hyvä säkä”. Kaikissa haastatteluissa toistui Teemun kommentti, jonka mukaan työpaikkoja ei ollut vielä koskaan tarvinnut varsinaisesti etsiä tai hakea, koska ne olivat löytyneet puolihuolimattomasti. Näin oli myös Marjan nuoruudessa, mutta ei enää laman jälkeen. Myös Ristoa onnisti:

Voiko sen helpompaa olla työnhaku? (...) Mä menin [erään tehtaan] portille ja sanoin et mä tarttis osotteen, et mistä mä löydän työhönottajan. Porttivahti sano mulle ja mä menin ja koputin oveen. Ja esittelin itteni ja kysyin töitä ja se kysy et mistähän keksit tulla hakeen meiltä. Mä en mitään muuta kun et mä tarvin töitä ja tiesin et, tuln vaan, mulla ei ollut mitään et minkä takia just heiltä. Se sano et itse asiassa hänellä on kaks paikkaa vapaana, mennään kattoon. (Risto 05.)

Riston ennakkoluulottomat kokeilut johtivat muulloinkin löytöihin, mutta helppouden korostamisesta huolimatta voinee todeta, että jo työhönottajan luokse lähteminen on merkki aktiivisesta työnhauasta. Harvoin kerrottiin myöskään pettymyksistä työnhauissa – kun paikkoja osasi kysyä, ne saatiin lähes poikkeuksetta – paitsi, jälleen kerran, Riston ja Marjan kertomuksissa laman jälkeisinä aikoina. Kenties helppous korostui juuri kertomushetken tilanteessa, jossa haastateltavilla oli välttämätön ja raskaalta tuntuva työnhaku edessä. Paineita lisäsivät kenties julkisuudessa paljon puhutut

uhrauksia vaativat työnhakuprosessit, joissa pitää osata myydä itseään ja pärjätä vaativissa, päiviä kestävässä testeissä.

Ristoon verrattuna Marjan työura oli pirstaleinen. Osa muutoksista johtui yritysten konkurseista, mutta Marjan vaatimukset työlle olivat myös suuremmat: hän kaipasi haastetta. Työpaikan vaihdot johtuivat halusta saada lisää kokemusta sekä tunteesta, että on mahdollista löytää jotakin nykyistä parempaa. Hyvän työporukan lisäksi edellytys työssä pysymiselle oli viihtyminen, kuten tässä koulutuksen jälkeisessä toisessa työpaikassa, jossa Marjan työ jatkui viisi vuotta:

Siitä mä tykkäsin vielä oikein enempi ja siellä mä opettelín vielä nimenomaan sitä myyntipuolta ja lvi-liikkeen sitä kaikkea, et siellä oli paljon sitä opeteltavaa kun oli sitä nippeliä ja nappelia, et siellä mä pääsin siihen et tää on ihan kiva homma, tästä mä tykkään. (Marja 05.)

Hyviin aikoihin kuului sekä hyvä työpaikka että onnea yksityiselämässä:

Sinä aikana tutustuin tyttäreeni isään ja (...) me ruvettiin rakentaa ja (...) meidän tytär synti (...) et se oli semmosta hirveen onnellista ja hyvää aikaa. Koko aikakin, semmonen kymmenisen vuotta. Molemmilla oli työpaikat ja tosiaan se talo rakennettiin ja ne lapset oli. (Marja 05.)

Onni on Marjan kertomuksessa paljolti kiinni työpaikasta, mutta myös perheonnesta. Työnantajan yrityksen mentyä konkurssiin Marja päätti lähteä koulutukseen toiseen kaupunkiin: ”Mulla oli silloinkin heti semmonen ajatus et heti pitää saada töitä tai jotain pitää löytyä.” Työttömäksi tai toimeentuloon jääminen ei ollut toivottavaa. Aktiivisuus kannatti, sillä ennen koulutuksen päättymistä löytyi jo uusi, miellyttävä työpaikka:

Se oli semmonen isompi työyhteisö mis mä olin koskaan ollut ja mä tykkäsin siitä työstä ja menestyin siellä kanssa ihan hyvin niin että mähän kans tuurasin niitä (...) myyjä siellä (...) ihan menestyksekkäästi ja tykkäsin siitä hommasta. (Marja 05.)

Marjalle on kertojana tyypillistä se, ettei hän kuvaa tyytymistä sellaisiin asiantiloihin, joihin hän ei ollut tyytyväinen. Ikävistä työpaikoista ja ihmissuhteista hän lähti nopeasti, toki tarkan harkinnan jälkeen, mutta mitään syitä vetelehtimiseen edes jonkin verran epätyytyttävissä oloissa ei ollut, toisin kuin esimerkiksi Teemulla, joka jatkoi Perloksella tehtaan sulkemiseen saakka, vaikka itse työ oli kaikkea muuta kuin omia toiveita vastaavaa.

Työpaikan ja vähitellen myös onnentunteen vei sekä Ristolta että Marjalta lama. Nämä suhteellisen vähän koulutetut ja pieni- tai keskikokoisissa yrityksissä työskennelleet työntekijät saivat kestää laman rajuimmat iskut. Kortteisen ja Tuomikosken mukaan laman jälkeisinä aikoina Suomessa ei ollut 1960- ja 1970-lukujen vaikeiden aikojen tavoin nopeasti kasvavia aloja, jotka olisivat vetäneet työttömät töihin, eikä esimerkiksi muutto Ruotsiin enää ollut ratkaisu, koska korkeasta työttömyydestä tuli yleiseurooppalainen ongelma. Syntyi ns. ylijäämäväestönosa, joka ajautui pitkäaikaistyöttömyyteen. Seurauksena on ollut uudenlaisia halkeamia yhteiskunnan sosiaalisen polarisoitumisen vuoksi. (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 12–16.)

Marjan elämään kertyi jälkeinpäin ajateltuna juuri 1980-luvun lopulla sarja huonoja valintoja: miehen omaehtoinen irtisanoutuminen ja lähtö koulutukseen viikoiksi pois perheen luota, uudehkon talon myynti ja muutto pois kotiseudulta isompaan kaupunkiin remonttia vaativaan taloon sekä uuden, erityisen haastavan työpaikan hakeminen ja vastaanottaminen. Marja oli pettynyt ystävänsä johdattelemaan valintaansa hakea liian vaativaa työtä:

Siihen vaikutti vähän semmonenkin asia et meillä oli silloin semmonen mun hyvä työkaverini, nainen joka oli ostajana siellä sähköpuolella ni hän kovasti kannusti et kyllä sä siinä pärjää ja onnistut vaikka mä itte olin vähän epäileväinen ku se lvi oli mulle paljon tutumpaa. Ni tota se oli hirveen rankkaa. Siis se oli sen takia niin kovin rankkaa ku mä en ollu siihen niin kykeneväinen. Et mä oon ihan varma et jos se olis ollu lvi-puolen niin mä oisin siinä pärjänny paremmin, mut nyt mä jouduin siihen panostaan niin hirveesti ja oleen koko ajan vähän varuillaan ja jouduin koko ajan tavallaan todistaankin et mä naisena pärjään siellä ja tämmöstä. Ja sitten tosiaan se romahdutti kaiken ku sitte se ero tuli. (Marja 05.)

Avioero näkyi vaikeuksina myös täyttää panostusta vaativassa työssä, mikä johti pian työpaikan menetykseen, irtisanomiseen ilman minkäänlaisia ennakkovaroituksia. Miesvaltaisella alalla ei armoa tunnettu. Kasautuvat ongelmat tekivät Marjan elämän julman raskaaksi. ”Et kyl mä niin lähellä sitä romahdusta olin että mä en tässä enää istuis.” Tämä Marjan kokemus on hänen työttömyyskokemuksistaan raskain, ja sitä vasten peilautuvat myös tulevat kokemukset: tälle ei mikään vedä vertoja, ja tämän vuoksi myöhemmät koettelemukset on myös helpompi kestää.

Riston äänestä kuului apeus, kun hän kertoi hyvin alkaneen työnsä päättymisestä vuonna 1991:

Vuoden mä siellä olin ja siltä osastolta missä mä olin, vähennystarve oli yksi henkilö ja mä olin viimeiseksi tullu ja mä olin porukasta myös iällisesti nuorin. Ja silloin sanottiin et mä oon nuorin ja mul on parempi mahdollisuus saada uusia töitä tai kouluttaa itteeni eteenpäin. Ne oli mulle ne perusteet et minkä takia minut valittiin. (Risto 05.)

Pettymyksestä huolimatta Risto kertoi pitäneensä irtisanomista mahdollisuutena, ja jo pian hän oli kouluttautumassa uudelle alalle, ilman että välissä ehti juuri hengähtää. Ehkä vain vuoden kestäneeseen työhön ja työtovereihin ei ollut ehtinyt vielä kiintyä kovin tiukasti. Yksityiselämän huippuhetket tasoittivat myös tietä: ”Menin naimisiin (...) ja se [lapsi] syntyi, se oli iso asia, positiivinen asia, täs ihan tappiin mennään (...), mutta siinä on myös sitten sekin, et sieltä tullaan lujaa alas. (...) Se oli sitte työttömyys.” Avioliitto ja isäksi tuleminen olivat ensiarvoisen tärkeitä asioita, mutta perheonni ei pidätellyt masentumasta, kun työttömyys koulutuksen jälkeen alkoi ja pitkittyi. Lama-aikana tarjolla olleita vähäisiä ja lyhyitä pätkä- ja yötoita oli vaikea yhdistää isyyteen, ja Risto jäikin pienen lapsensa kanssa kotiin joksikin aikaa. Sitten kaupunki tarjosi miehelle työllistämistyön, jolla oli valtava merkitys: ”Sain olla puoli vuotta töissä. Tiesi taas niinku elävänsä.” Lähes kahden vuoden ajan mies oli välillä työllistettynä, välillä työttömänä. Alkoi tulla tunne, ”et mun tarvii tehdä jotakin konkreettista, et näin ei voi jatkua”. Pari vuotta laman jälkeen Risto sai metallialan koulutuspaikan: ”Mä olin alanvaihtaja, taas jälleen. (...) Aika hankalalta tuntu silloin.” Pitkittynyt epävarmuus oli työtä tekemään tottuneelle ja sille osin identiteettinsä perustaneelle miehelle vaikeaa aikaa.

Laman jälkeen työmarkkinat eivät ole palautuneet ennalleen, minkä juuri Marjan ja Riston sukupolvi on saanut kovana kokea. Molemmat pitivät keski-ikänsä syynä töiden löytymättömyyteen 1990-luvulla – Ristokin sai hyvässä työiässä olevana miehenä kokea ikäsyrrjintää: ”Siihen aikaan puhuttiin et 35-vuotias on vanha, se oli ihan fakta, sitä toivotettiin joka puolella.” Lama teki työmarkkinoista työnantajan markkinat, mitä Marja kuvaa:

Sillon kun oli tosi paljon työttömiä ni (...) pistettiin kriteerit korkeelle. Ja silloin oli ottaa kielitaitosia ihmisiä, ni eihän sitte huolittu, että kyllä mä olisin siinä vaiheessa jo kaikkiin vähittäiskaupan liikkeisiin ollut menossa ja olisin mennyt ihan mihin vaan ja varmaan jossakin haastattelussakin, parissakin haastattelussa olin, (...) mut ei vaan sitte tärpännyt ja mul oli kova into, et kyl mun täytyy töihin päästä, mut mä olin sit erityyppinen. (...) Joka paikkaan oli kovasti hakijoita ja sit selvästi niinku vähän sanottiin et ikääkin rupee jo olemaan vähän liikaa nelikymppisellä koska sitä tarjontaa oli niin paljon. (Marja 05.)

Yhtäkkiä olisi pitänyt olla kielitaitoinen ja nuori saadakseen töitä, eikä kokemusta enää osattu arvostaa – juuri työkokemuksen arvostuksen katoamisesta Sennett (2002, 83) kirjoittaa nykytyömarkkinoille tyypillisenä piirteenä. Ulla Kosonen (2002) puolestaan kuvaa naisten kokemaa ikäsyrrjintää. Marjalle aika oli työttömyyden, eron ja muuttojen vuoksi kovin raskasta, eikä oloa helpottanut työvoimatoimiston osoittama puhelinmyyntityö:

Mä olin silloin jo aika masentunut, et se ei mulle se ympäristö sopinut ollenkaan. Mä en ollenkaan meinannut kestää sitä kun toiset oli kauheen ilosia ja hilpeitä ja puhua pulputti, mä en päässy niinku mukaan siihen ollenkaan. Olin hirmu vetäytyväinen ja epävarma kaikesta, ku oli pohja pudonnu kaikelta. (Marja 05.)

Vaikka työilmapiiiri oli iloinen, sitä oli masentuneena sietämätöntä kestää. Marja pääsi onnekseen työstä eroon ilman karensia täydennyskoulutuspaikan avulla: ”Ja se oli kumminkin semmonen mulle heti semmonen ihan hyvä asia. Et kyl mä siellä kurssilla paremmin viihdyin.” Toipuminen käynnistyi, kun parisuhdeongelmat alkoivat helpottaa. Perloksen työnhakuilmoituksen näkeminen kypsytti päätöstä myös vaihtaa alaa:

Sitten (...) oli toi Perloksen ilmotus että haettiin koulutukseen laadunvalvojia ja mä olin siihen tulokseen tullu että niitä oman alan töitä ei enää löydy ja mä en jaksa niitä hakee, mä olin hirveesti hakenu töitä ja halusin tehdä töitä ja se kun tuli ni mä aattelin, päätin että mä vaihdan alaa. (Marja 05.)

Ennen Perloksen löytymistä Marja oli hakenut töitä ahkerasti: ”Mä tosissani koko ajan hain ja mä tosissani halusin, et se oli mulle ihan työtä se työnhaku ja olin jo tosiaan menettänyt vähän toivoni siinä kun huomasin et nyt pitää valita vaan toinen reitti.” Yllättäen Perlos toimi laman jälkeen toisin kuin monet muut rekrytoijat: Marja arvioi yrityksen pyrkineen rekrytoimaan monenikäisiä ja monenlaista kokemusta omaavia työntekijöitä. Perlos on Marjan kertomuksessa todellinen käännekohta (ks. Kosonen 2002, 110–119). Pysyvän työn löytyminen aloitti elämässä uuden ajanjakson, aikuisiän toisen todella onnellisen pitemmän ajan, joka on siitä lähtien jatkunut. Onnea on jälleen täydentänyt uuden, oman kodin rakentaminen yhdessä miesystävän kanssa. Perloksen aikana Marja löysi rauhan ja onnen elämäänsä.

Risto alkoi alun epäilyistä huolimatta viihtyä metallin koulutuksessaan, ja hän motivoitui jopa siinä määrin, että jäi toisten jo lähdettyä itse koululle opiskelemaan ja täydentämään uutta ammattitaitoaan:

Sain siitä niin sanotusti työkokemusta siinä ohella. (...) Sitten kun mä rupesin sitä harjottelupaikkaa ittelleni soittaaan, niin opettaja tuli kysyyn, että mihinkäs meinaat soittaa, mä sanoin että Perlokselle. Se sano mulle vaan että älä soita. Sua tullaan haastatteleen kahden päivän päästä. Elikkä Perlokselta oli opettajalle soitettu ja kysytty et onks teillä ketään ja opettaja tuuppas mut siihen. Mut haastateltiin siellä. Pari viikkoo myöhemmin mä menin papereitten kans tehtaalle, ja se oli joulukuuta, sovittiin että kun tulee loppiainen ni soittele ja sen jälkeen tuut eväspussin kans tänne työharjotteluun. (Risto 05.)

Riston työ vakinaistettiin Perloksella parin määräaikaisuuden jälkeen, ja seitsemän vuoden onnellinen elämä alkoi: ”Se oli mulle lottovoitto päästä töihin.” Myös Riston kertomus kuvaa Perloksen vauhdikasta kasvua ja tehokasta rekrytointia, jossa (hyvien) työnhakijoiden rooli oli lähinnä hyväksyä työtarjous.

Marjan ja Riston kertomuksissa Perlokselle pääsy päätti pitkän ja vaikean ajanjakson laman jälkeen. Elämäkertaan paikannettuna muutos näyttäytyy omaelämäkerroille hyvin tyypilliseltä käännekoke- mukselta: Päivi Kososen mukaan käännekohtaan kulminoituu jonkin uuden alku. Tapahtuma, esi- merkiksi kriisi tai ”valaistuminen”, joka on käännekohtan aiheuttanut, on piirtynyt terävänä kirjoit- tajan muistiin, eikä hän epäröi sitä muistellessaan. Usein kuvauksiin liittyy metafora siirtymästä hämärästä kirkkauteen, etenkin lineaarisesti etenevissä kehityskertomuksissa, joissa kuljetaan var- josta kohti valoa. Käännekohtista muodostuu ikään kuin pisteestä pisteeseen etenevä elämänkerto- mus, joka todellisuudessa hahmottuu vasta kirjoitettaessa. (Kosonen 2002, 110–119.) Valitettavasti Marjan ja Riston seuraava piste ei ole positiivinen: ”Kyllä mä Perloksella kuvittelin, et jos mä vielä viisi–kuusi vuotta olisin saanut olla niin mä olisin jo pärjännyt” (Marja 05).

6. TEHDAS VAUHTIVUOSISTA LAMAANNUKSEEN

Tässä luvussa käsittelen kertomuksia Perloksen työvuosista. Kertomuksista piirtyy kuva menestyvästä yrityksestä, jonka rivakka mutta miellyttävä työtahti antaa viitteitä menestyksekkäästä tulevaisuudesta. Kovalla yhteishengellä tehdään tulosta. Yksilölliset tarinat kulkevat luvussa temaattisemman tarkastelun rinnalla. Haastateltujen kokemukset ovat antoisia tutkittavia nimenomaan rinnan, sillä joukkoirtisanomiskokemuksessa yksilölliset tarinat muuttuvat osin yhteisiksi tarinoiksi.

6.1. Positiivinen työkokemus

Marja aloitti ensimmäisten joukossa työskentelynsä Perloksen Ylöjärven tehtaalla, lähes tyhjässä teollisuushallissa, jonne tuotiin koneita yksitellen ja palkattiin vähitellen lisää työvoimaa. Ensimmäisinä aloittaneet ottivat paljon vastuuta jo pelkästään omasta koulutuksestaan, joka toteutettiin Perloksen tehtaalla Pohjois-Karjalassa: tehdaspäällikkö ”sano niin et teidän kannattaa nyt kerta kaikkiaan opetella nää hommat nyt niin, et osaatte sitten yksin siellä vuorossa, et siellä pitää osata kaikki hommat”. Ensimmäisinä aloittaneet olivat myöhemmin merkittävässä roolissa, sillä heidän tehtäväkseen tuli opettaa uusille tulijoille kaikki työtehtävät. Marja oli, Riston tavoin, todella iloinen uudesta työpaikastaan. Palkkaa pidettiin hyvänä ja siten motivoivana tekijänä, ja vuorotyö osoittautui Marjalle helpoksi. Työn sisällöstä pidettiin. Kun kysyin Ristolta, miltä tehtaalla tuntui aluksi olla, hän vastasi: ”Siis sehän oli kivaa”. Työ ei myöskään ollut yksitoikkoista ja uuvuttavaa, vaan ”työ on käyny työstä alusta asti” (Risto 05).

Jarkko ei päässyt itse vaikuttamaan sijoittumiseensa tehtaan sisällä, mikä häntä vähän harmitti.

Meiät kaikki otettiin ruiskuvalupuolelle, osa osas käyttää niitä ihan tosta vaan, mut meiät väkisin siihen koulutettiin. Ei päässyt valitsemaan, mut ei mulla siihen, ku hyvään vuoroon pääsin ni ei se mulle mikään silleen, pari vuoroa siinä meni alussa vähän ihmetellessä, että mitä pitää tehdä. (Jarkko 05.)

Ruiskuvalupuolen töiden oppiminen vaati paljon perehtymistä, eikä miehellä ollut aluksi tietoja ja taitoja selviytyä itsenäisesti omista tehtävistään.

Se oli ihan, aluks mä aattelin et ei, täähän on ihan likasta, mä olin ihan rasvassa vähän väliä, mut sit siihen rupes tottuun ja oppi niksit ja varsinaiset robottiasiat ja pääsi tavallaan niinku uudelle tasolle taas. (...) Kun huomaa, et koko ajan kehitty, se on mukavaa, vois kyl vieläkin jossakin mennä huomattavasti eteenpäin. (Jarkko 05.)

Pian Jarkko oppi ja alkoi nähdä työnsä tuloksen, minkä lisäksi viihtyvyyttä paransi huomattavasti se, kun tulevien vuosien työporukka osoittautui hyväksi. Tiimi säilytettiin Jarkon onneksi koko sen ajan, minkä Jarkko tehtaalla vietti, pääasiassa siksi, että vuoron huomattiin tekevän hyvää tulosta: ”Kehuja on tullut ylhäältä ja alhaalta, tai alemmas ei paljon päästä, mut ylhäältä.” Palkitseminen paransi edelleen yhteishenkeä ja motivaatiota: ”Oon aina tykännyt siitä, kun on hyvä tiimi, mul on

aina ollut jos on yksin joutunut jotain tekemään, se on hirvee, mul on tärkeä olla itellä se motivaatio.”

Jarkon tiimin muotoutumisen edellytyksenä olivat kokeneet työntekijät, joista

toinen tiesi kaiken muoveista, tiesi ihan kaiken, kysy vaan jotain niin se sano saman tien. Toinen tiesi robo-
teista, mä luulin tietäväni jotain, mut kun pääsin sen kanssa jutteleen nii huomasin et jaha, mä en tiedä paljon
mitään. Ja molemmis oli vielä se, kaiken a ja o, et ne halus kertoa kaiken, ne halus opettaa. (Jarkko 05.)

Jarkko ihaili kokeneiden tietomäärää ja motivoitui itse oppimaan, kyseli ja vahvasti ammattitaitoaan
niin, että pian opetti jo kokeneillekin koneiden mahdollisuuksia. Jarkko piti ”uskomattomana tuuri-
na” sitä, että Perlokselta löytyi tällainen hyvin toimiva tiimi, jossa oli ”kaikki palaset kohdallaan”.
Työnteosta tuli nopeasti ”luontaista, menee vaan sinne, (...) musta oli mukava lähteä”. Jarkko antaa
tiimityölle hyvin positiivisia merkityksiä verrattuna Richard Sennettiin, joka pitää tiimityötä vain
pakottavana tapana lisätä yrityksen tuottavuutta eräänlaisen ”fiktio” varassa: kun tiimille annetaan
kollektiivinen vastuu työtuloksesta, syntyy ryhmän jäsenten välille keskinäinen painostus, joka
”hoitaa johtajan työn”. Työntekijälle tiimin tuloksellisuus on edellytys pysyä työssä. Palkan paran-
tamista ei kukaan voi yksilönä vaatia, sillä ryhmä vahtii jäseniensä solidaarisuutta; lisävaatimukset
olisivat osoitus yhteistyökyvyttömyydestä. Kyse on kuitenkin lopulta vain yrityksen tuloksesta.
(Sennett 2002, 121–124.) Jarkon kertomuksesta paljastuu, että Perlos hyödynsi tehokkaasti tiimityö-
tä: vuorojen eli tiimien työn tuloksellisuus arvioitiin määrääjoin, ja toimimattomat tiimit hajotettiin.
Jarkon vuoro sai lähes ainoana jatkaa.

Jarkko oli Riston tapaan aluksi määräaikaisena työssään, mutta ei ilmeisesti nuoren ikänsä vuoksi
rohjennut luottaa tulevaisuuteensa tehtaalla Riston tavoin: jatko ”ei ollu yhtään varmaa”. Jarkko ei
ollut missään erityisasemassa tehtaalla kuten Risto, jolla oli monia välttämättömiä koneiden huol-
toon liittyviä tehtäviä. Jarkko kuitenkin sanoi, ettei hän asiaa paljon miettinyt, ”mä teen parhaani
vaan, en mä siitä työstä ny mitään stressiä, mä en jaksa ruveta miettiin”. Työsuhteet vakinaistettiin
koko mieskolmikolla jokusen määräaikaisuuden jälkeen, mitä kaikki pitivät positiivisena asiana.

Jarkon kertomus noudattelee perinteistä kuvausta oppipojan kasvamisesta täyden miehen mittaan:
aluksi hän ihailee kokeneiden miesten työtä ja vaatii näiltä tietoja omaa kehitystään varten, ja vähi-
tellen hän kasvaa heidän mittaisekseen sekä taidollisesti että arvostuksessa (vrt. Siltala 1994). Jar-
kon positiivisessa kokemuksessa motivaation kehittymistä tukevat myös tärkeät työilmapiiriseikat,
yhteishenki sekä esimerkillinen vuorovastaava, joka ymmärsi, ettei työnteko ole pelkkää puurtamis-
ta. Myös Risto kertoo esimerkillisestä työnjohtajastaan, joka on merkittävin yksittäinen henkilö
koko työilmapiiriä ajatellen. Välillä oli hirmuinen kiire ja ”äijät teki ylitöitä”, mutta ”hyvälle työn-

johtajalle tekee ihan mitä vaan”. Työnjohtaja löysi aina porukastaan sen, joka mielellään jäi ylitöihin tekemään kiireelliset työt pois. Pomon arvo kohosi työntekijöiden silmissä, kun hän aamulla töihin tullessaan kyseli rauhassa kuulumisia ja piti alaisiaan muutenkin arvossa. Hän jousti työjärjestelyissä ja piti alaisistaan huolen esimerkiksi optimoimalla työvuorojärjestelyillä parhaan rahallisen edun työntekijöilleen.

Meidän puolella. Kyllä se niin monta kertaa, taas annettiin kuulua (...) viestiä (...) et on tehty joku virhe, sano että joo joo. Se suodatti niin paljon. Ja me oltiin sitten se ku se tuli aamulla puhun meiän kans, ni se omalla tavallaan purki niitä juttuja meihin, erilailla, ei sitä, mitä sille oli tuupattu sieltä toiselta puolelta meillemme viestiä, vaan se imi sen itteensä ja tuli kerton sen kaunistellun version meille. Oli, se oli upee mies. (Risto 05.)

Yksikään haastateltavista ei jätä mainitsematta, että erityisen hyvä työilmapiiri ja työstä löytyneet ystävät olivat motivoineet niinäkin hetkinä, kun työ tuntui mekaaniselta ja uuvuttavalta tai kiire oli melkoinen. Pysyvä työ mahdollisti koko mieskolmikolle ensimmäisen oman asunnon ostamisen, perheelliselle Ristolle neliön ja nuorille yksiöt: ”Se että mä maksan sitä, aina kato ton verran, mul on jo oma vessa!” (Risto 05). Oma asunto ja koti on ollut suomalaisille kulttuurinen unelma, miehille sen hankkiminen on ollut suorastaan välttämätön kyvykkyyden osoitus, jonkinlainen siirtymäriitti ja todiste aikuisuudesta (Siltala 1994; ks. myös Hotakainen 2002). Lama siirsi Riston sukupolven unelman täyttymistä eteenpäin verrattuna nuoriin miehiin, jotka saattoivat ostaa asuntonsa jo reilusti alle kolmekymppisinä, mutta sitäkin tyytyväisempi Risto oli nyt omistamaansa. Onnea riitti muutenkin, kun Riston vaimo synnytti iltatähdeksi tyttären: ”Se kosketti mua todella paljon. (...) Siit oli niin kauan, lainausmerkeissä”. Keskimmäinenkin lapsi oli jo ehtinyt kouluun, ja kenties vakaa työsuhte mahdollisti perheestä nauttimisen aivan toisin kuin työttömänä edellisen lapsen syntymän aikoihin. Myös omille harrastuksille jäi aikaa, kun vuorotyöt sallivat harrastamisen päiväaikaan.

Perlos-kertomukset ovat varsin positiivisia menestyksen vuosien osalta. Luontainen tapa kertoa lienee juuri vastakohtien rakentaminen: mennyt, hyvä aika kultautuu kertomushetken kaaokseen verrattuna. Pelkkää onnea ei sentään aiemminkaan ollut koettu. Etenkään Teemu ei anna pisteitä millekään muulle kuin työporukkansa yhteishengelle. Hän antaa kuulua tehtaan toimintatavoista:

Toimintatavat on hieman vanhanaikaiset, vaikka aluksi oli sellainen mielikuva, et se on nykyaikainen firma. Ei siel osata hyödyntää niitä koneita tarpeeksi. (...) Jos tehään jotain testejä, esimerkiks maalaustestejä, ni mun mielestä olis järkevää et joku kävis ne tuloksetkin kattomassa, et ei vaan aina aloteta testiä ja sit se unohtuu sinne ja lopputulokset voi heittää roskikseen. (Teemu 05.)

Diplomi-insinöörin koulutuksen turvin mies näkee, miten vähällä parannuksia voitaisiin tehdä. Turha työ aiheutti kustannuksia, eivätkä esimiesten suunnittelemat työtehtävät olleet aina järkeviä.

Se on joku pieni erä jotakin tuotetta valmistettu, jossa on vika ja niitä lähetään yksitellen kattomaan ja siihen menee multa kolmekymmentä tuntia, vaikka (...) saman määrän uusia tekis vaikka kahdessa tunnissa. (Teemu 05.)

Kukaan muu kuin Teemu ei valittanut työn sisällön häiritsevän motivaatiota. Tähän vaikutti myös se, ettei mekaaninen työ vastannut suunnittelijan koulutusta. Työporukan lisäksi ainoa syy jatkaa tässä ”suojatyöpaikassa” oli Teemulle ollut kohtuullinen palkka. Teemu kertoi saamattomuudestaan työnhaussa: oikeastaan hän oli jo pitemmän aikaa ollut sitä mieltä, että olisi aika etsiä koulutusta vastaavia töitä.

Marjalle Perlos oli muuten miellyttävä paikka työskennellä, mutta luottamustehtävissä hän sai kokea jos jonkinlaista. Tehtaanjohtajat olivat vaihtuneet tiheään ja ”niin paljon laidasta laitaan vääntöä ja kääntöä” mahtui mukaan, että luottamustehtävien hoitaminen oli ”työelämäni hirveintä aikaa suoraan sanottuna”. Marja kuitenkin piti saamaansa kokemusta hyvin merkittävänä ja kasvattavana – jälkeen päin ajatellen.

6.2. Kuuluisa kevät – dramatiikkaa kertomuksissa

Perloksen neljännesvuosikatsaus julkaistiin Ylöjärven-tehtaalla infotilaisuudessa 27.4.2005 kello 8.

Mä oon pari kertaa ollu siellä, ne on kyllä nii tylsiä ollu et mä aattelin etten enää sinne mene. Sitte mä jätin menemättä sinne ja ihmettelin, (...) porukka oli ollu siellä kuuntelemassa, ihmettelin ku kaikki puhu puheliimeen, mä eka aattelin positiivisena ihmisenä et nyt on menny tosi hyvin. Sitten rupesin kattoon ihmisten ilmeitä ja ihmettelin ku ei näytä kauheen hyvältä, sitte menin kysyyn, ni joo kyllä se, oli sanonu että vuoden sisään lakkautetaan, mä että jaaha, tää oli tällanen, pieni shokki, sitte mä katoin, siellä käytävän päässä jotku pitää kurssia, remonttikurssia pidettiin ja mä kävin sanomassa et älkää nyt, älkää nyt enää pitäkö kurssia, että voitte lopettaa. (Jarkko 05.)

Se oli shokki. Täys shokki. Soitin vaimolle et Perlos pistetään kiinni ja se oli ihan tyrmistynyt (...). Se ei uskonu ollenkaan. Sanoin, et aukase tv. Sehän oli tv:ssä jo siinä vaiheessa. Siitä se sitten lähti. Mähän olin monta päivää kiukkunen, sellanen takakiree. Nyt se jo niinkun, se ottaa päähän vieläkin, mut työnantaja on ilmottanut, et sille ei voida enää mitään. Et päätökset on tehty ja ne pysyy. Nyt on sitte lähetty kattoon asioita eteenpäin. Elämä jatkuu. (Risto 05.)

En mä ennen sitä aamua osannut aavistaa että mitä siitä tulee. (...) Heti katsoin että mies mustassa puvussa, silloin kävi joku sellainen aavistus, että tää ei tiedä hyvää ja sitten kun sen kuuli sen asian, se oli kyllä sellanen järkytys et eihän sitä, sitä vaan kuunteli, kun se selitti ja selitti ja perusteli niitä asioita, niin sitä ajatteli vaan että kerro nyt mitä sulla on sanottavaa (...), et eihän siihen osannut varautua. (Marja 05.)

Lakkautusuutisesta kertomisessa on kyse aineiston tiheimmistä jaksoista: tiheä kertomus on yksityiskohtaista, se luo kontekstia voimakkaasti nähtäväksi sekä kertoo tunteista ja sosiaalisista suhteista. Tiheys sallii kuulijalle pääsyn tavallista syvemmälle kuvattuun kokemukseen. (Denzin 1989b, 31–33, 83.) Kyse on myös etukäteisodotuksista: olin tietysti tutkijana kiinnostunutkin kuulemaan juuri tästä. Silti kuvausten tiheys kannattaa huomioida. Tragediaa korostetaan muistelemalla lupauksia ja merkkejä tehtaan tulevaisuudesta:

Keväällä vihdoin viimein saatiin toi koneellinen poistoilma pöytään, sellanen rööri mikä imee pihalle, sitten kun saatiin valmiiksi, niin kolme viikkoo myöhemmin ilmoitettiin et tehdas pistetään kii. Ihan hieno homma. (Risto 05.)

Tehtaalle oli myös perustettu vuoden alusta oma ammattiosasto, ympäristölupia haettiin laajennuksia varten – kaikki toimenpiteet korostivat jatkuvuutta. Marja moittikin pörssilakeja, jotka hädin tuskin sallivat isojen päätösten tiedottamisen yksikön johtajille; työntekijät on pakko jättää pörssi-tiedotteiden varaan. Kyse on osakeyhtiölaista, joka määrää tiedottamisesta tasapuolisesti osakkeenomistajille; tämä ilmentää myös käsitystä omistajista yrityksen tärkeimpänä sidosryhmänä, vaikka sidosryhmiä on paljon muitakin kuten työntekijät tai alihankkijat (ks. Häikiö ym. 2007). Ylöjärven tehtaan johto joutui keskittymään pelkästään tiedotukseen, eikä työntekijöiden tukemista ehditty miettiä lainkaan. Teemu oli lomalla kuullessaan lopettamisesta, ja kun hän reilun viikon kuluttua palasi töihin, tehtaalla elettiin edelleen täydellisen epätietoisuuden vallassa: ”Nää ihmiset ei oikein tiennyt että mitä siellä oikein tapahtuu, että tehdäänkö siellä nyt mitään.” Psykkisenä tukena tehtaalla olivat alkuaikoina itse aloitteen tehneet Kriisikeskus Osviitan vapaaehtoiset sekä Ylöjärven ja Tampereen seurakuntien lähettämät pastorit, jotka olivat tehtaan johtoon verrattuna kokeneita kriisi-työntekijöitä. Asetelmassa on nähtävissä mielenkiintoinen hierarkia: suuryritys tekee todelliset, ihmisten elämään vaikuttavat ratkaisut eli tässä tapauksessa päättää irtisanomisista; tämän jälkeen kentälle astuu monia muita toimijoita kuten vapaaehtoistyöntekijöitä tai julkisen sektorin viranomaisia, jotka kantavat vastuuta seurauksista.

Jarkolle ilmoitus oli erityisen synkkä viesti, sillä hän oli sekä päässyt työssään hyvään vauhtiin että hankkinut asuntolainan luotettuaan työpaikan säilymiseen.

Mitä pitemmälle tää aika on mennyt, mitä enemmän on oppinut sitä mukavampaa se on ollut. Sitte tuli tää kuuluisa kevät. Viikkoo aikasemmin olin muuttanut omaan kämppään, korjannut, rempannut, olin ostanut ja viikon päästä tuli tieto et menee tehdas. (Jarkko 05.)

Enemmän tuntui kuitenkin harmittavan se, että nuori mies oli käyttänyt useamman vuoden elämästään antautuen työlleen ja opetellen sen juurta jaksuen: ”Kun mä just pääsin siihen, et olit niinku hyvä hommassas, oot päässy niinku siihen, et ei tarvi koko ajan kysellä vaan sulta kysellään.” Jarkolle oli vähän ennen lopettamispäätöstä väläytelty myös ylenemismahdollisuutta, työnjohtajan paikkaa. Kaikki oli menevä hukkaan, ja uusi alku olisi paluu pohjalle, oppipojan paikalle, sillä samankaltaisen työpaikan löytymisen mahdollisuutta Jarkko piti pienenä. Muovialan työpaikkoja ei Pirkanmaalla Jarkon mukaan juuri ollut. Nykyisillä kilpailluilla työmarkkinoilla työkokemuksen osittainen mitätöityminen on yksilön kannalta erittäin suuri ongelma.

Perloslaiset olivat rakentaneet omat pienet kertomuksensa lakkauttamistiedon kuulemisen jälkeisistä tapahtumista samaan tapaan kuin usein julkisesti pohditaan, missä kukakin oli kuullessaan jostakin merkittävästä tapahtumasta, kuten WTC-tornien tuhoamisesta. Matti Hyvärisen (1998, 327) mukaan kertoja tavallaan kutsuu yleisöään mukaan kertomalla jostakin Suuresta Aiheesta, joka on kosketta-

nut monia. Nämä pienet kertomukset kuvaavat edelleen puolen vuoden kuluttua aidosti tehtaalla uutisen jälkeisinä päivinä ja viikkoina vallinnutta hämmästyksen ja hätäännöksenkin tilaa. Kertomuksia on kerrottu yhä uudelleen ja uudelleen, ja ne ovat kiteytyneet yhä toistuvissa kerronnoissa samankaltaiseen muotoonsa, jonka sisältö on kertojalle niin tuttu, ettei hän sitä välttämättä enää erityisesti mieti (vrt. Denzin 1989a, 43). Kertomukset rakentavat yhteisöllistä sidettä irtisanottavien välille mutta kuvaavat myös yksilön sisäistä järkytystä. Tarinanäkökulmasta haastattelutilanteessa ei enää näiden pienten kertomusten rakentumisen osalta saatettu tavoittaa mitään uutta ja autenttista, sillä kertojat olivat hyvin rutinoituneet kertomaan tästä draamasta (vrt. Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 218).

Tehdaselämän ylä- ja ulkopuolella tuntui taas olevan Teemu, joka sai pörssitiedotteen kännykkäänsä lomamatkalla ja jatkoi lomaa kuten ennenkin:

Teemu: Oikeastaan se ei mua harmittanutkaan, ihan vaan, niinhän se kuuluukin mennä, että jos siellä kerran niin huonosti toimii asiat niin turha sitä pitää yllä.
Haastattelija: Menikö loma pilalle?
Teemu: Ei menny, mähän olin pääsiäistä viettämässä. (Teemu 05.)

Lomanvietto oli Teemulle tärkeämpää kuin tämä työpaikka – hyvä niin. Kolme muuta haastateltua oli sitoutunut tekemään töitä Perlokselle vielä pitkään, ja heille tieto oli hyvin raskas sietää.

6.3. Lamaannus

Hännisen ja Polson mukaan ihminen käy yleensä kaksi vaihetta läpi menettäessään työpaikan. Ensimmäinen on luovuttava vanhasta ja muututtava työssäkäyvästä työnhakijaksi tai työttömäksi. Tämä äkillinen muutos johtaa pitempiaikaiseen, aktiiviseen muutosprosessiin, jossa irtisanottu luo itselleen uuden elämän ilman tuota työpaikkaa. Kyse on murroskohdasta, jossa tavoitteet ja keinot niiden saavuttamiseksi on järjestettävä uudelleen. (Hänninen & Polso 1991, 13.)

05/1 eli kuukaudet. Me ollaan täällä ylhäällä. Kaikki on hyvin. 05/4. Nyt on pudottu, ei tuu kun kuplia pintaan. Täällä on miinuksia, ollaan pohjalla. Mutta jos aatellaan tätä vuotta niin 5-6 (...) oli raskasta aikaa. (...) Se oli pirun rankkaa. Se on ainoa asia mikä mul on mennyt uniin tosta työpaikasta. Mä en oo ikinä tuonut mitään mukana niin et se olisi mennyt uniin. Mut toi meni. (...) Tultiin seiskaan ni se keveni taas. Sen sai käsiteltyä et okei. (Risto 05.)

Risto käy täydelleen läpi äkillisen muutoksen aiheuttamat vaiheet. Samalla tavalla Hännisen ja Polson (1991, 43–44) tutkittavat kuvasivat alun mielialan notkahdusta, joka kääntyi kuitenkin pysyvästi positiiviselle käyrälle muutaman kuukauden kuluessa. Marjan ja Jarkon kuvaukset kertovat juuri samanlaisesta kokemuksesta; vain Teemu ei poikennut peruspositiiviselta uraltaan.

Risto oli vuosien kuluessa Perloksella ehtinyt tottua ajatukseen pysyvistä työpaikasta. Hän oli ottanut vastuuta työympäristöstään, kehittänyt sitä ja itseään, mennyt iloisena töihin ja ollut kiitollinen vaikeuksien jälkeen saavutetusta vakaudesta. Romahdus oli täydellinen: elämänviiva kulki paperin ylälaidasta alalaitaan. Kuplat kertoivat viimeisistä hengenvetoista, joita mies veti pinnan alla. Ensimmäistä kertaa hän joutui käsittelemään työpaikan asioita unissaan. Risto tosin saattoi ylidramatisoida, mutta se, että järkytyksestä toipumiseen meni monta kuukautta, kertoo jo paljon tapahtuneen merkityksestä. Heinäkuuksi mies kertoi saaneensa käsiteltyä tapahtuneen, mutta vielä syksylläkään hän ei ollut lainkaan motivoitunut ryhtymään toimiin tulevaisuutensa eteen: ”Vaimo hoki mulle tos syksyllä, et sun pitää ruveta hakeen työpaikkaa, mä sanoin vaan et joo joo, mä en ees ollu kiinnostunut” (Risto 05). Asian käsittelyn onnistuminen ei vielä johtanut aktivoitumiseen uuden työpaikan suhteen.

Marjan elämäntilanne oli Ristoa selkeämpi, sillä hän oli saattanut lapsensa jo maailmalle, eikä takavuosien taloudellisia huolia ja kodin myymisiä ollut enää tiedossa. Tilanne ei ollut Marjalle enää uusi, ja kenties sen vuoksi hän sai sen käsiteltyä aiempia kertoja nopeammin. Muistot entisistä järkytyksen ajoista kuitenkin tulivat mieleen: ”Joka kerta mä oon ollut sydän kurkussa että töitä pitää saada.” Tällä kertaa oli toisin. Marja mietti niitä työntekijöitä, jotka olivat nyt samassa tilanteessa kuin hän itse lama-aikana. Marja sanoi tekevänsä kaikkensa tukeakseen työtovereitaan, ja otti elämäkokemuksensa nojalla itselleen vastuuta auttaa ja tukea muita. Omista ongelmista ei enää pääsyt kasautumaan vyyhtejä selvitettäväksi, vaan Marja koki selviytyvänsä kyllä itse, kunhan vain näkisi muidenkin selviytyvän. Tärkein omaa selviytymistä tukenut asia oli ”tämä koti tässä”. Kurvisen (1999, 335) mukaan toisten henkilöiden vaikeuksista puhumisessa kyse voi olla yhdestä etäännyttämisstrategiasta, halusta olla käsittelemättä henkilökohtaista menetystä. Marjan kohdalla puhe yhdistettynä hänen luottamushenkilöasemaansa tehtaalla sekä konkreettiseen elämäntilanteeseen selkeyteen ei kuitenkaan tue tätä tulkintaa. Marja kertoi peittelemättä myös negatiivisista tuntemuksistaan.

Syksyllä tilanne oli jo tasaantunut, mutta paha olo ei varmastikaan lähtenyt kuuluisan huhtikuun jälkeen kenenkään mielestä, kuten Marja kertoi: ”Kyl se välil tuntuu tosi pahalta, jos sitä rupee oikeen niinku miettiin, se tuntuu tosi pahalta.” Marja kertoi pyrkivänsä välttelemään pahaa mieltä niin kauan kuin mahdollista: ”Ei se helppo paikka tuu oleen. Et mä koitan jättää sen sinne, et tehdään se vasta sitte kun se (...) rupee tyhjeneen se tehdas.” Tunnelmat olivat haastatteluhetkellä tehtaalla ymmärrettävästi apaattiset, varsinkin kun määräaikaista oli vähitellen lähtenyt tehtaasta ja irtisanomiset olivat juuri alkamassa.

Aika apee meininki siä on. Nytkin just, määräaikasia meiän vuorosta lähti pois, koko ajan vaan lähtee pois, ainahan se tuntuu vähän niinku raskaammalta lähtee töihin. (...) Ne sitte ne koneet mitkä lähtee, ni totta kai ne lähtee parhaasta päästä, meille jää ne aataminaikaset koneet, mitkä vuotaa öljyä ja huutaa ja niitten kanssa taistellaan sitte siinä. Se on tämmöstä, nyt pari-kolme kuukautta vaan koko ajan mennyt apeempaan ja ikävämpään suuntaan, ihmisiä on sairaslomalla koko ajan enemmän vaan. (Jarkko 05.)

Raskaista tunnelmista huolimatta tehtaalla oli ollut ”ihmeen rauhallista koko ajan”, kuten juuri haastattelupäivänä irtisanomispapereiden jakoa seurannut Marja sanoi. ”Se porukka vaan on kerta kaikkiaan niin fiksua ja semmosta perustunnollista suomalaista että viimeeseen asti tehdään, että kunhan palkka juoksee niin töissäkin käydään.” Asiaa voi kuitenkin tulkita myös siltä kannalta, että yhteistoimintaneuvotteluissa aikaansaatu sopimus velvoitti työntekijät erorahan menettämisen uhallla sitoutumaan työnantajan ehtoihin (ks. Häikiö ym. 2007).

Omaa työtä ei enää jaksettu eikä haluttu kehittää: ”Kyllä se vähän jo. En tee mitään ylimäärästä enää”, sanoi Risto, jolle työn tekeminen mahdollisimman hyvin oli aina ollut itsestään selvää. Tilanne pakotti tavallaan luopumaan omista periaatteista, vaikka samalla oli töitä ollut yllin kyllin: ”On niin outoa tehdä töitä firmassa mikä menee konkkaan, tehdä siel niinku, tietää et se lakkauteaan, olla töissä ihan älyttömästi” (Jarkko 05). Työilmapiiriä ei suinkaan parantanut se, että esimiehiäkään ei enää kiinnostanut: he istuivat ”yläkerrassa” erillään alaisistaan. Teemun mukaan ”sehän on ihan ymmärrettävää”. Vain kelvollinen palkka ja hyvä työyhteisö olivat syitä, joiden varassa jaksettiin odottaa.

Työntekijät myös arvostivat sitä, että tehdas sai pyöriä vielä aikansa lakkauttamispäätöksestä: ”Se on ollu meillä hyvä et oli niin sanottu suruaika. Siin pysty purkaan sen työn, siihen et sä teet sitä omaa työtä.” (Risto 05.) Koistinen ym. (1987, 91–92) pitävät pitkää lakkauttamisaikaa myös työvoimaviranomaisten toiminnan ja kurssituksen organisoimisen kannalta hyvänä. Yksilön kannalta, Kurvisen (1999, 336) mukaan, monet irtisanotut käyttävät irtisanomistilanteessa kuoleman sanastoa kuten surun ja viimeisen hetken metaforia: kielikuvien kautta on helpompaa kuvata negatiivisia tuntemuksia. Lopettamispäätös ei tarkoittanut, että työ loppuisi saman tien, vaan rutiininsa sai säilyttää suruajan yli ja sen jälkeenkin. Samoin talous oli turvattu vielä pitkäksi ajaksi. Työntekijöille jäi aikaa aktivoitua. Tässä vaihtoehdottomassa tilanteessa hyvänä pidettiin myös sitä, että lähin apu löytyi työpaikalta: ”Nyt on iso tuki kun ollaan kaikki samassa tilanteessa” (Marja 05). Tätä myös Hänninen ja Polso (1991, 73–78) korostavat: yksittäisten työntekijöiden irtisanominen ei tarjoa vastaavaa kollektiivista tukea vaan häpeän tunteita.

Vuosi on kuitenkin jo kovin pitkä aika muutostilanteessa. Kesälomien mentyä työntekijät olisivat olleet jo valmiit aloittamaan uudelleen ilman, että täytyi palata vielä hiipuvaan tehtaaseen.

Ehkä kumminkin vähän nopeemmin olis saanut mennä tai ainakin niin, että joku selvä suunnitelma olis ollut siellä jossain syyskuulla kun lomat oli selvästi jo loppunu. Et kyllä se syyskuusta tähän on ollut aika rankkaa monelle, varsinkin semmoselle, jolla on suurin piirtein joku työpaikkakin ollut tiedossa niin odottaa ja odottaa vaan, et millon saa sitten sen paperin käteensä. (Marja 05.)

Moni ilmoittautui vapaaehtoiseksi lähtijäksi ja toivoi irtisanomista, minkä Marja tulkitsi kertovan tilanteen tukaluudesta ja ikävästä odottamisesta, jolloin kuukausikin tuntuu pitkältä. ”Et pääsis sitten alottaan sitä uutta. (...) Hakeen niitä koulutuksiansa ja uutta työpaikkaa ihan tosissaan. Hyvin paljon on semmosia.” (Marja 05.)

Turhauttavana tilanteessa koettiin se, että työnantaja oli ajatellut enemmän tuotantoa kuin työntekijöiden tilannetta, ja asetti turhan tiukkoja ehtoja muutosturvan mahdollistamien työnhakuvapaiden käytölle.⁹ Kiistat perustuivat muutosturvan säännökseen, jonka mukaan vapaiden käyttö ei saa aiheuttaa kohtuutonta haittaa työnantajalle. Ylöjärven-tehtaan johto pyrki hyödyntämään säädöstä ilmoittamalla, että vapaita saisi käyttää vain tietyillä vuoroilla, vaikka laki suosittaa ensi sijaisesti hyväksymään työntekijöiden toivomat ajankohdat (Työministeriö 2005). Esimiehet olivat myös epäilleet, ettei vapaita käytetä siihen mihin tarkoitus on, mutta Marja oli toista mieltä:

Viimeks ku mä jäin sitte työnhakuvapaalle ni oli vaan semmonen tunne et kyllä mun jotain työnhakua täytyy tehdä. (...) Mul oli ollu mielessä yks paikka mitä mä olin aatellu että hakisinko, enkö hakis, hakisinko, ni sit vaan ku mul oli sitä aikaa ja mä täs kotona olin ni mä otin ja ensinnäkin soitin, sain sieltä vahvistusta et mun kannattaa hakee, no laitoin ne paperit ja varmaan jos mä en olis sitä vapaapäivää pitänyt ja ottanut, ni se hakemus olis jäänyt tekemättä. (...) Että vaikka se yhdenkin hakemuksen poikii, ni se voi olla vaikka se ratka-seva. (Marja 05.)

Luottamushenkilöt olivat avainroolissa tehtaanjohdon ja työntekijöiden välisten kiistojen selvittämisessä: ”Kyllä ne yleensä sitten meni, mutta kauheella tappelulla” (Teemu 06). Myös johdon vaihtuminen oli harmittanut työntekijöitä, sillä uusi johto oli ollut turhan tiukka:

No on se välillä ollu raskasta ja on aina välillä tullu mieleen semmosta et olis se entinen johto ollu et niitten kanssa tottu, et miks taas pitää alottaa tää vääntö ja kääntö. Mut se on vaan tämmöstä, se on vaan otettava realiteettina ja on jaksettava. (Marja 05.)

Jarkko ihmetteli, miksi yhä haluttiin ”kääntää puukkoo haavassa, (...) vois vähän enemmän ajatella työntekijöiden kannalta tätä hommaa”. Teemukin hämmästeli esimiesten ylläpitämää keinotekoista kuilua työntekijöihinsä, koska ”kylhän ne pomotkin siellä kenkää saa, luulis että se ei ole niiltä pois.”

Tilanne oli siis syksyyn mennessä vakiintunut odottavalle kannalle, jossa harmiteltiin johdon toimintatapoja, mutta samalla ylläpidettiin hyvää yhteishenkeä. Työnteon motiivi oli selkeästi kääntynyt työyhteisön hyvinvoinnin ylläpitämiseen; itse työ ei enää tarjonnut muuta kuin puuduttavaa

---

⁹ Vuonna 2005 voimaan tulleen muutosturvasäädöksen nojalla tuotannollisista ja taloudellisista syistä vähintään kolmen vuoden työsuhteesta irtisanotuilla työntekijöillä on oikeus palkallisiin työnhakuvapaisiin irtisanomisaikana. Oikeus käsittää 5–20 palkallista vapaapäivää työsuhteen keston mukaisesti. (Työministeriö 2005.)

odottamista. Kurvisen (1999, 335) mukaanhan työpaikan menetyksen käsitellään usein juuri yhteisyyden ja yhteisen kokemuksen kautta: kollektiivinen näkökulma toimii samalla subjektin häivyttäjänä.

6.4. Tulevaisuus

Haastateltujen suuntautumista tulevaisuuteen vaikeutti Perloksen Ylöjärven tehtaalla se, ettei irtisanomisten ajankohdasta tiedotettu riittävästi. Etenkin nuoret miehet kokivat vaikeaksi hakea töitä, kun he itse eivät pystyneet edes sanomaan, milloin uuden työn voisi aloittaa. ”Nyt joutuu viel vaan sanoon, et mä kohta mä saan potkut, ei oikeen työnantajalle viiti sanoo, ku ei itsekään tiedä päivää. Se on ilkee sanoo et se on kohta puoleen.” (Jarkko 05.) Irtisanomispaketti osoittautui tehtaalle hyväksi keinoksi sitoa työntekijät tehtaaseen odottamaan irtisanomista, sillä itse irtisanoutumalla olisi saanut ainoastaan neljänneksen erorahoista. ”Meitä pidetään täällä, ei kerrota päivää”, harmitteli Jarkko. Oma tärkeä työpaikka oli muuttunut koetuksi avovankilaksi.

Haastateltavat pitivät ensisijaisena vaihtoehtona tulevaisuudelleen uuden työn löytymistä, ja mieluiten mahdollisimman pian irtisanomisen jälkeen, sillä tällöin erorahasta hyötyisi eniten. Jos taas töitä ei löytyisi, sosiaaliturvajärjestelmässä erorahaa käsiteltäisiin palkkatulona, joka luettaisiin lomarahoiheen palkaksi ja jaksotettaisiin aiempaa tulotasoa vastaavasti tuleville kuukausille.

Sit se kaikki raha jää kellumaan käsien väliin ja saat tehdä ihan mitä vaan, lähtee etelään tai maksaa asuntolainaa pois. Mut (...) vaan siinä tapauksessa [että töitä löytyy], muussa tapauksessa mun tarvii jakaa se raha viidelle kuukaudelle. (Risto 05.)

Monet on puhunu et kunhan saisi vaan jonkun, vaikka lyhyenkin siksi ajaksi et sais vähän ekstraa (Marja).

Eroraha motivoi siis työntekijöitä sekä pysymään töissä tehtaan loppuun saakka että etsimään työtä, joka alkaisi välittömästi edellisen työn lakattua. Työttömäksi jääville ei ansiosidonnaista päivärahaa ollut tarjolla ennen kuin eroraha olisi käytetty. Ainoaksi hyödyksi tällöin oli lopulta tuleva muutamman kuukauden pidennys ansiosidonnaisen päivärahauden loppuun. Onkin mielenkiintoista, että yhteiskunnassamme yritysten sosiaalista vastuullisuutta työntekijöistään irtisanomistilanteissa mitataan juuri erorahan määrällä, vaikka sen merkitys jää suurimmalle osalle työntekijöistä vähäiseksi: hyötyjiä ovat vain heti töihin pääsevät, jotka saavat koko rahan, sekä pitkäaikaistyöttömiksi jäävät, jotka hyötyvät ansiosidonnaisen kauden pidentymisestä (ks. Häikiö, ym. 2007).

Kaikki haastatellut halusivat päästä töihin mahdollisimman pian, myös Teemu, vaikka hän toisaalta haaveili myös muutamman kuukauden lomasta. Vain vanhempi sukupolvi oli jo hakenut töitä. Marja

odotti ensimmäistä haastatteluaan, ja Risto oli ollut jo useammassa. Työnhaun aloittaminen koettiin raskaana:

Se oli aivan kamalaa. Emmä oo ikinä hakenut töitä, oikeesti. Ei mul oo semmosta, kun lähtee hakeen töitä, et minkä takia mä oon paras tähän paikkaan. (Risto 05.)

En olis halunnut. Kyllä siitä semmonen kauhu on jäänyt, vähän hirvittää että on vähän semmonen tunne, et pitää mennä taas kerjään itelleen paikkaa elämässä mutta oon mä ny siitä päässy jo että ne oli niitä ensimmäisiä tuntemuksia. (...) Että kyllä mä kaikkia mielenkiintosisia paikkoja haen tietenkkin. (Marja 05.)

Työn hakemista varten piti elvyttää uudelleen niukasti karttuneita työnhakutaitoja. Risto kertoo joutuneensa miettimään, mitä ylipäänsä osaa: ei ollut helppo tiedostaa kaikkea sitä, mitä cv:hen kannatti kirjoittaa. Herättäjänä toimi oma työnjohtaja, joka kysyi, ”et ooksä ymmärtäny ollenkaan mitä sun cv:ssäs lukee? (...) Se sano et siitähän puuttuu, se sano et meet koneelle ja teet siihen tämmöset ja tämmöset lisäykset.” Omia vahvuuksia jouduttiin punnitsemaan, ja sekä Marjalla että Ristolla pirstaleinenkin menneisyys kertoi nyt pikemminkin monipuolisesta työ- ja elämänkokemuksesta. Haasteita oli ollut enemmän kuin oli ymmärrettykään, lisäksi ”toi on ny yks haaste ajaa toi meiän kioski alas” (Risto 05).

Syyskuussa Risto alkoi hakea töitä, katseli ohi kulkeissaan erään yrityksen hallia ja mietti, mitä siellä tehdään:

Menin nettiin, aukasin netin, kirjoitin googleen firman nimen, kokeilen onnee, löysin sen sieltä, tutkin mitä se tekee, seuraavana päivänä soitin ja seuraavalla viikolla haastatteluun, ja tällä hetkellä mennään siinä et soittele ku vapaudut. Se nosti mielialan korkeelle. Et okei, bingo, onks tää näin helppoo. (Risto 05.)

Edelleen Risto kertoi liikkuvansa ”antennit ylhäällä”, vaikka jo toisestakin paikasta oli pyydetty ottamaan yhteyttä vapautumisen jälkeen. Olo oli suunnattoman helpottunut. Enää Risto ei muistellut lama-aikana kokemaansa liian iän taakkaa, vaan oli itsevarma ja uskoi saavansa töitä: ”Kyllä mää pääsen. En mä epäile sitä ollenkaan.” Häntä tosin harmitti muiden perloslaisten aktiivisuuden puolesta: ”Muut ei ollu tehny sen asian eteen mitään.” Marja epäili, että juuri hänen ikäisensä tehtaalla työttömäksi jäävät naiset ovat kaikkein vaikeimman paikan edessä. Marjalle merkittävää oli ollut tehtaalla järjestetty työvoimatoimiston koulutus: ”Kyl ne on ihan auttanut ne kurssit ja se et tuol on ollut niitä työvoimatoimistoja ja mitä on. Siel on paljon oikeestikin luotu ihmisiin sitä uskoo et kannattaa hakee.” Marja odotti jo mielenkiinnolla tulevaa työhaastatteluaan: ”Kyl se, musta on hieno homma.”

Työnhakuun aktivoituminen oli nuorilta miehiltä jäänyt ensimmäiseen haastatteluhetkeen mennessä työpaikkasivustojen silmäilyyn. Molemmat valittivat, että tarjolla olevat työpaikat ovat joko johtajantasoisia, matalapalkka-alojen palvelutyöpaikkoja tai vastenmielisiä myyntitöitä. ”Ja tiedän et näitä hommia ei varmaan löydä tältä paikalta”, sanoi Jarkko, joka arvioi, ettei muovialan työpaikkoja ollut lähiseudulla. Kenenkään ajatuksiin ei sopinut ajatus muutosta toiselle paikkakunnalle työn

perässä. Marja kertoi työntekijöille tarjotun paikkoja Perloksen Nurmijärven tehtaalta – vaikka keväällä 2006 oli sekin jo päätetty lakkauttaa. Muuttaminen ei siis välttämättä olisi parantanut tilannetta: elektroniikkateollisuuden työt tuntuvat käyvän Suomessa vähiin. Toisaalta paikallaan pysyminen voi etenkin nuorten miesten osalta kertoa siitä, että työ ei ole enää itseisarvo, johon keinolla millä hyvänsä pyritään. Haastatellut nuoret aikuiset halusivat valita asuinpaikkansa ennen työtä, ja kodin lähellä olivat myös muu elämänpiiri, harrastukset ja ystävät. Asumisen valintoja tukevat paikasta riippumattomat sosiaalipoliittiset tulonsiirrot, sillä työ ei ole toimeentulon välttämätön edellytys. Kansainvälistyvänä aikana kaikki nuoret eivät myöskään innostu ulkomaankomennuksista: Jarkko ei ollut halunnut lähteä hänelle tarjottuun työpaikkaan Perloksen Yhdysvaltain tehtaalle.

Yllättäen työntekijöistä vanhemmat näyttävät omaksuneen nuoria paremmin nykyisten työmarkkinoiden vaatimukset työpanoksensa myymisestä, kuulolla olemisesta, ennakoimisesta (Vähämäki 2003, 24). Riston puhe liikkeestä ”antennit ylhäällä” ilmentää hänen asettautumistaan aktiivisen työnhakijan asemaan, kuten nykytyöelämässä pärjäävien on tehtävä. Sen sijaan Jarkko, nuoren sukupolven edustaja, piti pikemminkin hyvinvointivaltion tehtävänä etsiä itselleen töitä. Tämän toiveen työmarkkinaviranomaiset täyttivätkin, mutta ei Jarkon, vaan korkeakoulutetun Teemun osalta.

Kouluttautuminen tässä tilanteessa saattoi olla Jarkolle välttämättömyys, sillä hän koki, että tekniikan koulutus oli ”vähän tällanen väliinputoajamalli, ne unohtuu äkkiä, ne paikat tuppaa oleen kaikki jo insinööreille. Teknikkona kun kyselee, ni ei aivan riitä, pitäs olla karvan verran koulutusta.” Insinööriopinnot eivät kuitenkaan innostaneet: ”Jaksanko mä sitä nyt koska siitä on aikaa kun mä oon lukenu. Pitäs lähteä hyvin pitkälle nolliasta. Mä sitä matematiikkaa, mä tiedän vaan kaikki koneista.” Jarkkoa nykyiset työmarkkinat aavistuksen hirvittävät, sillä jo pelkästään Perloksella oli viisi saman koulutuksen käynnyttä: ”Semmoset firmat jotka hakee tääl työntekijöitä ni niillä on loistoapajat. Näin paljon hyvin koulutettuja jotka tekee hyvin töitä ei varmaan ole vähään aikaan ollut.” Sen lisäksi, että joutui kilpailemaan työtoveriensa kanssa samoista paikoista, ei ollut mitenkään varmaa, että seuraava työpaikka olisi sen vakaampi. Jarkko pelkästi, että aina viiden vuoden välein täytyy olla vaihtamassa alaa.

Perusasiat oppii kuukaudessa, mut se että tulee hyvä ni siinä menee vuosia. Siinä ku just pääset urahuilulle omassa tekemisessä ni sit se on niinku veitsellä leikattuna kaikki, saattaa olla että mä en muovien kanssa tee enää ikinä mitään. Et sanotaan, et tiedän mä paljon muoveista, mut mitä sitte. Siitä kellekään enää oo hyötyä. Mä voin sanoo et tunnen ton muovin, tiedän mistä se menee poikki, mut se ei lohduta ketään. (Jarkko 05.)

Kyse ei ole pelkästään osaamisesta, vaan myös paikasta työyhteisössä. On eri asia aloittaa uudelleen oppipoikana kuin olla itse se, joka opettaa toisia.

Ei mulla sopeutumisvaikeuksia oo, mutta se että ei se enää niin mukavaa oo, kun sitä tietää että se on raskasta alussa kysellä koko ajan ja opetella uutta. Mä tiedän että opin, mutta entä jos taas tapahtuu sillain? Jos toisen

kerran käy sillai ni jaksako sitä enää kolmatta kertaa ryhtyä semmoseen? Et jos käy kolmannen kerran ja sit neljännen ja viidennen, ni, ei täst tuu mitään. (Jarkko 05.)

Jarkko oli juuri sellaisessa tilanteessa, josta Raitasalo (1995, 29) kirjoitti laman jälkeen: nyky-yhteiskunnassa muutoksia ei voi ennakoida, ja tulevaisuuden täyttävät tarkemmin määrittelemättömät uhkat. Jos työtä ei helposti löytyisi, Jarkko piti ainoana vaihtoehtonaan vastenmielistä alan vaihtoa: ”Saan opetella jonkun muun, vähän tohon liittyvän, jos olis jotakin robotiikkaa.” Jos ei alan työpaikkaa löydy, eikä lisälukeminen ala vielä kiinnostaa, vihonviimeinen varavaihtoehto Jarkollakin oli, eikä se ole työttömyys vaan paluu erääseen opiskelunaikaiseen kesätyöpaikkaan. Ainakaan ansiosidonnaisen kauden aikana siihen ei kuitenkaan olisi tarvetta hakeutua, koska se heikentäisi ansioita.

Kouluttautumisen mahdollisuutta ei kukaan haastatelluista tyrmännyt, mutta tarpeettomana sitä piti korkeasti koulutettu Teemu, joka uskoi löytävänsä töitä kunhan nyt vaivautuu kyselemään: ”Jotkut siellä sanoo, että kun ei oo kunnan koulutusta ni ei tiedä mistä löytyy se seuraava työpaikka, et kylä mä silleen paljon luottavaisempi oon” (Teemu 05). Marjan mukaan moni tehtaalla saattoi pitää koulutusta mieluisenakin vaihtoehtona: ”Kyllä mä nyt uskosin että ihmiset lähtee koulutukseenkin, paljon kuulee semmosia et verestävät entisiä tai lähtevät jotakin ihan uutta kokeilemaan.” Myös omalla kohdallaan Marja piti järkevämpänä käydä lyhyt koulutus, jos se takaisi miellyttävän työpaikan: työikää kun kuitenkin oli edessä vielä pitkälti toistakymmentä vuotta. Koulutuksen motivaatio ei olisi pelkästään omien asemien parantaminen työmarkkinoilla, vaan Marja kertoi haluavansa ”oppia oikeen kunnolla esimerkiksi kirjanpitoa”, koska nuorena hankitut kirjanpitotaidot olivat työuralla jääneet hyödyntämättä.

Marja aikoi ensin katsella jonkin aikaa työvaihtoehtoja, mutta lähteä koulutukseen viimeistään syksyllä 2006 jos ei työtä löydy. Jos lisäkoulutukseen ei tuottaisi työpaikkaa, Marja aikoi mennä esimerkiksi siivoustyöhön, koska hänelle työn tärkein funktio oli muista poiketen itsensä elättäminen. Risto taas piti tärkeimpänä vaatimuksena työnkuvaa: työn olisi oltava miellyttävää, jolloin työn sisältö on mahdollisissa valintatilanteissa palkkaa tärkeämpi valintaperuste. Jarkko haaveili tulevaisuudeltaan ensin kehittymistä edelleen ammatissaan, ja myöhemmin, kymmenen vuoden sisällä, hän toivoi urakehityksensä johtavan työnjohdollisiin tehtäviin. Teemu toivoi pääsevänsä johonkin pk-sektorin yritykseen töihin vaativampaan asemaan, sellaiseen, jossa pystyisi laajakatseiseen suunnitteluun. Teemu arvosti kuitenkin työkokemustaan: ”Ainakin tuolla Perloksella on nyt nähnyt käytännössä, et miten ne hommat toimii, kun taas koululla on saanut sen teoriapuolen, et mitenkä pitäis toimia.” Miesten työorientaatio on vahvasti sisällöllinen: työltä vaaditaan hyvin paljon muuta kuin pelkkää toimeentuloa (vrt. Hänninen & Polso 1991, 49).

Teemu oli lakkauttamisesta kuultuaan varannut ”heti oikein kunnon etelänmatkan” tehtaan loppumisen ajoille, ja muutenkin loma maistuisi – ja lomanahan mies aikaa pitäisi, eikä työttömyytenä. ”Ei mua oikeastaan edes tää työpaikan menettäminen stressaa.” Teemu uskoo taanneensa koulutuksellaan itselleen niin hyvän kilpailukyvyn työmarkkinoilla, että työpaikka löytyy, kun hän sen sitten haluaa. Näennäisestä löysyydestään huolimatta Teemukin uskoi olevansa jo uusissa töissä tehtaan sulkemisen aikoihin. Lakkauttamista hän piti oikeastaan itselleen rohkaisevana potkuna takapuoleen: ”Nyt on ainakin hyvä syy hakea oikeeta työpaikkaa, sellasta alaan liittyvää, koulutukseen liittyvää. Että kun ei ittestä saa sen vertaa irti, että olis jo sieltä osannu hakee, etukäteen.”

Haastateltavat suhtautuivat mahdolliseen työttömyyteen tyynesti. Marjan ja Riston menneisyyden muistaen olisi voinut arvailla, että heille työttömyys olisi kova paikka, koska muistot edellisistä työttömyysjaksoista olivat niin raskaita. Mutta kokemus vaikeista ajoista antoikin perspektiiviä:

Ei se vaikka, mä en tipahda. Vaikka mä jäisin nytten työttömäksi, ni ei se mitään, mä en maksa 700 euroa vuokraa, mitä se muuttaa, pikkasen pahentaa tilannetta. (Risto 05.)

No, ei se nyt niin kauheelta tunnu. Mä oon sen tehnyt itelleni selväksi. Me on saatu se asia täällä kotona puhuttua. Kun täällä kotona tosiaan tekemistä riittää ja nyt ei oo enää taloudellinenkaan semmonen kysymyksessä, lapset jo pärjää ihan. (...) Sitten mun mies on luvannu pitää musta huolta. Sillä on nyt töitä kummin. (...) Joka kerta mä oon ollu sydän kurkussa että töitä pitää saada (...) ja onnellisestihan mä oon saanu niitä töitä ja nyt mä suhtaudun siihen ihan rauhallisesti. (Marja 05.)

Riston ei oikeastaan tarvinnut enää työttömyysvaihtoehtoa ottaa huomioon, koska häntä oli pyydetty jo parinkin haastattelun jälkeen ottamaan yhteyttä, kunhan vapautus tulee. Marja sen sijaan oli selvitetty itsensä kanssa työttömyyden uhkaa enemmänkin, sillä hänellä oli edelleen riski jäädä työttömäksi. Elämää vaikeuttavia toimeentulohuolia ei kuitenkaan ollut kummallakaan enää tiedossa. Marja vertasi tilannettaan suoraan edellisiin muutostilanteisiin, mutta luotti selviytyvänsä nyt hyvin ja saavansa riittävän tuen työssä käyvältä mieheltään. Riston hyvää tilannetta voisi kuitenkin verrata siihen, miten raskaasti hän otti tehtaan lakkauttamispäätöksen ja kertoi olleensa pohjalla ja ”takakiree” pitkän aikaa: mikä muu pohjalla käynnin olisi voinut aiheuttaa kuin pelko jäädä taas työttömäksi?

Usein puhutaan, että naisille työttömyydestä selviytyminen olisi helpompaa kuin miehille (esim. Rouvinen 2003), mikä lähinnä johtuisi siitä, että naisille työ ei ole kaikkein merkittävin ja lähes ainoa elämänalue kuten miehille. Tässä tutkimuksessa ei sukupuoli tee eroa haastateltavien elämänalueiden jakaantumisen välille, sillä kaikilla oli työn korvaavia harrastuksia ja ystäviä ja muita ajan käytön tapoja yllin kyllin – aikaa vievää ravihevosten hoitoa, työteliästä mehiläistenhoitoa, säännöllistä jumppaa miesporukassa. Myös perhe oli tärkeä Ristolle, ja hän toimi sen huoltajana siinä missä vaimokin. Haastateltavien ajatukset työttömyydestä voi hyvin tiivistää Jarkon lauseeseen: ”Kyllä

mä tekemistä keksin, mutta kyllä mä töitä haluan.” Ajankäytön ongelmat ovat tutkimusten mukaan työttömien sopeutumisen vaikeimpia kysymyksiä. Kysymys on osin kulttuurinen, sillä työttömien koetaan haaskaavan hyödyllistä aikaa. Häpeän estämiseksi työtön kertoo toimeliaisuudestaan ja monista aktiviteeteistaan. Työttömyyden suomasta vapaa-ajasta nauttiminen ei ole täysin sallittua. (Vrt. Siltala 1994; Hänninen & Polso 1991, 52.)

Sen sijaan perää voi olla siinä, että naisten on helpompi hyödyntää moninaisempia tukiverkostojaan ja ottaa vastaan tukea (esim. Rouvinen 2003, 32): haastateltavista vain Marja kertoi saaneensa tärkeää tukea tehtaalla järjestetyistä kursseista, joiden merkitystä miehet eivät nostaneet lainkaan esille. Miehet eivät myöskään maininneet tehtaalla työskennelleitä vapaaehtoisiksiityöntekijöitä tai pappeja: joko he eivät olleet olleet tekemisissä heidän kanssaan tai sitten oman autonomian koettua puutetta ei haluttu tuoda esiin. Perinteisesti miehen tehtävä on ollut selviytyä itsenäisesti: työttömyys tai sen uhka on tuottanut häpeää, eivätkä miehet ole rohjenneet pyytää apua. Työstä miehet ovat saaneet merkittävimmän sosiaalisen arvostuksensa, ja sen vahvistamiseksi töitä on tehty sitä enemmän mitä vaikeampaa on. (Ks. Siltala 1994.)

Tehtaasta ei olisi haluttu päästää irti. ”On se haikeeta, sitä ei oikeen niinku haluu vielä ajatella-kaan.” (Marja 05.) Tarkoitus oli pitää yhteyttä entisiin työtovereihin: ”Kyllä me pidetään se tiimi kasassa.” (Risto 05.) Jo ajatus siitä, että ystävyys säilyisi, helpotti selviytymistä vaikeista viimeisistä hetkistä. Jarkko suhtautui kuitenkin skeptisesti: ”Mä luulen et vähemmän tulee pidettyä yhteyttä, ei varmaan. Aluksi nyt varmaan jonkun verran, mut kyllä se hiipuu sit pikku hiljaa, ku siinä pari vuotta menee.” Tehdas pysähtyi, ystävät erosivat, opitun ammattitaidon merkitys katosi.

7. PERLOKSEN VIIME HETKET

Tässä luvussa siirryn syksyn 2006 haastatteluihin. Tällöin Perlokselta lähtemisestä oli Marjalla ja Ristolla kulunut hieman vajaa puoli vuotta; Teemulla ja Jarkolla jo kymmenisen kuukautta. Työ tehtaalla oli hiljentynyt nopeasti vuoden 2006 alussa, mutta Risto ja Marja jatkoivat tehtaan alasajoon liittyvissä toimissa vielä kesään. Aluksi käsittelen työntekijän asemaan tehtaan viime hetkillä vaikuttaneita asioita ja tämän jälkeen haastateltujen henkilökohtaista kokemusta työstä irtautumisesta.

7.1. Työntekijän asema kalkkiviivoilla

Työntekijöiden asemaan Ylöjärven-tehtaan viime vaiheissa vaikutti työnantajien irtisanomispakettilä ostama valta päättää työnteosta ja sen lopusta: ”Kyllähän se raha vaan on ollu mainio motivaattoraha työnantajalle. Vaikkei ne sitä silloin siel neuvottelussa uskoneet mutta ne on varmaan joutunut sen myöntään heti aikasin.” (Marja 05.) Työnantaja ei ollut itsekään selvillä, koska tilaukset päättyisivät ja irtisanomisia voitaisiin alkaa tehdä. Irtisanomispaketti toimi tällöin keinona sitoa työntekijät työpaikkaan työnantajan tarvitsemaksi ajaksi. Itse irtisanoutumalla olisi menettänyt kolmen kuukauden erorahan. ”Työnantaja pystyy pitkittäjän tai irtisanoon aikasemmin ja sitte työntekijällä ei ole mitään sanomista siihen tai menettää etunsa” (Teemu 05). Yt-sopimukseen oli lisäksi kirjattu pykälä, joka vaikeutti työntekijöiden mahdollisuuksia vaikuttaa asemaansa:

Jos teillä on joku vaihtoehto kävelette ovesta pihalle tai jotakin että tää lopun ajan toimitukset mitä heillä on sovittuna takkuua niin ette saa mitään. Sosiaalipaketti on siinä. Että jos osasto tekee jonkun niin se osasto ei saa mitään. (...) Kaikkihan teki kiltisti. (Risto 06.)

Käytännössä työnantaja esti yt-sopimuksella työntekijöiden mahdollisuudet vastustaa sopimuksen sisältöä (Häikiö ym. 2007). Luottamushenkilöiden mukaan ilman tätä pykälää yt-sopimusta ei olisi syntynyt. Työnantaja oli neuvotteluissa jopa lähtenyt liikkeelle vaatimuksesta, että yhdenkin työntekijän vastarinta olisi vienyt tukipaketin kaikilta. Irtisanomispaketti evättiin lopulta vain yhdeltä työntekijältä, joka oli toistuvasti jättänyt saapumatta työpaikalleen.

Lopun lähestyessä työntekijät kokivat ongelmallisena puutteellisen tiedotuksen. Tulevaisuutta oli vaikea hahmottaa irtisanomisista liikkuvien epämääräisten tietojen varassa, minkä vuoksi myös paluu tehtaalle kesälomien jälkeen tuntui raskaalta. ”Ku ei ilmoitettu sitä tarkkaa päivää, että oli vaan sitä, että tehdas lopetetaan, mutta kun ei tiennyt, että loppuuko se kuukauden päästä vai milloin” (Teemu 06). Uuden työpaikan etsiminen vaikeutui: ”Seuraavan työpaikan hakeminen on hirveen vaikeeta, ku työnantaja ei välttämättä viitsi odottaa just sitä aikaa. Ootakko viel kuukausi?”

(Jarkko 05). Tiedotus oli loppuun saakka epämääräistä: ”Tuntu niinku ne olis pelänny ilmottaa mitään ja vaikka oli sovittu että joku tulee kertomaan jostain tehtaan tilanteesta ni eipä siellä koskaan näkyne ketään” (Teemu 06).

Edellisen vuoden tapaan ikävinä pidettiin työnhakuvapaiden saannin ongelmia, sillä ”aika ikävään sävyyn niitä yritettiin estää” (Marja 06). Osa työntekijöistä ratkaisi ongelmat hakemalla työterveys- huollosta sairauslomaa. Käsitystä ylemmästä johdosta ei ainakaan parantanut Teemun (06) mainitsema ”mielikuva”, jonka mukaan viime vaiheissa usein vaihtuneita tehtaanjohtajia suorastaan ”arvottiin (...) firman henkilöstön keskuudesta”. Ongelmia ilmeni myös työnjohdon kiristyneiden asenteiden vuoksi:

No kyllä siellä joiltakin osin tuntui siltä että siellä tietyiltä osin jotenkin tiukkeni. Kytättiin enemmän mitä sää teet. Tuntu niinkun että järjenkäyttö sallittua. (...) Se tuntui jotenkin niinkun hölmöltä että niillä oli kauhea paniikki joka asian suhteen ja kauhean kireenä ja jotenkin tuntui että ne niinkun vedätti vaikka ne oli itse samassa veneessä. (Risto 06.)

Tämä ongelma ei koskettanut kaikkia työntekijöitä, vaan ilmeni vain joillakin osastoilla työnjohtajasta riippuen: ”Mun henkilökohtanen pomo, ihan loistava suhtautuminen, se otti asiat niin rennosti et eipä se meille ainakaa mitään, ollu ikinä mitään, iisisti otti” (Jarkko 06). Teemu toteaaakin, että paljon oli ”henkilöstäkin kiinni, että samalla osastolla joku toinen sai [lomaa], vaik teki aivan samaa työtä” (Teemu 06). Jossakin vaiheessa kiinnostus alkoi kaikin puolin olla vähissä: ”Eikä sitä kukaan valvonu eikä huomannu eikä sanonu ni ei kai siä sitte kukaan tehnyt mitään. Kyähän se ihan fiksum on ettei siä kukaan rupee patistaakaan, eihän sitä tee kukaan senkään vertaa jos rupee oikeen patistamalla patistaan siin loppuvaiheessa.” (Jarkko 06.) Väsymisestä ja lipsumisesta molemmin puolin kertoo myös se, että tuplapalkkapäivinä sunnuntaisin tehtaalla riitti työntekijöitä, mutta muina päivinä oltiin sairaita: ”Siinä mielessä työnjohto ymmärsi sen tilanteen et silloin sai tehdä aika paljon sunnuntaita” (Jarkko 06).

Työntekijät pitivät hyvänä sitä, että irtisanomiset tehtiin lopulta pitkälti siinä järjestyksessä kuin työntekijät itse toivoivat: ”Kaikkihan pystyttiin aika pitkälle järjestään niin että ne oli niitä vapaaehtosia, se oli ihan hyvä asia, joulukuussa oli sitten varmaan jo niitä, että ne ei ollu kaikki varmaan enää vapaaehtosia” (Marja 06). ”Sinne halus jäädä semmoset joilla eläkeikä vaikka lähestyy ja sitte sen jälkeen ei tarvi enää mennä töihin. Ne oli sitte loppuun asti.” (Teemu 06.)

Kun irtisanomiset oli viimein tehty marras-joulukuun vaihteesta alkaen, tilanne rauhoittui ja ihmiset pääsivät irtautumaan tehtaasta joustavasti. Monet pääsivät heti kuluttamaan käyttämättömiä lomiaan, eivätkä enää palanneet. ”Silti siitä ei menny mitään lomaltapaluurahan etuisuuksia pois eikä mitään tämmösiä, et kaikki mahdolliset sai pitää irtisanomisaikana” (Marja 06). Tämä ja muut työn-

tekijöiden edut viime hetkillä olivat pitkälti luottamushenkilöiden työn tuloksia, sillä työnantaja ei automaattisesti sallinut erivapauksia. Joissakin tapauksissa työntekijät saivat irtisanomisen ja tuki-paketin joustavasti tarpeensa mukaan: ”Kyllä se sillain toimi selvästi niin että jos ihmisellä oli sel-vät perustelut, vaikka kurssille lähti muutamia ihmisiä” (Marja 06). Teemu (06) kertoi tosin vain ilmoittaneensa varaamastaan lomamatkasta: ”Otin siihen parin viikon lomamatkan ja ilmoitin vaan että millon se on, ja kyllä mä ainakin sain sen ihan hyvin siihen.”

7.2. Irtautuminen työstä

Jarkon kertomuksesta saattoi vielä syksyn 2005 haastattelussa päätellä, että työntekeä oli ollut ja oli edelleen vauhdikasta ja mielekästä. Muutos tuli nopeasti: ”Kyl se koko syksy tehtiin loppuun asti, paljon oli hommia, sit oli paljon poissa koneita mut oli siel paljon hommia, sit se loppu ihan niinku veitsellä leikaten koko homma yhtäkkiä, se oli melkein ohitte.” (Jarkko 06). Ei pelkästään tehtaän toiminta lakannut, vaan myös Jarkon kertomus ikään kuin pysähtyi: ”Eihän siinä kukaan enää paljo hommia loppuajasta tehny, se oli vaan sellasta ajan tappamista, sudokujen täyttämistä ja tietoko-noon pelaamista sen viimesen kuukauden ajan oikeestaan se työn kuva.” Jarkko korostaa irtaantu-mistaan työstä myös kertomalla ilmoittautuneensa vapaaehtoiseksi lähtijäksi:

Kun tuli se irtisanominen ni mä kävin jo silloin saman tien sanomassa itteni irti. Että en mä jaksanu enää siellä, siä oli niin hanttihommia, siä käsin kokoonpanossa enää, lähdin sitte vapaaehtosesti pois sieltä it-te. (Jarkko.)

Oman aktiivisuuden korostaminen kertoo tarpeesta näyttää itsensä aktiivisena toimijana eikä vain hylättävänä kohteena. Vapaaehtoisuudesta huolimatta lähtö tuli yllätyksenä: ”Se oli vaan se yks yövuoro. (...) Se kävi niin nopeesti että pomon oli pakko tehdä se yöllä. (...) Lähdettiin aamulla pois. Kengät roskeen ja pois. (...) Eipä siinä paljon kavereita kerenny morjesteleen, lähettiin vaan pois.” (Jarkko 06.) Kuitenkin lähdöstä jäi hyvä maku, ”kun meilläkin oli mukavaa loppuun asti siinä meillä, vaikka nopeesti se loppu tulikin sitte loppujen lopuks, se siinä yllätti kaikkein eniten”. Jarkko jäi kotiin; päivien rytmi muuttui. Toisin kuin edellisen vuoden haastattelussa, Jarkko ei enää muistanut, miten mieluista työ olikaan ollut:

Mulle ainakin hyvä että pääsin pois sieltä silloin, se ihan viimeinen kuukausi oli ihan ajan tappamista. (...) Varmaan olisin voinu kevääseen asti siä olla mut ei mua sit enää kiinnostanu (...) Se oli itse asias-sa, ei sitä työtä jää kaipaamaan, työkavereita jäi kaipaamaan, ei se työ niin siinä, sitä työtä löytyy varmaan muu-altakin, mut työkaverit, arvas et ei niitä enää niin paljon nää ja nyt on huomannu että näkee todella har-voin enää, et siinä on se ikävä, se kärsi se puoli enemmän. (Jarkko 06.)

Itse työn merkitys oli vuodessa himmennyt, mutta mukavaa työilmapiiriä ja sen luoneita ystäviä jäi ikävä. Jarkko ei yrittänytkään töihin irtisanomispaketin ajan kuluessa: ”Siin meni sitte kevät meni oikeestaan urheillessa ja urheiluu kattoessa, oikeestaan koko kevät, reissussa käytiin ja muuta, kevät

meni siinä” (Jarkko 06). Tehtaan viime hetkillä Jarkko oli tehokkaasti irrotanut itsensä työstä ja suuntautunut uuteen siten, että ”edellinen elämä” oli jo menettänyt mielekkyytensä hänen mielikuvissaan. ”Aluks oli haikeeta mut nyt ei oo kyllä enää kaipuuta sitä puulaakia kohtaan” (Jarkko 06). Hännisen ja Polson mukaan ajatukset muuttuvat irtisanomiskokemuksen etäännyessä: enää ei pohdita sitä, mitä on menetetty, vaan sitä, mitä uutta tulevaisuus tarjoaa. ”Sopeutuminen ja uuden merkityksen löytäminen eivät tapahdu itsestään, vaan ne ovat aktiivisen, joskus kollektiivisen ajatustyön tulosta.” (Hänninen & Polso, 44–45.)

Marjan ja Teemun etäännyttämisstrategia oli katsella tehdasta ulkopuolisen silmin, ikään kuin he olisivat jo itse irtautuneet työpaikastaan:

Ihmiset ei oikein olis jaksanu tehdä töitä, et kyllähän ne sittenkin teki pitkään sen koko syksynkin, ihmienkin jakso tehdä (Marja 06).

Vaikka olis kuvitellu että ihmiset ei olis tehny mitään, mutta eihän sitä pitkään jaksa olla tekemättä, että mielumminhan sitä puuhastelee jotakin, että saa ne päivät kuluun jotenkin, että ihan yhtä lailla siellä töitä tehtiin. Mun mielestä. En mä ainakaan huomannu mitään semmosta. (Teemu 06.)

Marja ja Teemu eivät juurikaan kertoneet omasta kokemuksestaan näiltä ajoilta. Ehkä irtaantuminen työstä kävi heille nopeammin kuin Jarkolle, joka oli ollut kenties kaikkein sitoutunein ensimmäiseen alaansa vastaavaan työpaikkaan. Teemu tiesi koulutuksen takaavan hänelle varman tulevaisuuden. Marja oli jo aiemmin kokenut irtisanomisen niin monta kertaa ja hankalammassa elämäntilanteessa, että katseli työtovereitaan kuin olisi nähnyt itsensä nuorempana, muistellen miltä tuntui silloin, kun kokemus vielä oli raskas. Marja piti tunnelmaa tehtaalla pikemminkin odottavana kuin raskaana. Tehtaan alasajo onnistuttiin aikatauluttamaan sikäli hyvin, ettei kenenkään tarvinnut lähteä liian nopeasti, valmistautumatta: ”Odotettiin että koska täältä pääsis pois, koska se hiljeni se työ siellä, ja ihan sen viimesen muistan hyvin, että viimesinä päivinä kyseltiin että koska tästä nyt sitten lähdetään” (Marja 06). Lähdön hetket ovat huuhtoutuneet mielestä – tai niitä ei haluta muistella: ”Emmä muista, se on mennyttä elämää. (...) Se oli niin käsitelty asia ja keskellä hienoo kesää ni sitä vaan lähti viettään lomaa” (Marja 06). Lähtö kävi lopulta helpommin kuin Marja edellisen vuoden haastattelussa ennakoiti.

Riston kokemus poikkesi toisista, jo pelkästään työtehtävien vuoksi:

Sillonhan jaettiin lappuja joulukuun alkupäivinä taas lisää. Mulle sanottiin suoraan, että kuules Risto se ei koske sua mitenkään. (...) Sitä mukaa kun meillä siltä osastolta henkilökuntaa irtisanottiin mä menin niiden työpisteelle ja keräsin työkalut pois, vein ne omaan koppiin lukkojen taakse, ettei ne lähe kävelleen. (...) Se oli siinä talvella vuodenvaihteen jälkeen siellä sitten, me inventoitiin kaikki pöydät, kaikki tuolit, ihan joka ikisen esineen siitä osastosta, meidän osastosta. (Risto 06.)

Risto sai tavallaan toisen työn vielä viime hetkillä. Samalla hän joutui irralleen osasta työtovereita saatuaan aseman, jossa tuli toimia yrityksen hyväksi varmistamalla, etteivät lähtevät työntekijät vie

työkaluja mukanaan. Risto koki työn kuitenkin pikemminkin henkilökohtaisena surutyönä: ”Se oli jollakin tapaa terapiaa siihen, (...) että nyt koetaan tääkin kun ajetaan toimiva tehdas kivijalkaan takaisin, kuvainnollisesti” (Risto 06). Risto sitoutui hoitamaan työt konkreettisesti loppuun asti, toisin kuin kolmekymppiset nuoret miehet, jotka mieluummin heittivät taakseen hiipuvan tehtaan. ”Tein sen niin hyvin kuin pystyin. (...) Osastolla tarvitsi olla muutama jotka pesee sen lattiankin.” (Risto 06.)

Marjalle ja Teemulle irtautuminen tehtaasta oli lopulta helpompaa kuin Jarkolle ja Ristolle, jotka muistelivat haikeina viime hetkiä: ”Kyllä se haikeeta oli sillain kun oli niitten ihmisten kanssa ollut tekemisissä ja tehnyt töitä ja sitten yks toisensa jälkeen tuli morjestaan ja halaan että soitellaan” (Risto 06). Risto oli viimeisiä, jotka tehtaan ovet takanaan sulkivat, ja hänen työporukkinsa sai kuulla saavansa irtisanomispaperit heti, kun tehdas alkaa olla tyhjä. Ilmoitus pani porukan tekemään kevään 2006 mittaan tekemään ylitöitä, jotta kesäksi päästäisiin pois. Tehdas tyhjennettiin lopulta tehokkaasti, ja osan irtisanomisajasta sai olla kotona. Urakan valmistuttua Risto lähti perheineen lomalle, josta tuli suoranainen käännekokemus miehen kertomuksessa: loma toimi siirtymäriittinä vanhasta uuteen: ”Oltiin sillai viikko pois. Se jotenkin tasas sen jutun ihan täysin.” (Risto 06.) Kotiin tultua alkoi uusi työ.

7.3. Perloksen jäämiä elämässä

Kaikki haastatellut pitivät Perlostaa työkokemuksena jälkeensä merkittävänä:

Kyllä mä siellä niin paljon opin ja sain kokea, siellä sai niin hyvää palkkaakin, semmosta et en olis mistään muualta saanu, ni se tavallaan myöskin mahdollistaa tän mun nykyisenkin tilanteen (Marja 06).

No tietysti olihan se merkittävä, ensimmäinen periaatteessa vakituinen paikka, pisin aika yhtäjaksoisesti (Jarkko 06).

Luottamushenkilöille arvokasta oli muistaa merkittävä työntekijöiden etujen vuoksi tehty työ, josta Marja kertoi saaneensa kiitosta vielä jälkeensäkin. Sekä Risto että Marja kuitenkin ilmoittivat, että luottamustoimiin ei olisi enää kiinnostusta, mikä kertoo kokemusten niistä olleen raskaita. ”Aktiivisesti oon tietysti pyrkinyt jo unohtamaan” (Marja 06).

Teemu suhtautui Perloksen muistoon pessimistisimmin, ”että tietenkin tuolta nyt vähän työkokemusta sai tommoselta alalta”, mutta muutoin ”toi oli kyllä niin ykstoikkonen paikka”. Mekaaninen asettajan työ ei vastannut Teemun korkeakoulutusta ja tavoitteita; ainoastaan työporukka, kohtuullinen palkka sekä aikaansaamattomuus uuden työn haussa olivat pitäneet miehen vielä tehtaalla.

Jarkko oli jälkeinpäin pettynyt: ”En mä olis ikinä lähteny sille kurssille, mä tiedän sen, et pari vuotta ja sit kuolla kupsahtaa” (Jarkko 06). Muutoin hyvän työkokemuksen pilasi tehtaan surkea loppu.

Moni työntekijä koki, että Perlos tuhlassi koulutettua ja motivoitunutta työvoimaa. Edes toisissa Suomen yksiköissä ei ollut vastaavaa asiantuntemusta, sillä Riston mukaan kotimaan toisille tehtaillekaan ei voinut lähettää koneita ilman, että jonkun oli Ylöjärveltä lähdeävä se paikan päälle käynnistämään, saati sitten Etelä-Amerikkaan tai Kiinaan (Risto 06). Jarkon mukaan parhaatkin työntekijät päästettiin ”ihan niinku heittäen lähtemään” (Jarkko 06). Työntekijät olivat myös olleet joustavia ja valmiita ylitöihin kiireaikoina, jolloin ”vaan venyttiin ja venyttiin” (Risto 06). Tällainen motivoituneen ja osaavan työvoiman hukkaanheitto hämmästytti kertojia.

Jälkeinpäin ajatellen työntekijät olisivat kaivanneet kolmea asiaa: Ensinnäkin jonkinlaista ennakkovaroitusta tulevasta – sen sijaan, että Ylöjärven oli nelisen kuukautta aiemmin kehuttu olevan kustannuspaineista huolimatta Suomen kannattavin Perloksen yksiköistä (Teemu 06). Toiseksi kaivattiin merkittävästi parempaa valmistautumista tehtaan johdon puolelta siten, että tiedotus työntekijöille olisi voitu hoitaa ajoissa ja asiallisesti: ”Se oli niin paljon ihmisten omasta aktiivisuudesta kiinni että sai mitään tietoo tai oikeuksiaan läpi” (Teemu 06). Kolmanneksi olisi ehdottomasti tarvittu lisää inhimillisyyttä koko prosessiin: ”Ne olis voinu tulla siihen yt-neuvotteluun sillain meitä vähän arvostaen” (Marja 06). Työntekijöitä ei haluttu arvostaa tulemalla vastaan yt-neuvotteluissa, eikä kannattavan tehtaan sulkemisen seurauksista otettu itsenäisesti vastuuta. Etenkin ylimmän johdon muistetaan suhtautuneen ikävästi, mutta ”ei niitä voinu moittaa niitä paikallisia johtajia, ne oli niin fiksuja” (Marja 06).

Vaalimisen arvoisia ovat tehtaalla syntyneet ihmissuhteet: ”Kun oltiin kavereita jo monta vuotta oltu jo niinkun työpaikan ulkopuolellakin ne siteet ei häviä. (...) Ei ne oo yhdestä Perloksesta kiinni. Vaikka Perlos on koko porukan saattanut yhteen.” (Risto 06.) Marja oli edelleen mukana vain hieinan ennen tehtaan lakkauttamista perustetussa ammattiosastossa. Ryhmä teki yhteisiä matkoja ja vaihtoi kuulumisia myös internet-sivujen kautta. ”Työkaverit siellä oli kantava voima”, joka kantoi edelleen, vaikka tehdasta ei enää ollut. Osaston väki alkoi kuitenkin vähitelleen suuntautua uudelleen; uuden työpaikan vuoksi monelle tuli ero tästä osastosta ja liittyminen toiseen. Hänninen ja Polso (1991, 56) toteavat läheisten työtoveruussuhteiden lujittuvan entisestään juuri silloin, kun lomautus- tai irtisanomiskokemus on yhteinen. Sen sijaan ne, joiden ystävyys ei aiemmin ole ylittänyt työpaikan rajoja, todennäköisemmin menettävät tuon ystäväpiirinsä. Tällöin työttömän roolista irtautumiselle tärkeämpää on jaettujen kokemusten sijaan sosiaalisten piirien löytäminen harrastuksista. (Hänninen & Polso 1991, 56–57.)

Haastatelluilla työntekijöillä oli käsitys, että varsin suuri osa irtisanotuista oli joutunut työmarkkinoilla sietämään heikennyksiä entiseen asemaansa nähden. Etenkin vuokrafirmoihin arveltiin työllistytyn todella paljon. ”Useimmat on kurssilla, pätkätöissä, vuokrafirmoissa, ei niille ollu mitään semmosta samanlaista leipäpuuta ku niillä oli Perloksella” (Marja 06). Erot työntekijöiden välille syntyivät todennäköisesti koulutuksen vuoksi: ”Siellä oli hirveen eri tasosia koulutuksia (...) ihmisillä taustalla” (Risto 06). Suurin osa etenkin laadunvalvojina työskennelleistä naisista oli koulutukseensa nähden väärällä alalla, ja monen vuoden jälkeen paluu aiemmalle alalle ei välttämättä tullut olemaan helppo. ”Osa on ihan menny koulutuksiin sillain että on halunnutkin ihan eri tyylliselle alalle, vaikka sairaanhoitoalalle, että tää on antanu mahdollisuudet” (Teemu 06). Myös yrittäjäkurs- sin oli ilmeisesti valinnut melko moni nainen. Teemun mukaan ajatukseen jostakin uudesta oli kuitenkin usein jo ehdittu niin tottua, ettei pettymys enää ollut päällimmäinen tunne, vaan into jostakin uudesta – mistä tahansa. Teknisen koulutuksen saaneilla miehillä oli ilmeisesti selkeästi paremmat mahdollisuudet löytää saman alan töitä. Parhaassa asemassa oli tietysti tehtaalle jäänyt useamman kymmenen henkilön ns. globaali puoli: ”eli ne ihmiset on konttori on siellä ja sitten nää jos on ongelma maailmalla niin ne joko ratkoo sen täältä tai sitten lähtee käymään siellä” (Risto 06). Ke- vällä 2007 ilmoitettiin tämänkin yksikön työntekijämäärää supistettavan voimakkaasti.

Päällimmäiseksi mielikuvaksi haastatelluille oli jäänyt kylmä ”totuus” työntekijän asemasta globaa- lissa yrityksessä: ”Työntekijä on välttämätön paha, et kun sitä ei tarvita ni heitetään pois, et kyl se julma totuus vaan on” (Marja 06). Vain Teemu pyrki ymmärtämään myös yritystä arvellessaan, että lakkautus olisi Suomessa ollut välttämätön jossakin vaiheessa, muutoin yrityksen tulos olisi käänty- nyt väistämättä tappiolliseksi kovassa kilpailutilanteessa. Henkilökohtaisesti asia oli myös käänty- nyt jo voitoksi: ”Mun käsityksen mukaan monet näki sen mahdollisuutena et eipähän tarvi olla noin surkeessa firmassa joka meni konkurssiin” (Teemu 06). Teemun mukaan suomalaisen luonteen mu- kaista ei lannistuminen olisi, vaikka hetkellisesti olisikin harmittanut.

Kaikkia haastateltuja miehiä oli kiinnostanut seurata Perloksen pörssimenestystä omien kokemusten jälkeen. Ironisia kommentteja kuuluikin kurssin notkahduksista:

Perloksen kurssi on tullut alas kuin lehmänhätä. (...) Silloin vielä tehtiin tulosta kun oli tehtaot pystys- sä. (Risto 06.)

Kun nyt katteli noita tuloksia niin eihän se Perlos oo pärjännyt ees tuolla Kiinassa, että kyllä siinä niin paljon on surkeesti johdettu, et voi olla, nyt näyttää et noi Suomen-tehtaot olis pitänyt paljon aikasem- min lopettaa (Teemu 06).

Riston vertaus menneistä kulta-ajoista merkitsee, että osaavien työntekijöiden myötä yritys menestyy, ei pelkkien talouden ”rationaliteettien” noudattamisen. Kurvinen (1999, 336) kirjoittaa naurun ja pilkan mahdollistavan jyrkkien vastakkainasettelujen rakentamisen kertomuksiin. Vahingonilo on omia kokemuksia muistelevalla tapalla ironisoida menneisyyttä ja vahvistaa nykyisyyttä. Hännisen mukaan se on myös tapa ottaa etäisyyttä ikäviin asioihin (2000, 103–104).

Enää vastaava pörssiyritys ei työpaikkana kiinnostaisi työntekijän huonon aseman vuoksi:

Harkitten kaks kertaa (Risto 06).

En mä ainakaan halua hakeutua, en mä hakeudu semmoseen, en lähtis, koska kyl mä nyt oon koko ajan hakeutunut pienempiin, se ajatus, vaik ei se oo mikään hirveen tietonen päätös et ei ikinä, se on vaan syntyny (Marja 06).

Tämä ei tarkoita, etteikö Perlostä henkilökohtaisena kokemuksena arvostettaisi. Luottamushenkilöinä toimineille luottamustehtävät olivat kuitenkin nyt taakse jäänyttä elämää: ”Kellokortin kun näyttää koneelle niin se on siinä. Se pakki odottaa mua siellä aamulla. Mun ei tarvi murehtia mitään.” (Risto 06.) Samaa mieltä oli Marja, mutta ”en mä myöskään kadu sitä et mä olin luottamusmiehenä.”

8. IRTI KAHLEISTA – TARINOIDEN UUDET ALUT

Yksilölliset ratkaisut tulevaisuuteen suuntautumisessa riippuvat monista, sekä yksilöllisistä että työmarkkinoiden tarjoamista tekijöistä. Ylöjärveltä irtisanotuilla oli käytössään erorahan jälkeen ansiosidonnainen työttömyysturva, joten talous ei kenelläkään voinut muodostua kovin suureksi vaikeudeksi ainakaan aluksi. Tämän tutkimuksen kertojilla myös sosiaalinen verkosto ja harrastusmahdollisuudet olivat laajat. Tässä luvussa erittelen kertomuksia Perloksen jälkeen.

8.1. Vanhempi sukupolvi: rohkeasti kohti uutta

Risto löysi uuden työpaikan helposti, tuskin hän oli ehtinyt edellisestä tasaantua. ”Menin sinne ja puhuttiin aikamme ja sitten sano että koska sä pääset töihin. (...) Mä menin sieltä suoraan tarhaan ja sanoin, että mulla on ongelma, että täytyis saada tyttö tänne heti, että mulla alkais maanantaina työt.” Lapsenhoito-ongelma ratkesi kesäaikaan saman tien ja uusi työ sai alkaa. ”Siihen sitten päätty työttömänä olo.” Ristoa suorastaan huvitti, että lähtöpalkkakin oli ”enemmän kuin Perloksella kahdeksan vuoden jälkeen”. Risto arveli olleensa etuoikeutettu työmarkkinoilla sen vuoksi, että sai lähteä Perlokselta vasta muita myöhemmin: ”Sain kuulla vähän että mitkä paikat on sellaisia mihin kannattaa mennä ja sitten mihinkä ei edes yritä jos on tarjolla” (Risto 06). Kurvisen (1999, 334) mukaan juuri sosiaalisten verkostojen tarjoama kokemuseräinen tieto on merkittävämpää tulevien valintojen kannalta kuin virallisia tahoja kulkeva ns. viranomaistieto. Hyvissä työmarkkina-asemissa olevilla on kenties toisia enemmän epävirallisia verkostoja hyödynnettäviksi tulevaisuuden rakentamiseksi.

Ristoa löytynyt työpaikka miellytti monipuolisena ja ilmapiiriltään hyvänä, ja lisäksi työmatkakin lyheni. Mies koki voivansa jopa kilpailuttaa eri vaihtoehtoja:

Jos joku pystyy mulle tarjoon lähempänä jotain asennushommaa tai laitospaikka tai jotakin niin kyllä mä lähdän. Kyllä voisin vielä puolittaa työmatkankin. (...) Jos ne pystyy tarjoon parempaa kuin mitä mä nyt saan niin kyllä mä sitten vaihdan paikkaa, en mä muutoin. (Risto 06.)

Riston kokemus rekrytoinnistaan ja asemastaan ei tue Sennettin (2002, 83) oletusta työ- ja elämänkokemuksen arvostuksen vähenemisestä työmarkkinoilla. Päinvastoin polveileva työura oli todiste miehen monipuolisesta osaamisesta. Ilmeisesti työkokemuksen merkityksen väheneminen koskeekin tietyillä ominaisuuksilla helposti leimattavia työntekijäryhmiä kuten ikääntyviä naisia (vrt. Kosonen 2003). Kenties heidän monipuolista työkokemustaan saatetaan pitää osoituksena kyvyttömyydestä menestyä yhdellä alalla.

Marjalla siirtymävaihe kesti pidempään sekä henkisen valmistautumisen aikana ja vaihtoehtojen pohtimisena että suoranaisena odotusaikana ennen uuden työpaikan löytymistä. Kuitenkin, koko ajan ”mä olin hirveen toiveikas et kyl mä jotain löydän, et en mä oo siitä mihkään epätoivoon vai punu” (Marja 06). Marja tutki aktiivisesti eri työvoimakoulutusvaihtoehtoja ja haki kolmelle eri kurssille, taloushallinnon ammattitutkintoon, ajojärjestelijäkurssille sekä yrittäjäkurssille. Yrittäjäyys alkoi kevään kuluessa kiinnostaa siinä määrin, että muut vaihtoehdot vähitellen jäivät. Kun itselle tärkeä harrastus alkoi tuntua mahdolliselta työltä, kun yrittäjäkumppanikin löytyi toisesta entisestä perloslaisesta, ja kun lopulta tuli tieto yrittäjäkurssille pääsystä, ei Marja enää empinyt. Kurssi vain vahvasti päätöstä:

Niin, se on niin iso hyppy tuntemattomaan niinku olevinans, kyllä mä oon tuolla kurssillakin huomannu et mullahan on hirveesti niitä valmiuksia et mulla on niitä valmiuksia, mä en vaan oo ollu niistä tietoinen, mä en oo sitä tajunnu. (Marja 06.)

Samalla tavalla Marja kertoi edellisen vuoden haastattelussa löytäneensä valmiuksia työvoimatoimiston tehtaalla järjestämässä työnhakukoulutuksessa. Mielenkiintoista on, että haastatellut miehet eivät arvioineet kurseja merkityksellisiksi itselleen, päinvastoin, etenkin Jarkko lähinnä vähätteli niiden merkitystä. Ristolle silmienaukaisijaksi oli sattunut edellinen työnjohtaja, ei mikään käyty kurssi. Tässä aineistossa miehet eivät erityisesti arvosta työllistämisen tukitoimia.

Marjan arvion mukaan työtä saisi tulevaisuudessa tehdä itselle, mitä työllistyminen fyysisesti raskaalle ajoneuvoalalle ei mahdollistaisi.

Enkä mä alanvaihtoo pelkää, onhan tääkin ihan hyppy tuntemattomaan tää yrittäjäyys, mutta siinä olis taas voinu joutua siihen pisteeseen, tiäkkö, et se olis ollu taas henkisesti niin raskasta ja sit semmosessa ympäristössä et siellä todellakin, siel ei sua sitten säästellä, joudut suodattamaan kauheesti ja kuulet kyllä kauheesti. Semmonen työ on taas niin välikädessä et kyllähän mä pystyn sellasta tekeen mutta et haluanko mä tehdä ja onko se mulle tän elämän, et onko se mun työni. (Marja 06.)

Elämäkokemuksellaan Marja tunsu jo omat kykynsä ja tahtonsa, eikä lähtenyt liian raskaaksi arvelmalleen alalle – vieläpä sellaiselle, jossa joutuisi jälleen kasvotusten Perlos-kokemuksen ikävimpään puoliin: siihen, ettei työntekijää säästellä fyysisesti eikä henkisesti. Marjan kotona säilyi yrittäjäyysriskistä huolimatta taloudellinen ja henkinen turva, kun raha-asiat oli ”puhuttu kotona” ja mies kannatti vaimonsa rohkeata kokeilua.

Mun elämäntilanteeni nyt muuten on sellanen, et mulla on nyt mahdollisuus valita, ja mun ei tarvi silti odottaa mitään ihan hirveitä, niinku rahallista kans, et mä tuun vähän vähemmällä toimeenkin ja mul on sitten taas vastapainoks mahdollisuus tehdä mieleistä hommaa. Ainakin kokeilen et mitä se on. Osaan mä sitten tehdä jotakin muutakin hommaa jos ei tämä. (Marja 06.)

Marjan puheessa ilmenee myös yksi Tairan (2006, 206–213) tyyppilliseksi luonnehtima omaelämäkerrallisen puheen konventio: aidon tai todellisen minuuden löytyminen tarinan käännekohtissa ja usein siis työttömän tarinassa juuri vanhan ja uuden työuran arvioimisen saumakohtassa. Marja tuntee päässeensä uuden alun myötä valitsemaan rohkeasti juuri sen, mitä on kenties ajatuksissaan

sivunnut jo aiemminkin. ”Se on vapauttanut mussa jotakin semmosta ihan hienoo luovuutta kun mä saankin olla, mä koen että mä oon nyt vapaa, se on ihan hieno tunne.” Irtisanominen näyttäytyykin nyt lähes onnekaana tilaisuutena päästä eroon työstä, joka jälkeinpäin ajateltuna oli jotakin paljon vähemmän kuin mitä uusi tilanne mahdollistaa – vaikka tyytyväisenä Marja olisi edelleen tehtaalla-kin jatkanut ilman sen suurempia haaveita muutoksesta.

Yrittämisen tueksi Marja löysi osa-aikaisia, parina päivänä viikossa työllistäviä myyntitöitä: ”Se kävi sillai tosi nopeesti, se oli se alkuviikko kun mä kävin siel haastattelussa eikä ne kattonu kunnolla ees papereitakaan” (Marja 06). Pienen myymälän hoitamista Marja piti rauhallisena ja miellyttävänä työnä verrattuna Perloksen hektiseen viimeiseen vuoteen: ”Nyt on tosi mukava olla siellä kun ihmiset on aina myönteisiä, et kukaan ei oo tullu valittaan mistään mitään, mä tosiaan tykkään siitä.” Mukava osa-aikatyö edelleen vahvisti päätöstä yrittäjäksi rohkaistumisesta. ”Kyllä mun mielestä elämä on nyt ihan erilaista, mun henkinen elämäni, vaikka mä oon ollut kauheen kiireinen ja vähän väsynytkin mutta ihan itse järjestettyä, itse on tullut touhuttua.” Yrittämistä oman harrastuksen pohjalta Marja kuvailee itselleen läheiseksi, rentouttavaksi sekä mahdollisuudeksi kokeilla jotakin uutta. Taloudellinen tilanne on jonkin verran mietityttänyt, mutta ”aina vaan vähempi ja vähempi mä siitä huolta kannan koska en mä varmaan lähtis tohon yrittäjäyshommaankaan jos mun täytyy sitä hirveesti miettiä, kyl mä luotan siihen et sitä vähemmällä pärjää ja se voi tehdä ihan hyvääkin” (Marja 06).

Ruusuisia eivät olleet Marjan kuvitelmat yrittäjän arjesta: ”Et työtä siinä joutuu tosi paljon tekeen, mut jos se on mieleistä ni sitähan sit mielellään tekee. (...) Et en mä helppoo tietä tietenkään valitse.” Työläyttä Marja korostaa ehkä siksikin, että kuulija saattaisi olla kateellinen itseä miellyttävää työstä. Työnhän tulee olla kovaa, jotta se on kulttuurisesti hyväksyttyä (vrt. Siltala 1994). Taira korostaa yhtenä työelämän modernin ajan arvomuutoksena kuitenkin sitä, että myös työttömät haluavat valita työnsä kiinnostavuuden ja mielekkyyden perusteella. Vaikka julkisuudessa puhuttai-siinkin siitä, että työttömän tulisi vastaanottaa mikä tahansa työ, viimeistään työttömyys herkistää nykyihmisen huomaamaan, että työn täytyy olla mielekästä. Palkkatyön sisältö ikään kuin valjastuu persoonallisuuden osaksi. (Taira 2006, 116–120.)

Marja on tässä aineistossa ainoa, joka edellisen vuoden haastattelussa pohti voivansa tehdä myös työtä työn vuoksi, esimerkiksi siivoustyötä, jos muuta ei löydy. Marjan kertomuksessa oli tältä osin ensimmäisessä haastattelussa jälkiä työttömiin usein kohdistuvasta vaateesta olla nirsoilematta työn suhteen. Tämä asetelma muuttui, kun kiinnostavampiakin mahdollisuuksia löytyi. Myös Marjalle

itseä tyydyttämätön työ olisi lopulta ollut vain väliaikaisratkaisu tai pakkopulla ennen mahdollisimman varhaista eläkkeelle jättäytymistä.

Yksikään haastatelluista miehistä ei pitänyt minkä tahansa työn vastaanottamista mahdollisena. Työnkuva koettiin tärkeämmäksi tekijäksi, joka meni myös palkan edelle. Koulutuksen kautta olisi uudelle alalle voinut suuntautua Risto, joka oli jo aiemminkin kahdesti kouluttautunut uudelleen. Marja oli joukon ainoa, joka oli jo kouluttautumassa. Jarkko pitäytyi tiukimmin kannassaan jatkaa samalla alalla ja mieluusti ilman koulutuksia, sillä hän oli kokenut Perloksen työvoimakoulutuksen aikanaan osin turhaksi eivätkä insinööriopinnot motivoineet. Teemun ei diplomi-insinöörinä tarvinnut harkita tällaista vaihtoehtoa lainkaan.

Marjan ja Riston silmissä entisen työnantajan tarjoama työ ei enää vaikuttanut yhtä kiinnostavalta kuin miten sitä kuvattiin edellisenä vuonna. Aika ei kullannut muistoja vaan asetti ne uuden elämän parantuneisiin mittasuhteisiin. ”Nyt mun elämäni on paljon semmosta innostavaa, mul on paljon ideoita. (...) Siltä musta kyllä tuntuu nyt, et mä oon päässy kahleista eroon” (Marja 06). Riston mukaan ”eteenpäin on menty ja lujaa ja korkeammalle”. Työ on mielekkäämpää ja erittäin monipuolista. Vaikka Risto kuvasikin edellisen vuoden haastattelussa asemaansa tehtaalla itsenäiseksi ja mielekkääksi, olivat hänen silmänsä vasta uuden työn myötä avautuneet. Marja näkee elämänsä ja ehkä tulevaisuutensakin jotenkin helpottavasta kohtalon kehyksestä: ”Mun elämässäni vaan on aina käynyt näin. Mun elämäni on jotenkin aina seurannut tämmönen tilanne, et jos en mä itte uskalla sysätä itteeni johonkin ni mut sysätään ja sit se on menoo.” (Marja 06.)

8.2. Nuoret ajautujat – asiat liiankin hyvin?

Teemu halusi Perlokselta päästyään pitää lomaa ja jäi vapaaehtoisesti työttömäksi. Työvoimaviranomaisten mielestä korkeasti koulutettua nuorta miestä ei kuitenkaan voinut pitää kotona passiivisena, joten työllistämistoimet alkoivat pian:

Olikohan se TE-keskus, joka lähetti semmoseen koulutukseen niitä lappuja, ni mä aattelin ettei se oikeen oo mun alaa, etten mä semmoseen mee. Sitten ne oikeen soitteli kotiin, että mikä on ettet oo vielä laittanut papereita, että nyt äkkiä ilmottautumaan. (...) Sitte kumminkin laitoin laput sinne ja heti tuli että olet hyväksytty kouluun. Periaatteessa se koulutus ei oo mitään mistä niinkun hyötyis. Siin kaikkein parasta oli se hyöty että siinä valittiin joku yhteistyöyritys sen koulutuksen ajaks ja sitten tavallaan sitä kautta pääsi heti johonkin yritykseen. (...) Et enpä oikeastaan ehtinyt työttömänä sitte oleenkaan. Etten saanu mitään vapaa-aikaa viettää. (Teemu 06.)

Teemu muistaa myös parin työnantajan suorastaan ottaneen yhteyttä ja tarjonneen töitä, mutta lopulta työvoimakeskuksen järjestämän kurssin yhteistyöyritys tuntui mielenkiintoisimmalta. Teemun asema työmarkkinoilla oli äärimmäisen hyvä, sillä hän pystyi kilpailuttamaan työnantajia: ”Vastaa-

via yrityksiä on aika paljon muitakin. (...) Kysehän on taas siitä, että minkälaista palkkaa ne pystyy maksamaan.” Löytynyt työpaikka oli mielenkiintoinen ja haastava, se tarjosi vaihtuvia työtehtäviä ja hyvät työkaverit. Yritys ilmiselvästi joutui kilpailemaan hyvistä työntekijöistä, sillä se oli jo parin ensimmäisen kuukauden aikana ehtinyt antaa Teemulle työsuhdekännykän ja järjestää elämyksellisiä illanviettoja työntekijöilleen. Työsuhdetta ei kuitenkaan vielä ollut vakinaistettu, sillä työvoimakurssi oli periaatteessa kesken. Teemun toivoi vakinaista työtä, jotta ”pystys taas suunnittelemaan eteenpäin”.

Työllistymiskanava tuntui Teemusta ”ihan hyvältä”, senkin vuoksi, että kurssilla oli saanut tavata muita saman kohtelun kokeneita:

Vaikka siitä ei ole mitään hyötyä siitä kurssista niin joka tapauksessa sitä kautta on löytynyt yritys ja tavallaan muita saman kokeneita, jotka on saanu potkut (...) Niistä on tullu keskusteltua niitten kurssilaisten kanssa että mihin ne on pyrkinyt ja millaisista firmoista ne on ollut ja mitkä on ollut irtisanomisen syitä. (Teemu 06.)

Monen muun perloslaisen työllistyminen oli omasta aktiivisuudesta kiinni, Teemun taas työvoimaviranomaisten toimista. Mutta miksipä ei? Jos asema työmarkkinoilla on hyvä, miksi sitä hämmentämään. Hänninen ja Polso (1991, 36) pitävät työttömien kokemusten valossa hyvänä työmarkkinastrategiana avoimuutta erilaisille mahdollisuuksille, jolloin eteen tulevia tilaisuuksia voi kaikessa rauhassa arvioida omien tavoitteiden näkökulmasta.

Jarkko jäi työttömäksi: ”Se oli alkutalvi ja muuta, ei se oikein innostanu työntekoon silloin.” Hän kävi ilmoittautumassa työnvälitysyriyten listoille, mutta niistä tarjotut paikat eivät kelvanneet: ”Ei se vastannu ollenkaan sitä mitä mä oisin halunnu tehdä.” Työt olivat mekaanisia ja haasteettomia, ja lisäksi palkka olisi jäänyt ansiosidonnaista palkkaa heikommaksi. ”Laskin sen kotona et saan tulevaisuudessa enemmän istumalla rahaa kun sillä tavalla et mä oon töissä, (...) työnvälitysfirmit jäi heti pois. (...) Siin tulee kustannuksia matkoista ja syömisistä ja muustakin.” Työtilanne teknikon koulutuksen saaneille ja ehkä nykyään myös insinööreille oli Jarkon näkökulmasta heikentynyt merkittävästi vuokratyön yleistymisen jälkeen. Metallityöt ”näyttää kohta olevan kaikki” vuokratöitä. Myöskään muovialan työpaikkoja ei Tampereella yksinkertaisesti ollut. Kävi juuri kuten Jarkko edellisenä vuonna arvioi, että ainakaan vastaavalta alalta ei työpaikkaa löytyisi.

Jarkko nautiskeli aikansa muuttuneesta elämänrytmistä ja kevään runsaasta urheilukilpailutarjonnasta televisiosta, mutta ”heinäkuussa rupes tulee sellanen olo et vois niinku hakee vähän töitä ja rupesin katteleen töitä ja silloin oli semmonen, ei hirveesti näyttäny olevan”. Syksyllä Jarkko sairastui, ja sairaus osoittautui sitkeäksi. Edelleen haastatteluhetkellä hän kärsi samasta sairaudesta, mikä vuoksi hänen työnhakunsa oli jäänyt. Joitakin kiinnostavia työpaikkoja Jarkko oli nähnyt syksyn

aikana tarjottavan, mutta hän ei rohkennut pyrkiä työhaastatteluun vain sanoakseen, ettei pysty aloittamaan ennen kuin epämääräinen sairaus helpottaa.

Ikävästä tilanteesta huolimatta Jarkko oli hyvällä mielellä:

Kyllä mää sillain positiivinen oon että kun saan itteni kuntoon ni kyllä mä töitä saan, et ei se, kyllä mä jonkunlaisia töitä saan, viimestään keväällä kun rupee tuleen reilu vuosi ni sehän on pakko jotain työtä ottaa, tulee muuten liian pitkä aika ettei oo mitään tehny ni koht ei kelpaa minnee jos on liian pitkään poissa. (Jarkko 06.)

Jonkinlainen ajankulumisen ahdistus alkoi kuitenkin nostaa päätään. Työnhaun venyminen myös todennäköisesti tarkoittaa sitä, että ”joutuu jonkunlaisen kurssin käymään et pääsee, (...) kummin-kin kohtuu pitkä aika ettei töissä”. Kurssit eivät miestä oikein kiinnostaneet, ”mut kyl se näyttää olevan pakko nykyään”, varsinkin, jos työ löytyy uudelta alalta. Insinööriksi kouluttautumista Jarkko oli myös keväällä harkinnut, mutta pienelle opintotuelle hän ei aikonut missään tapauksessa jäädä.

Jos menis ni se ois iltakoulutyypinen et täytyy olla melkeen päivähomma jossain, mä en oikeen sitä korvausasiaa, en saanu siitä selvää, mä yritin ottaakin siitä selvää, jos kävis kolmena päivänä viikossa, oisko silloin täyspäiväinen opiskelija vai, minkälaista korvausta siitä oikeastaan sais. (Jarkko 06.)

Työn ja opiskelun yhdistämisen tukiviidakko vaikutti niin mahdottomalta, että hakupaperit olivat jääneet pöydälle; Jarkko päätti antaa itselleen lisävuoden harkinta-aikaa. Ongelmana oli myös se, että ”hyppäs ne mekaniikat ja matematiikat ja fysiikat hyppäs sieltä saman tien vastaan, mä et ei, kyä ne tiettyyn pisteeseen menee, mut täytyy tavallaan taas alottaa ihan alusta”. Jarkko oli todella harmistunut siitä, että viisi vuotta ja hyväksi opittu ammattitaito Perloksen töissä oli mennyt hukkaan.

Jarkko oli juuri ennen tehtaan lakkauttamispäätöstä ostanut ja remontoinut itselleen asunnon: ”Pari vuotta saan nyt ainakin olla tossa ja sit taas kattella muita.” Saada-verbien käyttö tässä yhteydessä antaa ymmärtää, että Jarkko on kenties kokenut syyllisyydentuntoja päätöksestään olla muuttamatta. Työn perässä ei ole kuitenkaan helppo muuttaa, sillä suuri osa toimintakyvystä perustuu eri elämänulottuvuuksille kuin työlle (Taira 2006, 226). Jarkko mainitsee harrastuksensa ja perheensä, ”kaikki on täällä ni, joutus jättään ihan kaiken taaksensa”.

Jarkko toivoi löytävänsä työpaikan, ”missä tuntis olonsa sellaseks, et on pidetty työntekijä”. Työilmapiiri on merkittävä työhyvinvointia rakentava tekijä, ja Jarkko ymmärsi sen rakentuvan sekä hänen ammattitaitonsa että sosiaalisten kykyjensä varaan: ”Ei se pelkästään et mul on hyvä.” Yksi suuntautumisvaihtoehto voisi olla yhä automatisoituva lukkoala: ”Se olis kumminkin semmonen tasanen ala, niitä tarvitaan aina, kehittyvä.” Jarkko oli vuodentakaisesta haastattelusta edennyt

konkreettisempiin mielikuviin kiinnostuksen kohteista. Merkittävintä olisi kuitenkin päästä pysyvään työpaikkaan: ”Jos vaan pääsis johonkin firmaan missä sais olla vähän aikaa ja pääsis siä vähän yleneen.” Tässä toistuu edellisvuoden tapaan pelko tulla irtisanotuksi aina uudelleen, juuri, kun on uuden työn kunnolla sisäistänyt. Markkinavaihteluille alttiiseen yritykseen Jarkko ei erityisesti kaipaa takaisin, vaikka paluu isoon yritykseen ei kuitenkaan ”nyt ihan mahdoton ajatus ole”. Isossa ja pienessä yrityksessä on puolensa. Teemu sitä vastoin ei pelännyt irtisanomista: ”kyllähän niitä aina” yrityksiä kaatuu ja uusia töitä löytyy. Työtehtävistä riippuen suuri pörssiyritys ei ollut mitenkään poissuljettu vaihtoehto.

Yhteiskunnan tukijärjestelmät voivat olla irtisanottaville riski. Työttömyyskorvaus ei edelleenkään houkuttele osa-aikatoihin, sillä korvaukseen nähden saavutettu rahallinen etu jää helposti mitättömäksi – tosin kuutamokeikkailu tässä tilanteessa yleistyy helposti. Sosiaalipoliittiset tukijärjestelmät perustuvat liiaksi normaalisuhteille. Yksilölliset ominaisuudet ja työmarkkinajärjestelmät aiheuttavat lisäksi työntekijöille syrjäytymisriskin, jollaista ei työpaikan säilyessä kenellekään tulisi. Tärkein tukijärjestelmä monelle on perhe, jonka puute tai erikoisuus (esimerkiksi yksinhuoltajuus) on jälleen ongelma myös, koska sosiaalipoliittiset järjestelmät eivät siedä keskiarvosta poikkeamista. (Koistinen ym. 1987, 52, 79–90.) Voi myös olla niin, että työttömäksi ilmoittautumisen jälkeen työtön siirtää liiaksi vastuuta työllistymisestään työvoimaviranomaisille, mihin viittaa Jarkon kommentti:

Ne oli niin helppoja hommia mitä ne tarjos ja kun mä kysyin et onko tämmösiä automaatioalan hommia ni ei niitä oikee, ne olis sitte taas haettava itte taas niitä vaativampia hommia (Jarkko 06).

Työn hakeminen itse on vastenmielistä, joten se jää hakematta. Tässä tullaan kuitenkin yrityksen sosiaalisen yhteiskuntavastuun kysymykseen: tuskin työssään viisi vuotta viihtynyt työntekijä nauttii uuden paikan etsimisestä ja itsensä tyrkyttämisestä työmarkkinoille. Miksei irtisanova yritys ota osaa työllistämisen vastuusta? Helmikuussa 2007 hyväksytty hallituksen esitys (HE 254/2006) uudeksi laiksi yhteistoiminnasta yrityksissä ohjaa työnantajia tähän suuntaan: siinä työnantajat velvoitetaan irtisanomistilanteissa rakentamaan yhteistoiminnassa henkilöstön edustajien kanssa työntekijöille uudelleen koulutus- ja työllistämishjelma.

8.3. Tarinoiden muutos vuoden kuluessa

Tarkoituksena oli alun perin tutkia, muuttuvatko tarinat vuoden kuluessa. Ne eivät juurikaan muuttuneet. Tulkitsen tämän johtuvan siitä, että jo ensimmäisellä haastattelukerralla tehtiin lakkauttamispäätöksestä oli kulunut puolisen vuotta aikaa ja haastateltavat olivat sopeutuneet ajatukseen. Pahimmat kriisit, jos sellaisia oli ollut, olivat takana. tarinat muuttuivat kuitenkin siltä osin, että

syksyllä 2005 työntekijät olivat vielä kiinnittyneempiä menneisyyteen kuin tulevaisuuteen, toisin kuin 2006, jolloin menneestä oli otettu etäisyyttä ja päästetty irti. Haastattelujen välillä irtisanotut siis prosessoivat muutosta, jossa omat tavoitteet ja keinot niiden saavuttamiseksi ilman työpaikkaa tai uudessa työpaikassa oli käytävä läpi (Hänninen & Polso 1991, 13).

Teemu ja Risto olivat vuoden kuluessa onnistuneet varsin kitkattomasti siirroksessaan uuteen työhön – siirtymä palkkatyöstä toiseen ei välttämättä olekaan kovin radikaali muutos. Toki edellisvuoden haastatteluissa tulevaisuus oli vielä heiltäkin varmistamatta, eivätkä Riston tuolloin käymät työhaastattelut loppujen lopuksi johtaneet työpaikan saamiseen. Tästä huolimatta mutta molempien itseluottamus uuden työelämän aloittamisen helpoudesta oli molempina haastatteluajankohtina kohdallaan.

Marjalle uuden kokoaikaisen työpaikan löytyminen ei ollut onnistunut, ja hän oli kuluttanut irtisanomisen jälkeisen ajan aktivoiden itseään jo aiemminkin taustalla virinneeseen ajatukseen omaan harrastukseen pohjaavasta yrittäjyydestä. Kyse on jo suuresta elämänmuutoksesta, minkä vuoksi Marja myös käytti haastattelussa paljon aikaa perustellakseen ratkaisuaan etenkin taloudellisista ja elämäntilanteen suomista näkökulmista. Miellyttävän osa-aikatyön löytyminen edisti mahdollisuutta ryhtyä kokeilemaan siipiään samoin kuin työvoimakoulutuksena järjestetty yrittäjyyskurssi. Palkkatyöläisestä yrittäjäksi muuntuminen oli monen kuukauden prosessi, sillä Marja epäröi pitkään ratkaisevan askelen ottamista. Päätös syntyi vähitellen, kun käytännön asiat loksahelivat paikoilleen ja ajatusten kääntäminen uusille urille onnistui. Epävarmuus oli kuitenkin selätetty vasta ajatusten tasolla: yritystoimet olivat vielä jännittävässä alkuvaiheessa.

Jarkko ei voinut olla samalla tavoin tyytyväinen elämäntilanteeseensa kuin muut. Hänen työlle antamansa merkitykset olivat vuoden kuluessa vaihtuneet itsetuntoa ja vauhtia pursuvista vähätteleviksi. Työttömänä Jarkko aprikoi edelleen samankaltaisten lähitulevaisuuden kysymysten parissa kuin aiemminkin. Työttömyydestään huolimatta Jarkkokin oli onnistunut työstämään Perloskokemuksensa niin perusteellisesti, ettei hän enää haikaillut menetettyä työpaikkaa. Kenties tätä oli edistänyt tehtaalla viime aikoina koettu vastenmielisyys: kun työt oli ajettu alas, ainoa kiinnittymisen kohde oli työyhteisö – vaikka Jarkolle tärkeä tiimikin hajotettiin viimeisiksi viikoiksi. Kaikesta huolimatta Jarkko kaipasi työtä: se oli hänelle myös aktiivisen elämän merkki. Kortteisen ja Tuomikosken (1998, 114) sanoin, Jarkolle työttömäksi jääminen oli isku ulkoiseen menestykseen. Vaikka Jarkko kertoi pärjällevänsä varsin hyvin, hänelle tärkeää vaikutti kuitenkin olevan päästä mahdollisimman nopeasti takaisin töihin. Vuoden 2005 haastattelussa työlle annettuja, identiteetinkin kannalta tärkeitä merkityksiä ja elämän kiinne kohtia ei syksyn 2006 kertomuksessa juurikaan ollut.

Teemu Taira jäsentää tutkimiansa työttömien omaelämäkertojen kerronnan peruskaavan seuraavasti: (1) alustus, (2) shokki eli irtisanominen, (3) sopeutuminen eli muutoksesta aiheutuneiden ongelmien ratkaisu ja pohdinta, (4) uusi orientoituminen eli työn ja/tai elämän merkityksen uusi määrittäminen sekä (5) loppupäätelmä. (Taira 2005, 56.) Perlos-kokemusten osalta tämä kerronnan kaava toteutui jokseenkin sellaisenaan kaikissa kertomuksissa. Teemun kohdalla on kuitenkin syytä vaihtaa kakkosvaiheen shokkikokemuksen tilalle pelkkä neutraali irtisanomisen realiteetti, joka pakotti suuntautumaan uudelleen.

Tarinoiden vähäinen muutos merkitsee, ettei irtisanominen aiheuttanut haastateltavien elämässä järjestyttävää muutosta. Muutoksen hyväksymiseen oli tietenkin jouduttu käyttämään aikaa enemmän tai vähemmän henkilöstä riippuen, mutta se oli prosessoitu sulavaksi osaksi omaa elämäntarinaa. On oikeastaan yllättävää ensinnäkin, miten vähän vaikutusta muutoksella loppujen lopuksi oli, ja toiseksi, miten valtavan positiivisia merkityksiä sille annettiin. Kolmen elämäntarinan kohdalla muutos koettiin oikeastaan potkuna parempaan, kohti jotakin uutta, vastakohtanaan jämähtäminen mekaanisten töiden tehtaalle. Itse tehdastyötä ei kaivannut enää kukaan, työtovereita vain vielä haluttiin muistaa.

9. POHDINTA

Tässä tutkielmassa on tutustuttu yhteen globaalin markkinatalouden vaikutuksista, kokonaisen tehtaan tuotannon lakkauttamiseen ja siitä seuranneeseen yli 700 työntekijän työsuhteen lakkauttamiseen. Mekaniikan muoviosia toimittavan Perloksen Ylöjärven-tehtaan yt-neuvottelut käynnistyivät keväällä 2005 ja johtivat tehtaan sulkemiseen seuraavana vuonna. Tutkielmaa varten haastattelin neljää irtisanottua työntekijää vuoden välein, juuri ennen irtisanomisia sekä puolisen vuotta niiden jälkeen. Ihminen rakentaa luonnollisesti tarinoita itsestään ja ympäristöstään osana jokapäiväistä elämäänsä. Tutkimuksessa olen eritellyt haastateltavien tapoja rakentaa elämäntarinaansa etenkin työn ja irtisanomisen kontekstissa.

9.1. Pettävät työmarkkinat

Perlos haki työntekijöitä Ylöjärven-tehtaalleen laman jälkeisellä nousukaudella. Vähitellen tehtaalle palkattiin satoja työntekijöitä, ja ennen lakkauttamista tehtaalla työskenteli 600 oman työntekijän lisäksi satakunta vuokratyöntekijää. Tehdas oli vahvasti segregoitunut: miehet työskentelivät useimmiten koulutustaan vastaavissa metallialan teknikko- ja insinööripohjaisissa töissä, naiset laadunvalvojina. Naisten koulutustaustat olivat moninaiset. Työntekijöiden keski-ikä oli 33 vuotta, mikä saattaa osaltaan kertoa vastavalmistuneiden naisten kitkaisesta siirtymästä omalle ammattialalleen. Perlokselle jämähtäminen vuosiksi pysyvyyden illuusion varassa saattoi edelleen vaikeuttaa naisten pääsyä omalle alalleen.

Parhaassa asemassa irtisanotuista olivat todennäköisesti koulutustaan vastaavissa töissä olleet miehet, joista moni lienee päässyt siirtymään helpohkosti uuteen työpaikkaan. Tällöin myös kolmen kuukauden irtisanomisraha jäi kokonaan omaan käyttöön. Vähiten irtisanomispaketista hyötyivät vaille työtä jääneet, sillä tällöin tehtaalta saatu raha toimi pikemminkin tulonsiirtona yhteiskunnalle ja ammattiliitoille. Raha lomarahoineen jaksotettiin vastaamaan normaaleja tehtaalta saatuja ansioita, eikä ennen tämän kauden päättymistä voinut saada ansiosidonnaista korvausta. Rahasta oli apua tällöin ainoastaan niille, jotka jäivät työttömiksi niin pitkäksi ajaksi, että ehtivät hyötyä ansiosidonnaisen kauden pidentymisestä muutamalla kuukaudella. Raha myös vaikeutti kirjautumista työvoimatoimiston työnhakijaksi ja samalla työttömille suunnattujen tukipalvelujen hyödyntämistä. Suomalainen sosiaaliturvajärjestelmä ei tunnista joukkoirtisanomisten seurauksena irtisanottujen erityistilannetta.

Jos tutkimusta varten keräämääni aineistoa lukee työelämäkertoina, huomaa niiden sisältöjä yhdistävän yhden merkittävän seikan: sattumanvaraisuuden. Missä ovat puolen elämänkaaren mittaiset työurat? Kenelläkään haastatelluista ei ollut taustallaan yhtenäistä työuraa. Raija Julkunen (2001a, 250) kirjoittaa työn epävarmuuden olleen aiempina vuosikymmeninä nimenomaan teollisuuden ilmiö. Marjan ura rakennuspuolen yrityksissä oli ollut erityisen herkkä talousheilahtelujen vaikutuksille, konkurssille sekä yritysfuusioiden aiheuttamille irtisanomisille – kuten jälleen kerran Perlok-sella.

2000-luvulla työelämän epävarmuudesta puhuminen on arkista. Mihin tahansa järkyttävään tietoon on pystyttävä sopeutumaan, milloin tahansa. Kuitenkin 1950- ja 60-luvuilla syntyneiden ammattikoulutettujen Marjan ja Riston monopolvisista työurista näkee, että jatkuva muutos on heidän kohdallaan ollut totta työuran alusta asti. 1990-luvun lama vain heikensi asioita, sillä tuolloin tosin Marja ja Risto, monitaitoiset työntekijät, alkoivat tuntea syrjäytyvänsä työmarkkinoilta yhä uusien taitovaatimusten vuoksi. Marjan ja Riston rikkautena olivat moniulotteiset elämäkokemukset, monipuoliset työtehtävät ja välttämättömyydestä syntynyt kyky sopeutua uuteen, kyky aloittaa aina uudelleen, kyky aktivoida itseään työnhakuun – kunhan näitä taitoja osattaisiin nuoruutta painottavilla työmarkkinoilla arvostaa. Nuoret haastatellut miehetkin saivat Perloksesta ensimmäisen särön urakehitykseensä; tosin irtisanomiselle annetut merkitykset eriytyivät nuorten haastateltujen osalta voimakkaasti koulutuksen mukaan. Kaikki irtisanotut kaipasivat kuitenkin työltä pysyvyyttä, joka olisi tukenut myös muiden elämänalueiden rakentamista.

Muutoksen hyväksymisen seurauksena työn merkitys koherentin identiteetin rakentajana on kulttuurissamme väistämättä vähentynyt. Elintason paraneminen on voimistanut kulutuskulttuuria ja ohjannut ihmisiä etsimään yksilöllisyyttään elämäskulttuurista (Hemming 2006; Kevätsalo 2006). Työ ei ole enää keskeisin elämänalue (vrt. Julkunen ym. 2004). Tässä tutkimuksessa haastatelluilla oli kaikilla viljalti muita kuin työhön liittyviä elämänalueita, jotka toimivat potentiaalisina tukijärjestelminä mahdollisen työttömyyden varalta. Myös hyvinvointivaltion tukijärjestelmien varaan rakentuva turvantunne työuran katkokohdissa mahdollisti luottavaisen suhtautumisen tulevaisuuteen. Kaikilla haastatelluilla olivat siis Kortteisen ja Tuomikosken (1998) määrittämät selviytymisen edellytykset, sosiaaliset verkostot sekä talouden turva, olemassa.

Toistuvasti haastateltavat viittasivat myös suomalaiseen kansallis-kulttuuriseen luonteeseen, joka ei salli valittamista vaan kannustaa kääntämään pettymykset voitoiksi (vrt. Kortteinen 1992; Siltala 1994). Juuri näin haastateltavat kertomuksissaan tekivät. Elämäntarinoissa tavoitellaan jatkuvuutta. Yhteiskunta on muuttunut nopeammin kuin sen yksilöt (vrt. Sennett 2002): yksilöt tavoittelevat

edelleen perinteisen eheää elämäkertaa, ja työstävät elämäntarinaansa sen mukaiseksi riippumatta työelämän epäjatkuvuuksista. Yhteiskunta vahvistaa edelleen eheyden illuusiota tukemalla normaalityösuhteita ja sosiaaliturvaa, joka perustuu juuri kokoaikaisiin ja pysyviin työsuhteisiin.

Yllättäen Perloksen globaali ulottuvuus ei juuri haastatteluissa näkynyt, paitsi osakeyhtiön toimintaan liittyvinä turhautumina tiedotuksen ja työntekijän aseman osalta. Toki globaali yrityskulttuuri antoi tuntea toimintatapansa, kun ilmoitus lakkauttamisesta tuli täysin valmistelematta. Irtisanomis-tilanteessa työnantajalta olisi toivottu inhimillistä suhtautumista, huolellista tiedottamista sekä kykyä kantaa sosiaalista vastuuta päätöksensä seurauksista. Näihin asioihin keväällä 2007 eduskunnassa hyväksytty uusi yhteistoimintalaki (HE 254/2006) ottaakin kantaa pyrkimällä laajentamaan työnantajan tiedotus-, koulutus- ja uudelleentyöllistämisvastuuta. Näitä asioita ovat tutkimuksensa tuloksena edellyttäneet jo Koistinen, Salin ja Tikka vuonna 1987. Työnantajan vastuuta irtisanottavista työntekijöistä mitataan liaksi rahan määrässä, vaikka sosiaalisten tukitoimien edellyttäminen todennäköisesti olisi vaikutuksiltaan tehokkaampaa (ks. Häikiö ym. 2007). Yllättävää Perloksen prosessissa on ollut vieläpä se, että myös valtio ja hallitus ovat ilmoittaneet tukevansa rahallisesti suuryrityksen savuavia raunioita. Itse yritykseltä vaadittava sosiaalinen vastuu on lopulta hyvin pieni. Globaali työnantaja tai ei, työntekijät ovat edelleen paikallisesti sitoutuneita työntekijöitä, joille tärkeitä ovat oma ja läheisten hyvinvointi, arkisen työssäkäynnin mahdollistama toimeentulo sekä harrastukset ja sosiaaliset verkostot.

9.2. Perinteiset tarinat

Omaelämäkerrallisina kertomukset auttoivat ymmärtämään kertojien tapoja rakentaa elämänsä kokonaisuutta sekä työn merkitystä osana sitä. Omaelämäkertoja käsittelevä tutkimus käsittelee myös tarinallisuuden kautta, ajatuksena, että ihminen voi kertoa elämänsä lukemattomilla eri tavoilla, ja että kertomus syntyy etenkin kertomisen hetken tarpeista rakentaa juuri tietynlaista elämäntarinaa. Tarinat syntyvät itsen ja yleisön tarpeisiin. Kertomusten tulkinta on siten monitahoista toimintaa, jossa on pyrittävä kyseenalaistamaan etenkin kertojien tekemiä kulttuurisesti tuttuja ja sellaisia liian helppoja merkityksiä, mutta joissa toisaalta on annettava tilaa kertojan elämäntarinan tapahtumien kuulemiselle, yksilöllisille ominaisuuksille sekä kertomisen tavoille – tarinan syntykontekstia ja yleisöä unohtamatta.

Yllättäen kolme haastatelluista rakensi varsin perinteisen, työnteon eetoksella tuetun työläistarinan. 1950- ja 60-luvuilla syntyneiden kertomuksissa tämä ei ole yllättävää, mutta nuoremman Jarkon tiukka sosiaalistuminen ja kiintyminen työnteon arvomaailmaan kertoi jotakin työläisidentiteetin

pysyvyydestä. Teemu ei noudattanut perinteisiä kaavoja, sillä hänen tarinansa oli huolettoman yksilön seikkailutarina. Diplomi-insinöörin koulutus ja sitä kautta hyvä työmarkkina-asema mahdollivat valikoinnin eteen tulevista mahdollisuuksista. Teemun tarina ei kiinnittynyt työhön lainkaan samalla intensiteetillä kuin toisten kertomuksissa. Irtisanomisen jälkeen Teemu olisi halunnut lomaillla, mutta hänen kohdallaan työvoimaviranomaiset toimivat nopeasti järjestämällä hänelle koulutuksen ja työn. Tässä tapauksessa viranomaiset hoitivat tehokkaimmin sen henkilön asioita, jolla muutoinkin oli parhaat edellytykset työllistyä.

Häivähdyksiä sukupolven vaikutuksesta elämäkertomiseen oli nähtävissä. Sukupolvien suuret kertomukset syntyvät siitä, että kertojien ongelmat ja kokemukset ovat todellisuudessa olleet usein samankaltaisia. Tämän vuoksi tarinat voivat samaan aikaan olla sekä äärimmäisen henkilökohtaisia että myös kulttuurisina tarinoina tuttuja. (Roos 1987, 32, 48.) Tässä tutkimuksessa 1950- ja 60-luvulla syntyneiden elämää työ on määrittänyt tiukemmin kuin nuorempien: itsensä elättämisen eetos oli vahva. Nuorempaan työläistarinan kertoneeseen Jarkkoon verrattuna vanhempien työlle antamat merkitykset olivat ehdottomampia, retoriikaltaan välttämättömiä, ja elämänviivan heilaukset etenkin Riston osalta valtaisia. Tämä ei tosin tarkoita, ettei työstä olisi pidetty. Marja ja Risto olivat aina halunneet tehdä työtä ja olivat olleet itsenäisyydestään ylpeitä. Työllä ansaittua ylpeyttä korosti myös työttömyyskausien raskaus: etenkin Marja perusteli kykenemättömyyttään löytää töitä ja kuvasi toistuvasti, miten kovasti hän töitä etsi, vaikka samalla tiedostikin ulkoiset, mahdotomat lama-ajan yhteiskunnalliset olot. Silti näytti siltä, että Marja halusi estää kuulijaa luulemasta, että työttömyys olisi ollut henkilökohtaisten kykyjen puutetta. Kulttuurinen ympäristömme vaatii selitystä työttömyydelle.

Puoli vuotta tehtaan lakkauttamispäätöksestä haastateltavat olivat jo selvinneet ilmoituksen aiheuttamasta kriisistä, paitsi Teemu, joka ei sellaista edes kokenut. Etenkin Risto kertoi elämäntilanteensa sisäisten ulottuvuuksien vaikeuksista; Marjan ja Jarkon kertomuksista järkytys ei ilmennyt yhtä suoraan vaan he kertoivat tapahtumista ikään kuin ulkopuolisina tapahtumien tarkkailijoina, ehkä eräänlaisena etäännyttämisstrategiana (vrt. Kurvinen 1999, 335). Marja oli aiemman elämäntilanteensa nojalla oppinut suhteuttamaan vaikeuksia, ja tyydyttävä asuinpaikka ja perhe-elämä tukivat hänen tasapainoaan raskaasta tiedosta huolimatta.

Jarkko ylläpiti urheasti humoristisen kertojan diskurssia, mutta tulevaisuus näytti jopa vastenmieliseltä. Jarkolle viisi vuotta samassa työpaikassa oli lyhyt aika, ja ainakin hänen kohdallaan on turha puhua nuoresta, joka haluaa kiittää urahuipulla uusia töitä valikoiden. Jarkko pelkäsi joutuvansa aloittamaan jälleen oppipoikana alusta tai olevansa pakotettu lukemaan itsensä insinööriksi, sillä

hän koki itsensä väliinpuotajaksi sittemmin lakkautetun teknikonkoulutuksensa vuoksi. Kerran suoritettu ammattitutkinto ei riitä koulutukseksi koko työelämän ajaksi, koska yhteiskuntarakenne muuttuu nopeasti. Jatkuva lisäkompetenssin hankkiminen esimerkiksi täydennyskoulutuksella on välttämätöntä. Sama pelko tulevaisuudesta piti miestä vallassaan edelleen toisen haastattelun aikoihin. Työttömäksi jääminen turhautti ja koetteli elämönhallinnan taitoja. Ikävästi pitkittynyt sairaus vielä vaikeutti työnhakua.

Teemu luotti diplomi-insinöörin papereidensa tuovan töitä, eikä hän alaansa vastaamattomista mekaanisista töistä voinut päästä kuin ylös- ja eteenpäin. Paperit passivoivat? Akateemisesta työttömyydestä huolimatta korkeakoulutetuilla saattaa mennä nykyään ammattikoulutettuja paremmin, koska heidän koulutuksensa ei ole sidottu mihinkään tiettyyn, kapeaan osaamisen alueeseen vaan korostaa monille eri aloille sopivia taitoja.

Työorientaatio ei ollut missään kertomuksessa välineellinen vaan sisällöllinen (Hänninen & Polso 1991, 49): työssä viihtymistä mittasivat tulevaisuuden osalta työnkuvalle asetetut vaatimukset sekä viihtyisä työilmapiiri hyvine työtovereineen. Näin oli myös muilla haastateltavilla. Risto oli pitkän työkokemuksensa tuomalla monipuolisella osaamisella tavallaan ansainnut vähitellen lisääntyneet vaatimuksensa; Jarkon ei ansiosidonnaisen työttömyysturvan vuoksi tarvinnut ainakaan vielä harkita häntä sisällöllisesti kiinnostamatonta työtä. Vain Marja oli ensimmäisten haastattelujen aikaan sitä mieltä, että elättää itsensä työllä kuin työllä, mutta yrittäjäyys käänsi asian toisin päin: taloudellisen tilanteen lisäksi juuri mahdollisuus valita työn sisältö täysin omien intressien mukaan ratkaisi yrittäjäksi ryhtymisen. Teemulla oli mahdollisuus kilpailuttaa monia hyviä työnantajavaihtoehtoja heidän tarjoamansa työn ja etenkin palkan perusteella.

Paikallisten työmarkkinoiden toiminta joukkoirtisanomistilanteissa olisi kiinnostava jatkokysymys. Haastateltavat kertoivat vuokra- ja pätkätoista sekä kouluttautumisen tai vähintäänkin kurssituksen välttämättömyydestä. Olisi mielenkiintoista selvittää, millaisissa asemissa tämän teollisuudenalan siirrostensa vuoksi irtisanotut ovat vuoden–parin kuluttua tehtaiden sulkeutumisesta sekä miten eri työntekijäryhmien asemat eroavat toisistaan. Kvantitatiivisella kyselytutkimuksella voisi selvittää monia tässä tutkimuksessa arvailun varaan jääneitä kysymyksiä. Tehtaalla oli pariskuntia, lapsiperheiden vanhempia, paljon nuoria vasta kouluttautuneita, sekä myös iäkkäämpiä, 50 täyttäneitä työntekijöitä, joista vanhimmille järjestettiin kahdeksan kuukauden irtisanomispaketilla mahdollisuus siirtyä eläkkeelle. Julkisuudessa on puhuttu paljon siitä, että Perloksen jäljeltä ei työttömiä juuri olisi jäljellä (esim. Aamulehti 16.1.2007), mutta minkälaisia kokemuksia julkisen diskurssin taakse kätkeytyy?

LÄHDELUETTELO

Haastatteluaineisto

Jarkko 05, haastattelun kesto 1h 50 min, litteroituna 10 900 sanaa, paikka Tampereen yliopiston Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos 2.12.2005.

Jarkko 06, 1 h 15 min, 8 300 sanaa, Tampereen yliopiston pääkirjasto 26.10.2006.

Marja 05, 2 h 15 min, 17 000 sanaa, haastateltavan kotona 7.12.2005.

Marja 06, 1 h, 7 500 sanaa, Tampereen pääkirjasto 30.10.2006.

Risto 05, 2 h 25 min, 11 500 sanaa, Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos 2.12.2005.

Risto 06, 1 h 45 min, 8 400 sanaa, Tampereen yliopiston pääkirjasto 25.10.2006.

Teemu 05, 1 h 15 min, 4 300 sanaa, haastateltavan kotona 1.12.2005.

Teemu 06, 1 h 05 min, 5 800 sanaa, Tampereen yliopiston pääkirjasto 26.10.2006.

Tutkimuskirjallisuus

ALASUUTARI PERTTI (1986) *Työmiehen elämäntarina ja alkoholismi. Tutkimus alkoholismin suhteesta emokulttuuriin*. Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen sarja A, tutkimuksia 1986, 9.

ALASUUTARI PERTTI (1994) *Laadullinen tutkimus*. 3. uud. painos. Tampere: Vastapaino.

ARO LAURA (1996) *Minä kylässä. Identiteettikertomus haastattelututkimuksen folkloreina*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 650. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

AROMAA ARPO (1996) Avauspuheenvuoro "elämänhallinta" sosiaalipolitiikassa -tutkijaseminaarissa. Teoksessa Raitasalo Raimo (toim.) *Elämänhallintaa etsimässä*. Sosiaali- ja terveysalan katsauksia 13. Helsinki: Kansaneläkelaitos. 13–15.

BRUUN NIKLAS & VON KOSKULL ANDERS (2004) *Työoikeuden perusteet*. Juridica, 4. Helsinki: Talentum.

CASTELLS MANUEL (1996/2000) *The Rise of the Network Society*. 2nd edition. The Information Age: Economy, Society and Culture, Vol. 1. Oxford – Massachusetts: Blackwell.

COFFEY AMANDA & ATKINSON PAUL (1996) *Making Sense of Qualitative Data*. Complementary Research Strategies. London – New Delhi: Sage Publications.

DENZIN NORMAN K. (1989a) *Interpretive biography*. Qualitative research methods series, Vol. 17. Newbury Park–London–New Delhi: Sage Publications.

DENZIN NORMAN K. (1989b) *Interpretive Interactionism*. Applied Social Research Method Series, Vol. 16. Newbury Park–London–New Delhi: Sage Publications.

FRYE NORTHROP (1957) *Anatomy of Criticism. Four Essays*. Princeton, N. J.: Princeton University Press.

GUBRIUM JABER F. & HOLSTEIN JAMES A. (1997) *The New Language of Qualitative Method*. New York – Oxford: Oxford University Press.

HEISKALA RISTO (2001) Our time: Europe in the age of global networks. Teoksessa Kohli Martin & Novak Mojca (toim. 2001) *Will Europe work? Integration, employment and the social order*. Routledge: London and New York. 111–126.

HOIKKALA TOMMI (1998) Traditioista vapaa valinnan illuusio. Teoksessa Roos J. P. & Hoikkala Tommi (toim.), *Elämänpolitiikka.. 2000-luvun kirjasto*. Helsinki: Gaudeamus. 152–168.

HOTAKAINEN KARI (2002) *Juoksuhaudantie*. Porvoo–Helsinki–Juva: WSOY.

HOUNI PIA (2000) *Näyttelijäidentiteetti. Tulkintoja omaelämäkerrallisista puhenäkökulmista*. Acta scenica 5. Helsinki: Teatterikorkeakoulu.

HYVÄRINEN MATTI (1998) Lukemisen neljä käännettä. Teoksessa Hyvärinen Matti, Peltonen Eeva & Vilkkonen Anni (toim.) *Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*. Tampere: Vastapaino. 311–336.

HYVÄRINEN MATTI (1994) *Viimeiset taistot. Taistolainen opiskelijaliike, kertomus ja retoriikka*. Tampereen yliopiston Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitoksen julkaisu nro 6/1994. Tampere: Vastapaino.

HYVÄRINEN MATTI & LÖYTTYNIEMI VARPU (2005) Kerronnallinen haastattelu. Teoksessa Ruusuvoori Johanna & Tiittula Liisa (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino. 189–222.

HYVÄRINEN MATTI, PELTONEN EEVA & VILKKO ANNI (1998), Johdanto. Teoksessa Hyvärinen Matti, Peltonen Eeva & Vilkkonen Anni (toim.) *Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*. Tampere: Vastapaino. 7–25.

HÄNNINEN VILMA (2000) *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Tampereen yliopiston Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen väitöskirja. 5.p. Tampere: Tampereen yliopisto.

HÄNNINEN VILMA & POLSO LEA (1991) *Työpaikan menetys elämänmuutoksena*. Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia A:21. Tampere: Tampereen yliopisto.

JOKIRANTA HARRI (2003) *Se on miehen elämää. Maaseudulla asuvia miehiä elämäänsä kertomassa*. Väitöskirja. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos, Tampereen yliopisto. Acta Electronica Universitatis Tamperensis 291.

<http://acta.uta.fi/pdf/951-44-5798-6.pdf>

JOLKKONEN ARJA (1998) *Paikan vaihto. Tutkimus irtisanomisuhan alaisten naisten työmarkkinastrategioista ja paikallisista työmarkkinoista*. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja n:o 29. Joensuu: Joensuun yliopisto.

JOSSELSON RUTHELLEN (2004) Nimeämistä, tunkeilua, vallankäyttöä? Toisten elämän kirjoittamisesta. Teoksessa Latvala Johanna, Peltonen Eeva & Saresma Tuija (toim.) *Tutkija kertojana. Tunteet, tutkimusprosessi ja kirjoittaminen*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 79. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. 292–305.

JUHOLIN ELISA (2004) *Cosmopolis. Yhteiskuntavastuusta yrityskansalaisuuteen*. Helsinki: Inforviestintä.

JULKUNEN RAIJA (2001a) *Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa*. Tampere: Vastapaino.

JULKUNEN RAIJA (2001b) Jälkiekspansiivinen hyvinvointivaltio. *Janus* 4/2001. 277–292.

JULKUNEN RAIJA, NÄTTI JOUKO & ANTTILA TIMO (2004) *Aikanyrjähdys. Keskiluokka tietotyön puristuksessa*. Tampere: Vastapaino.

KIIANMAA ANTERO (1996) *Moderni totemismi. Tutkimus työelämästä, solidaarisuudesta ja sosiaalisista verkostoista keskiluokkaistuvassa Suomessa*. Kehityksen avaimet ky: Jyväskylä.

KOISTINEN PERTTI, SALIN OSSI & TIKKA TIMO (1987) *Puh pah pelistä pois. Tutkimus tehtaasta irtisanottujen työnsaannista, ammatillisista mahdollisuuksista ja selviytymisestä*. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja 82. Joensuu: Joensuun yliopisto.

KOISTINEN PERTTI & SUIKKANEN ASKO (toim.) (1991) *Edessä pysyvä tilapäisyys. Tapaus-tutkimuksia joukkoirtisanomisista ja niistä suoriutumista*. Karjalan tutkimuslaitoksen monisteita 2/1990. Joensuu: Joensuun yliopisto.

KORTTEINEN MATTI (1992) *Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona*. Hanki ja jää -sarja. Helsinki: Tammi.

KORTTEINEN MATTI & TUOMIKOSKI HANNU (1998) *Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä*. Hanki ja jää -sarja. Helsinki: Tammi.

KOSKINEN SEPPO (1998) *Työsopimuksen päättäminen. Oikeuskäytäntöön perustuva tutkimus työnantajan oikeudesta irtisanoa ja purkaa työsopimus*. Lapin yliopiston oikeustieteiden tiedekunta, sarja C 25. Lyhennetty painos. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

KOSONEN PÄIVI (2002) Käännekohtan retoriikkaa. Kirkkaus ja hämäryys omaelämäkerrallisessa kirjoituksessa. Teoksessa Mehtonen Päivi (toim.) *Kielen ja kirjallisuuden hämärä*. Tampere University Press. 110–130.

KOSONEN ULLA (2003) *Naisia työn reunoilla. Elämäkokemusta ja ikäyrjintää*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

KURVINEN ARJA (1999) *Tilinteon aika : tutkimus pankista työnsä menettävien naisten identiteetin uudelleen arvioinneista*. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja n:o 41. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Lainsäädäntö:

Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi yhteistoiminnasta yrityksissä ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi (HE 254/2006).

Laki julkisesta työvoimapalvelusta (1295/2002), luku 5a Muutosturva ja siihen liittyvä työllistymisohjelma, 1 § (458/2005).

Laki yhteistoiminnasta yrityksissä (725/1978), YTL.

Osakeyhtiölaki (624/2006).

Työministeriö 2001 = Laki yhteistoiminnasta yrityksissä (725/1978) muutoksineen, Työministeriön esite.

http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/06_tyoministerio/06_julkaisut/05_esitteet/yhteistoiminta_yrityksissa_teksti.pdf, luettu 7.12.2006.

Työministeriö 2005 = Työministeriön muutosturvaesite.

http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/06_tyoministerio/06_julkaisut/05_esitteet/tme7005s.pdf, luettu 19.12.2006.

Työsopimuslaki (55/2001).

Työntekijän eläkelaki (395/2006).

Sairausturvalaki (1224/2004).

LAURILA ANJA (1995) *Työ meni – mitä jäi. Vaihtoehtoja elämänhallintaan*. Helsinki: Kirjapaja.

Lehtiaineisto:

Aamulehti 16.1.2007, Ylöjärveltä irtisanotut työllistyneet hyvin muualle.

Helsingin Sanomat 16.1.2007, teemasivut Perloksen alasajo Suomessa, s. B4–B5.

Helsingin Sanomat 17.1.2007a, Yli kolmannes Suomessa myytävistä vaatteista tehdään Kiinassa. Helsingin sanomat.

Helsingin Sanomat 17.1.2007b, Kiinan tehtaat vaatettavat suomalaisvauvoja. Sillanpää Sami.

Helsingin Sanomat 26.1.2007, Nokia puristi halpamalleilla huipputuloksen. Helsingin sanomat, kirj. Anni Lassila.

SEPPÄNEN ESKO, Kapitalismin päivitetty versio. Helsingin Sanomat 9.6.2005.

LUMIO MILLA (2006) Glokaali verkosto. Tapaustutkimus verkostohallinnan mahdollisuuksista Ylöjärven kaupungin ja Perloksen välisessä yhteistyösuhteessa. Sosiaalipolitiikan kandidaatin tutkielma. Tampereen yliopisto.

MURRAY KEVIN (1989) *The Construction of Identities in the Narratives of Romance and Comedy*. Teoksessa Shotter John & Gergen Kenneth J. (toim.) *Texts of identity*. London: Sage.

PALMISANO SAMUEL J. (2006) The Globally Integrated Enterprise. *Foreign Affairs*, May/June 2006, Vol. 85, Issue 3.

Perloksen tilinpäätöstiedote 2005. Perlos Oyj pörssitiedote 7.2.2006 klo 8.00. Osoitteessa www.perlos.fi, luettu 24.4.2007.

RAITASALO RAIMO (1995) *Elämänhallinta sosiaalipolitiikan tavoitteena*. Sosiaali- ja terveysalan tutkimuksia 1. Helsinki: Kansaneläkelaitos.

RIIHINEN OLAVI (1996) Elämänhallinta-käsitteen erittelyä ja ongelmia. Teoksessa Raitasalo Raimo (toim.) *Elämänhallintaa etsimässä*. Sosiaali- ja terveysalan katsauksia 13. Helsinki: Kansaneläkelaitos. 16–34.

RINTALA TAINA (2003) *Vanhuskuvat ja vanhushuollon muotoutuminen 1850-luvulta 1990-luvulle*. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksen tutkimuksia 132. Helsinki: Stakes.

ROJOLA LEA (2002) Läheisyyden löyhkä käy kaupaksi. Teoksessa Soikkeli Markku (toim.) *Kurittomat kuvitelmat. Johdatus 1990-luvun kotimaiseen kirjallisuuteen*. Turun yliopisto. Taiteiden tutkimuksen laitos, sarja A, n:o 50. 69–99.

ROOS J. P. (1994) Kuinka hullusti elämä on meitä heitellyt – suomalaisen miehen elämän kurjuuden pohdiskelua. Teoksessa Roos J.P. & Peltonen Eeva (toim.) *Miehen elämää. Kirjoituksia miesten omaelämäkerroista*. Tietolipas 136. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 12–28.

ROOS J. P. (1987) *Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 454. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

ROOS J. P. & HOIKKALA TOMMI (1998) Esipuhe. Teoksessa Roos J. P. & Hoikkala Tommi (toim.) *Elämänpolitiikka*. 2000-luvun kirjasto. Helsinki: Gaudeamus. 7–19.

ROOS J. P. & PELTONEN EEVA (toim.) (1994) *Miehen elämää. Kirjoituksia miesten omaelämäkerroista*. Tietolipas 136. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

RORTY RICHARD (1992) *The Pragmatist's Progress*. Teoksessa Eco Umberto, Rorty Richard, Culler Jonathan & Brooke-Rose Christine, *Interpretation and Overinterpretation*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.

ROUVINEN MERVI (2003) *Elämää pankkityön jälkeen. Tapaustutkimus liiketoimintaorganisaation rakennemuutoksen seurauksena työtä vaille jäävien ihmisten sopeutumisesta uuteen elämäntilanteeseen*. Tampereen yliopiston Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen väitöskirja. Acta Universitatis Tampereensis 968. Tampere: Tampere University Press.

RUUSUVUORI JOHANNA & TIITTULA LIISA (2005) Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa Ruusuvuori Johanna & Tiittula Liisa (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino. 22–56.

SPAANS MARJOLEIN (2004) The Implementation of Urban Regeneration Projects in Europe: Global Ambitions, Local Matters. *Journal of Urban Design*, Vol. 9. No. 3, 335–349, 10/2004.

SENNETT RICHARD (2002) *Työn uusi järjestys. Miten uusi kapitalismi kuluttaa ihmisen luonnetta*. Suom. Kivinen Eine & Kivinen David. Tampere: Vastapaino.

SIIMES MIKA (1994) Lukijalle. Teoksessa Siimes Mika (toim.) *Eläköön mies. Mieselämäkertoja*. Kansanelämän kuvauksia 40. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 7–10.

- SILTALA JUHA (1994) *Miehen kunnia. Modernin miehen taistelu häpeää vastaan*. Helsinki: Otava.
- SILTALA JUHA (2004) *Työelämän huonontumisen lyhyt historia. Muutokset hyvinvointivaltioiden ajasta globaaliin hyperkilpailuun*. 5. p. Helsinki: Otava.
- TAIRA TEEMU (2006) *Työkulttuurin arvomuutos työttömien kerronnassa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1097. Helsinki: SKS.
- TAKALA TUOMO (2004) Yrityksen yhteiskuntavastuu globalisoituvassa maailmassa. Teoksessa Kauppinen Ilkka (toim.) *Moraalitalous*. Tampere: Vastapaino. 212–232.
- TANNEN DEBORAH (1979) What's in a Frame? Teoksessa Freedle Roy O. (ed.): *New Directions in Discourse Processing*. Norwood, New Jersey: Ablex.
- TIITTULA LIISA & RUUSUVUORI JOHANNA (2005) Johdanto. Teoksessa Ruusuvuori Johanna & Tiittula Liisa (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino. 9–21.
- VAINIKKALA ERKKI (1998) Minä, lukijani, kaltaiseni! Ajatuksia kerronnasta, autobiografiasta ja Likasta. Teoksessa Eskola Katarina (toim.) *Elämysten jäljillä. Taide ja kirjallisuus suomalaisten omaelämäkertoissa*. Tietolipas 152. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 437–467.
- VILKKO ANNI (1997) *Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VILKKO ANNI (1998) Kodiksi kutsuttu paikka. Tapausanalyysi naisen ja miehen omaelämäkertoista. Teoksessa Hyvärinen Matti, Peltonen Eeva & Vilkkö Anni (toim.) *Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*. Tampere: Vastapaino. 27–72.
- VÄHÄMÄKI JUSSI (2003) *Kuhnurien kerho. Vanhan työn paheista uuden hyveiksi*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- VÄYRYNEN RAIMO (2006) Globalisaation ja sen hallinnan ongelmia. Teoksessa Kolanen Risto (toim.) *Työtä! Hyvinvointi globaalissa murroksessa. Riittääkö työ hyvinvoinnin tuottamiseen?* -hankkeen loppuraportti. Helsinki: Työväen Sivistysliitto TSL ry.
- VÄYRYNEN RAIMO, ALASUUTARI PERTTI, KASVIO ANTTI, LASSILA JUKKA, NIEMINEN ARI, OKKO PAAVO, ROUVINEN PETRI, RUUSKA PETRI, VALKONEN TARMO & YLÄ-ANTTILA PEKKA (1999) *Suomi avoimessa maailmassa. Globalisaatio ja sen vaikutukset*. Helsinki: Sitra/Taloustieto.

Painamattomat lähteet

ANTTILA ANU-HANNA (2006) Palkkatyö vapaan edellytyksenä. Esitelmä Pärjäämisen ajat ja horjuvat työt -kesäseminaarissa Ylöjärvellä 14.–15.8.2006. Järjestäjä Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. Vastaava artikkeli julkaistaan (8/2007) teoksessa Anttila Anu-Hanna & Suoranta Anu (toim.) *Pärjäämisen ajat*.

HEMMING MIA (2006) Sosiaalinen markkinatalous – modernin maailman moraalisuus ja aristoteelinen moraalijärjestelmä. Esitelmä Pärjäämisen ajat ja horjuvat työt -kesäseminaarissa Ylöjärvellä 14.–15.8.2006. Järjestäjä Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. Vastaava artikkeli julkaistaan (8/2007) teoksessa Anttila Anu-Hanna & Suoranta Anu (toim.) *Pärjäämisen ajat*.

HÄIKIÖ LIISA, OJALA SATU & SIPONEN KATRI (2007) Perloksen yhteistoimintaneuvottelut yhteiskuntavastuun neuvottelukenttänä: voiko vastuuta ostaa? Artikkelijulkaistaneen 2007.

KEVÄTSALO KIMMO (2006) Työnantaja ja työntekijä muutoksessa – entä ammattiyhdistysliike? Esitelmä Pärjäämisen ajat ja horjuvat työt -kesäseminaarissa Ylöjärvellä 14.–15.8.2006. Järjestäjä Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. Vastaava artikkeli julkaistaan (8/2007) teoksessa Anttila Anu-Hanna & Suoranta Anu (toim.) *Pärjäämisen ajat*.

NENONEN MARKO (2006) Jälleen lapiolinjalle – syntyvätkö siirtotyömaat uudelleen? Esitelmä Pärjäämisen ajat ja horjuvat työt -kesäseminaarissa Ylöjärvellä 14.–15.8.2006. Järjestäjä Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. Vastaava artikkeli julkaistaan (8/2007) teoksessa Anttila Anu-Hanna & Suoranta Anu (toim.) *Pärjäämisen ajat*.

NIEMI JUHANI (2005) Elämäkerrallisen ja omaelämäkerrallisen tutkimuksen metodologiaa. Luentosarja kevätlukukaudella 2005. Tampereen yliopisto: Taideaineiden laitos.

HALUATKO OSALLISTUA TUTKIMUKSEEN?

Teen Tampereen yliopistossa sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielmaa, jota varten haastattelen elektroniikka-teollisuuden työntekijöitä. Elektroniikka-ala on Suomessa viime aikoina kasvanut nopeasti tuotannonalana, mutta silti sitä on etenkin työntekijöiden näkökulmasta tutkittu vähän. Tutkielmani on osa sosiaalipolitiikan laitoksen ns. Kiina-ilmiötä käsittelevää tutkimusprojektia. Projektissa etsitään vastauksia vaikeisiin kysymyksiin esimerkiksi ulkomaille siirtyvien yritysten yhteiskunnallisesta vastuusta sekä työntekijöiden tilanteesta ja asemasta muutoksissa. Perloksen tehtaan sulkeminen ja sen vaikutukset ovat projektissa esimerkkinä.

Haluatko Sinä ottaa osaa tähän tutkimusprojektiin ja tulla haastateltavaksi? Sinun näkökulmasi on merkittävä: se heijastaa satojen tehtaiden lopettamisen vuoksi irtisanottujen työntekijöiden kokemuksia tilanteessa, jossa elämää joudutaan yhtäkkiä järjestämään uudelleen. Voit olla minkä ikäinen tahansa, nainen tai mies, ja työskennellyt tehtaalla pitkään tai vain vähän aikaa. Haastattelen noin kymmentä ihmistä tämän vuoden marras- ja joulukuun aikana, sekä samoja ihmisiä uudelleen noin vuoden kuluttua voidakseni hahmottaa työntekijöiden elämäntapaa myös tehtaan lopettamisen jälkeen. Haastattelu on omaelämäkerrallinen: toivon Sinun kertovan omasta elämästäsi sen eri vaiheissa sekä miettivän eri elämäntapahtumien merkitystä itsellesi. Haastattelussa käsitellään myös työtä ja työnteon merkityksiä omien kokemustesi kautta.

Haastattelu on tunnin-parin mittainen, ja sen paikka sovitaan erikseen kunkin haastateltavan kanssa. Haastattelut ovat täysin luottamuksellisia. Tutkimuksen tulokset esitetään muunnetuin nimin ja siten, ettei niistä voi tunnistaa yksittäistä ihmistä. Haastattelut nauhoitetaan ainoastaan tutkimuskäyttöä varten. Tutkimukseen osallistuneille kirjoitan tutkimustuloksista tiivistelmän ensi keväänä.

Tutkimukseen on mahdollista osallistua myös kirjoittamalla. Voit kirjoittaa vapaasti elämästäsi, sen tähänastisesta kulusta sekä työn merkityksestä itsellesi. Voit hahmotella myös tulevaisuuttasi. Kaikenlaiset kirjoitukset pituudesta riippumatta ovat merkittäviä ja tervetulleita. Halutessasi voit pyytää tarkempia ohjeita. Kirjoituksen voit lähettää sähköpostilla tai tavallisessa postissa mieluiten marras-joulukuun aikana. Liitäthän mukaan yhteystietosi, jotta voin vuoden päästä tiedustella halukkuuttasi osallistua myös jatkotutkimukseen.

Lisätietoja tutkimuksesta ja haastatteluista voit kysyä minulta tai tutkielman ohjaajalta Tapio Rissaselta. Ilmoittaudu mahdollisimman pian suoraan minulle sähköpostitse tai kirjoita yhteystietosi ilmoittautumislipukkeeseen. Otan Sinuun yhteyttä muutaman viikon kuluessa.

Syksyisin terveisin

Satu Ojala
yht. yo ja fil. yo
(alkuperäisessä saatekirjeessä
yhteystiedot sähköposti, koti, puhelin)

Tapio Rissanen
sosiaalipolitiikan yliassistentti
(yhteystiedot sähköposti, puhelin)